

ଅନୁବାଦକ ଶ୍ରୀମତୀ ସୁମତୀ

ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା

ଓଡ଼ିଆ
୧୯୫୧

ГРУЗИНСКИЙ ФИЛИАЛ АКАДЕМИИ НАУК СССР
FILIALE GÉORGIENNE de l'ACADÉMIE des SCIENCES de l'URSS
Институт Языка, Истории и Материальной Культуры им. акад. Н. Я. Марра
L'Institut Marr de Langues, d'Histoire et de Culture matérielle

Проф. И. А. Кипшидзе

ЧАНСКИЕ (ЛАЗСКИЕ) ТЕКСТЫ

JOSEPH KIPCHIDZÉ

TEXTES TCHANES (LAZES)

ИЗДАТЕЛЬСТВО ГРУЗИНСКОГО ФИЛИАЛА АКАДЕМИИ НАУК СССР
Édition de la Filiale Géorgienne de l'Académie des Sciences de l'URSS

Тбилиси

1939

Tphilissi

სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალი
უნაბ, ისტორიისა და მაცურ. კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. მარტის სახელ.

პროფ. იოსებ ყიფშიძე

ჭანური ტექსტები

ღამიყელა სსრუ ბეცნიფრუხათა აკადემიის
საქართულოტს ფილიალის განკარგულუბით

თავმჯდომარე აკად. ნ. ბუცსელიძე

რედაქციონი პრფ. ა. რ. ჩიქოშვილი

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა (ქართულ.)	83- XI
„ (რუსულ.)	XVI
არნ. ჩიქობავა. პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ქანურის მეცნი- ერული შესწავლა	XXI

მ ა ნ უ რ ი ტ მ ძ ს ტ ა ბ ი :

ხ ო ფ უ რ ი კ ი ლ ო კ ა ვ ი :

1. * * („კაბლა იყუ“)	(რზ. I, გვ. 19—20)	1
2. * * („კაბლა-ნა გეიქკუ, ოთხო წანა იყვენ“) („ „	54—55)	1
3. მუჰარებე დო მუჰაჯირლულიში ამბავი	(„ „ 22—24)	2
4. ლაზიში თარიხი	(„ „ 70—71)	3
5. მაფა წკარი	(„ „ 24—25)	4
6. ლაზისტანიშ თარიხი	(„ „ 40—42)	5
7. * * („ამ დლაშენ ერდოვიტოხუთ წანა წოხლე...“)(„ „	38—39)	6
8. * * („აზლალური ოხვამეშ თის ქილისეფე ტუ“...)(„ „	76)	7
9. მეგრელიში აღეთეფე ჩქინი ქრძს	(„ „ 26)	7
10. * * („ჩქიმი ბეროლას ნოლაშენ ნან-დიდიქ არ აღნე კიცი ქომულუ“...)	(„ „ 27)	8.
11. ოჩილუ დო სიჯალიკობა	(„ „ 58—61)	8
12. ჩხალური მემედ-ალი	(„ „ 48—49)	10
13. * * („ვირითიში მუხარებეშ ვახტის ლაზი მეპ- მედ-ფაშა მეჯლისის ქორტუ“)	(„ „ 68—69)	11
14. * * („ამ თარიხიშენ ოში წანა წოხლე ხოფას ჟურ ჯუმალეფე მამოფ-ოღლეფექ კაბლას ქო- გმოქკეს“)	(„ „ 29—31)	12
15. ჯადი კონქოლოზი	(„ „ 74—75)	13
16. * * („ჩხალა ჟურენეჩ წანა წოხლე ხუთოშ ოხო- რი ტუ ოვრო ქრძს“)	(„ „ 18)	14
17. * * („არ ჩხალური პოლიშა მინდახტუ“)	(„ „ 18)	14
18. პარამითი	(„ „ 62—64)	14
19. * * („არ ვილაფეთის არ ვალი ქორტერენ“)	(„ „ 50—51)	15

	88.
20. ჩხალური პარამითი	(რგ. I, 88, 16—17) 16
21. * * („არ კოჩის ქურ ოხოჯა უყონუტუ“) . („ „ 52) 17	
22. * * („არ ნანაშ არ კაკალი“...) („ „ 72) 17	
23. ოქანდინუ („ „ 72—73ა) 17	
24. * * (...ში წობლე...) („ „ 2—6) 17	
25. * * („ჭურჭას კითხეს-ქი“...) („ „ 50) 19	
26. ბირაფა ყიფშიძეშა („ „ 35—36ა) 19	
27. * * (დესტანი: „ა-ქურ ნენა გიწუმერ...“) („ „ 32—35) 19	
28. * * (დესტანი: „ბოზო ყალი გეშილი“...) („ „ 34—35) 20	
29. ბირაფა კულე-დიბური („ „ 28) 21	
30. * * (დესტანი: „მაფა-წკარი მაძირენ კარან- ლული“) („ „ 46—47ა) 21	
31. * * (დესტანი: „ქალე-ბოზო მეღენი...“) („ „ 53) 22	
32. * * (დესტანი: „დოვიქვი, დოვიხალი...“) („ „ 56) 22	
33. * * („აშიქ ახმატიშ ფესი...“) („ „ 73) 23	
34. * * (დესტანი: „გზა წალე გელახტი“-მა...) („ „ 66) 23	
35. * * (დესტანი: „რაკანის ქეშუხტიმუნ თუთა მარიაშინაში“) („ „ 66) 23	
36. * * („ხოჯას ქორბა ხუთ უღუნ“...) („ „ 73) 24	
37. * * („სანდალი ფელუკონი...“) („ „ 80) 24	
38. * * (დესტანი: „სო მულურ დო სო გმუ- ლურ“...) („ „ 80) 24	

ვიწურ-არქაბული კილოკავი

არქაბული ტექსტები:

39. * * („არქაბის დიდი კოჩი ტურ-ხასანი ტუ“) (რგ. II, გვ. 82—83) 25	
40. * * („არ ქინი ოხოჯა ოთხენგი წანერი ტუდორენ“) („ „ 78—79) 25	
41. * * („წანაღანის ქომოლი ოხორის ვარ ამოშ- ქუმელტეს...“) („ „ 79) 26	
42. * * („მეგრელიში ბაბა დო გურჯიში ბაბა ქურ ჯუმე ტეს“) (რგ. I „ 10) 26	
43. * * („ოხოჯა დოდურუ...“) („ „ 9) 26	
44. * * („პოლის არ ზენგინი კოჩი ქორტუ“) . (რგ. II „ 20—25) 27	
45. * * („არ კოჩი დინჯირუ“) („ „ 5—6) 29	
46. * * („არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ“). („ „ 6—7) 30	

	83
47. ვეზირიში მესელე (რვ. II, გვ. 8—16)	30
48. * * („არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ. არ დაპა ნუსა...“) („ „ 53—62)	33
49. კატუში მესელე („ „ 48—53)	36
50. ხოჯა ნუსრეტინიში მესელრ/ე („ „ 17)	38
51. * * (დესტანი: „ბოზო დო ბიჭი“) („ „ 1—4)	38
52. * * (დესტანი: „მემიუჯით, პაწი ფთქვარე ლაზური...“) („ „ 74—76)	40
53. * * (დესტანი: „არ დესტანე გიკითხარე დერ- დიდარ...“) („ „ 62—72)	41
54. * * (დესტანი: „რძ, რძ, ხოლო ქომოხტუ დაზი“) („ „ 28—46)	46
55. * * („ნანი, ნანი, პა ნანი...“) („ I „ 8)	54

ვიწური ტექსტები

56. აღრემი დო მოდული ცონა (რვ. III, გვ. 1)	55
57. * * („ანდლას მუ მადოდუ, ქოგიჩქინ-ი?“) („ „ 2)	55
58. * * („არ კოჩიქ ყურ ოხორჯა ქეჭოფუ დორენ“) („ „ 5)	56
59. * * („არ ოხორის სუმი ჯუმა ქორტუდორენ“) („ „ 6—20)	56
60. * * („არ ოხორჯას ართელი ბიჭი უდონენ“) („ „ 22—27)	61
61. * * („არ ოხორჯას არ ბიჭი ქუნუტუდო- რენ“) („ „ 34—44)	63
62. * * („ასქერი ბივი-შ-ქულე ქუთაისიშა მეფთი“) („ „ 32—33)	67
63. (ოსინაფუშე). („ IV „ 5)	67
64. * * (დესტანი: „მუ გიწუ ნანა-სქანიქ...“) („ III „ 30—31)	68
65. * * (დესტანი: „არ ქომენდემოწკედი, ქალე...“) („ „ 46—49)	68

ათინური კილოკავი

66. * * („არ შეპერის ა ხორდა ქორტუ“) (რვ. IV, გვ. 5—9)	71
67. ბალკანიში მუხარებე („ „ 10)	72
68. ჰუსუნერი მუხარებე („ „ 11)	73
69. ათინური ოხორეფე დო ათინურეფეში დულდა („ „ 12—13)	74
70. ლაზუტი ჯარი მუქე იენ? („ „ 26)	75
71. უნოსე დილენჯი („ „ 19—20)	76

- 88.
72. აში აკარდაში (რგ. IV, 83. 21—22) 77
73. კონჯოლოზი ნდლა („ „ 25) 78
74. დელიში მესელი („ „ 31—43) 79
75. ვილარი დო ფორჩაში მუდათე გენ? („ „ 29) 85
76. ფორჩაში მუჭეფე იენ? („ „ 30) 85
77. * * („ხუსეინ ეჭენდი, ჯუმა-შქიმი ოხორიშე
ეშკაჭთიკოთ!“) („ „ 43) 86
78. * * („ჯვეში წანაფეს არ ბადი კოჩი ორტუ“) („ „ 17) 86
79. * * („ოფორეში მორდერის ბერეფეჲ ალის
თოქი ქოჯუდუმან...“) („ „ 27) 87
80. * * („ლუ ოზაშეთე ლუზამან...“) („ „ 27) 87
81. ელანჯი ქაფჩა („ „ 27) 87
82. * * („ლიმფხონა შკორეს დო კადლითე მოი-
ლამან...“) („ „ 28) 87
83. * * („სადრაჭი დო მაწკიპოლდა ფელი შკო-
რერ ორტა-შა...“) („ „ 28) 88
84. * * („ვარ იფიჩუმს კოჩი...“) („ „ 28) 88
85. * * („წანალანი საბახთან-წარი მოვილამთ...“)(„ „ 23) 88
86. * * („მარტიში აღანი დლას...“) („ „ 24) 88
87. * * („ეველლის ვით წანერი ვორტი-შა...
დაილაშე ეშკეულუტი-შა...“) („ „ 48) 88
88. * * (ოპარამითუშე) („ „ 3—4) 89
89. * * (დესტანი: „ქართალი შინჭარი, მათი
მეჭთარე...“) („ „ 15—16) 90
90. * * (დესტანი: „ხოლო-თი ქოგოლადუ რაკა-
ნეფეს დუშანი“) („ „ 18) 91
91. ლაზური დესტანი/ე („ „ 14) 91
92. * * (დესტანი: „ერზრუმიში არ ონუ კიში
დო დაზი...“) („ „ 44—46) 92
93. * * (დესტანი: „ალამანდა სებეგი იფუ, ქო-
დოლოტოჩუ...“) („ „ 47) 93

О Г Л А В Л Е Н И Е

	стр.
Предисловие (на груз. яз.)	XI
„ (на рус. яз.)	XVI
Арн. Чикобава. Проф. И. А. Кипшидзе и исследование чанского (лазского) диалекта	XXI
Чанские (лазские) тексты	
Хопский говор	1
Вицско-архавский говор	25
Атинский говор	71

S O M M A I R E

Préface (en géorgien)	XI
„ (en russe)	XVI
Арн. Tchikobava. Joseph Kipchidzé et ses études sur le dia- lecte tchane (laze)	XXI
Textes tchanes (lazes)	
Le parler de Khopha	1
Le parler vitzé-arkhabe	25
Le parler d'Atina	71

წინასიტყვაობა

წინამდებარე „ქართული ტექსტების“ გამოქვეყნება დაემთხვა ამ ტექსტების ჩამწერის, პროფ. იოსებ ყიფშიძის, გარდაცვალების ოცი წლის თავს.

იოს. ყიფშიძე დაიბადა 1882 წ. სოფ. რგანში, ზემო-იშერეთში. სწავლობდა ჯერ სოფლის სკოლაში, შემდეგ — ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში, რომლის დამთავრების შემდეგაც (1898 წ.), როგორც პირველი მოწაფე (სწავლის ფრიადოსანი), გადაიგზავნა ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში. აქაც წარჩინებით სწავლობდა. აქტიურ მონაწილეობას იღებდა 1905 წლის რევოლუციაში. იყო დაპატიმრებული (1906 წ.). განთავისუფლების შემდეგ 1906 წლის შემოდგომას შევიდა აწინდელი ლენინგრადის უნივერსიტეტის საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე; პარალელურად ესწრებოდა ნ. მარისა და ივ. ჯავახიშვილის ლექციებს აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. 1907 წ. გამოაძევეს პეტერბურგიდან: მიზეზი ისევ პოლიტიკური მუშაობა იყო. ნ. მარის დანმარებით მოუხერხდა იმავე წელს პეტერბურგს დაბრუნება და შევიდა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე. დაამთავრა 1911 წელს. დატოვებულ იქნა უნივერსიტეტში ასპირანტად და მუშაობდა ნ. მარის ხელმძღვანელობით.

1914 წელს დაიცვა სამაგისტრო დისერტაცია („მეგრული ენის გრამატიკა“); 1915 წლის გაზაფხულიდან, როგორც პრივატ-დოცენტი, კითხულობდა ლექციებს ძველ-ქართულსა და მეგრულში აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე.

1917 წელს თებერვლის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა საქართველოში და თავდადებით მუშაობდა იმ მოწინავე ქართველ მეცნიერთა ჯგუფში, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილი ხელმძღვანელობდა და რომლის თაოსნობით გაკეთდა დიდი საქვეყნო საქმე: დაარსდა საქართველოს პირველი უნივერსიტეტი.

ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტში განაგებდა ქართული ენის კათედრას და კითხულობდა ლექციებს ქართულს ენაში და ქართულს მწერლობაში (XI—XII სს.). მასთან ეწეოდა დიდ საორგანიზაციო მუშაობას, როგორც უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს მდივანი.

იოს. ყიფშიძე გარდაიცვალა 1919 წლ. 21 თებერვალს (პარტახტიანმა სახადმა იმსხვერპლა).

ტფილისში ხანმოკლე მუშაობაც საკმარისი აღმოჩნდა, რომ იოსებ ყიფშიძეს დაემსახურებინა უნივერსიტეტის მთელი კოლექტივის პატივისცემა და სიყვარული, — მას იცნობდენ, როგორც პატიოსან მოქალაქეს, უანგარო საზოგადო მოღვაწეს და ნათელ პიროვნებას. განსაკუთრებით საყვარელი იყო იგი სტუდენტებისათვის.

იოს. ყიფშიძის კვლევის ობიექტი იყო ქართული, მეგრული და ჭანური. მისი შრომებია:

1. „ქართული ენის გრამატიკა“ (ლითოგრ.), პეტერბ. 1911 წ. (რუსულად).

2. „ცხოვრება ანტონ რაეახისი...“ 1913, Хр. Восток, т. II (რუს.).

3. „ძველი ქართულის ქრესტომატია ლექსიკონითურთ“, 1918 (რუს.).

4. „მეგრული ენის გრამატიკა“ ქრესტომატიითა და ლექსიკონითურთ, პეტერბ., 1914 (დისერტაცია).

5. რეცენზია თ. კლუგეს „მასალებისა მეგრული გრამატიკისათვის“ — ЗБОР Арх. Общ. т. XXII, 1914 (რუს.).

6. „მეგრულიზმები ქართულ წარწერებში სამეგრელოდან“ — Хр. Восток, т. IV, вып. 3, 1916 (რუს.).

7. „კვლავ მეგრულიზმების შესახებ ქართულს წარწერებში სამეგრელოდან“ — Хр. Восток, т. V, вып. 2, 1917 (რუს.).

8. „დამატებითი ცნობები ჭანურის შესახებ“ 1911 (რუს.).

9. „ასიმილაციისა და დისიმილაციის წესი ქართულსა და მეგრულში“ — შესავალი ლექცია (1915 წ. 9 ოქტ.), ავტორის გარდაცვალების შემდეგ თარგმნილი (და გამოცემული) ქართულად ს. გორგაძის მიერ: ტფ. უნივერ. მოამბე, ტ. I, 1919—20.

გამოსაქვეყნებლად ჰქონდა დამზადებული საბა-სულხან ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“ (გამოსცა აკ. შანიძემ 1928 წ.).

იოს. ყიფშიძის რედაქციით გამოვიდა „ქართული ბიბლიოგრაფია“ I, სადაც ნაჩვენებია ქართულ ერთდროულ გამოცემებში (1852—1910) მოთავსებული წერილები და მასალები — ენათმეცნიერების, ეთნოგრაფიის, გეოგრაფიის, არქეოლოგიის, ისტორიის, ხალხური სიტყვიერებისა და ძველი მწერლობის შესახებ¹.

¹ იოსებ ყიფშიძის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ვრცელი დახასიათება მოცემული სურ. ვორგაძის წერილში: „პროფ. იოსებ ყიფშიძე“ იბ. „საქართ. საისტ. საბუნოვრ. საზოგად. მიმოხილველი“ I. ტფილ. 1926, გვ. 334—356.

გამოუქვეყნებელი დარჩა იოს. ყიფშიძის წინამდებარე „ქანური ტექსტები“; ეს ტექსტები მის მიერ პირადად იყო ჩაწერილი ადგილობრივ, ქანეთში, 1917 წლის ზაფხულს (მივლინება გაგრძელდა 13.VII — 27.VIII).

ტექსტებში წარმოდგენილია სამივე ქანური კილოკავი: ათინური, ვიწურ-არქაბული და ხოფური. გვაქვს: ზღაპრები, ისტორიული გადმოცემები, ეთნოგრაფიული ცნობების შემცველი მასალა...

„საანგარიშო მოხსენებაში“ იოს. ყიფშიძე, სხვათა შორის, წერს: „ხარვეზი, რომელიც ხელს უშლიდა ქანურის შემდგომ შესწავლას, სახელდობრ, საკმაო რაოდენობით ტექსტების უქონლობა, ამჟამად ამოვსებულია: შეგროვილია სხვადასხვა გვარი ტექსტი ქანური ენისა სულ მცირე 15 ნაბეჭდი თაბახის მოცულობით“¹.

ეს ტექსტები ყ. კავკასიის-მცოდნეობის ინსტიტუტის განკარგულებაში იმყოფებოდა 1919 წლიდან; მისი გამოცემით თავი არავის შეუწუხებია; 1936 წ. ინსტიტუტის რეორგანიზაციის მომენტში ტექსტები ინსტიტუტიდან წაღებული აღმოჩნდა; ტექსტების დაბრუნება ინსტიტუტს მოუხერხდა 1937 წელს.

იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენების“ გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით „მოამბის“ რედაქცია შენიშნავს: „ამჟამად ძნელია თქმა, თუ რა და რამდენი აკლია ამ ტექსტებს, მაგრამ რომ აკლია, ეს კი უშეველიაო“ (ენიშკის- „მოამბე“ I, გვ. 145, შენიშვნა).

ეს ვარაუდი, სამწუხაროდ, გამართლდა: იოს. ყიფშიძის მიერ ნავარაუდევი 15 ნაბეჭდი თაბახის ნაცვლად დაბრუნებული მასალა 6 ნაბეჭდი თაბახს არ სცილდება (93 გვერდია).

დაბრუნებული მასალა, ე. ი. ის, რაც ამჟამად ქვეყნდება, შედგება 5 რვეულისაგან; ამათგან თითო რვეული აქვს დათმობილი ხოფურს, არქაბულსა და ვიწურ ტექსტებს; ათინურს უჭირავს ორი უკანასკნელი რვეული; მათში ერთი შავად ნაწერს შეიცავს.

რვეულებს პაგინაცია — არც მთლიანი, არც რვეულებრივ — არა აქვს (მხოლოდ რამდენიმე მოთხრობის ტექსტია დანომრილი); რვეულები არც აკინძულია: ტექსტი დაკეცილ ქალაღებზეა დაწერილი და ეს ქალაღები ისევ დაკეცილ ქალაღდის ყდაშია მოთავსებული².

¹ იხ. „საანგარიშო მოხსენება“ (რომელსაც გამოქვეყნება ეღირსა კავკასიის მცოდნეობის ინსტიტუტის რეორგანიზაციის შემდეგ) — ენიშკის- „მოამბე“ I გვ. 147 (ტფილისი, 1937 წ.).

² ხოფური ტექსტების რვეულში 80 ფურცელია (რვეულისა); აქედან გამოუყენებელია 14 ფურცელი (7, 11, 14, 15, 21, 37, 43, 44, 45, 57, 65, 77, 78, 79); არქაბული ტექსტების რვეულში 85 ფურცელია; გამოუყენებელია 7 ფურცელი.

აღსანიშნავია, რომ ამ ქალაქის ყდებზე არა ავტორის ხელით დასმულია ნომრები: № 8 (ხოფურ ტექსტებზე), № 9 (არქაბულ ტექსტებზე), № 10 (ათინური ტექსტების შავზე), № 11 (ათინური ტექსტების II რვეულზე), № 12 (ვიწურ ტექსტებზე); არა ჩანს №№: 1 — 7!

ნომრების გარდა ყდაზე ფურცელთა რაოდენობაცაა ნაჩვენები (იმავე ხელით, რომელსაც ნომრები დაუსხამს!). ყდაზე ნაჩვენები რაოდენობა ფურცლებისა რვეულებში დატულია; ეს გვაფიქრებინებს, რომ თუ ჩამწერის ვარაუდი დაახლოებით მაინც სწორია, დანაკლისი დაბრუნებულ რვეულებში კი არ უნდა გვქონდეს, არამედ იმ შვიდ რვეულში, რომლის კვალი არა ჩანს.

წარმოდგენილ ტექსტებს ჩვენ უცვლელად ვაქვეყნებთ.

ამკარა ლაფსუსის შემთხვევაშიც, როცა შესწორება აუცილებელი იყო, შენიშვნაში ნაჩვენებია, როგორ იყო დედანში.

მეტის მეტად საეკვო შემთხვევაში კითხვის ნიშანი დავსვით: ამგვარი ნიშანი ჩვენ გვეკუთვნის.

ჩვენია აგრეთვე გაკვირვების ნიშანი: მას იმ შემთხვევაში ვხმარობთ, როცა მოცემული სახით სიტყვა ჭანურ მეტყველებაში ბუნებრივია, მაგრამ იმ კილოკავს არ შეეფერება, რომელზედაც მთქმელი ლაპარაკობს; ასე, მაგალ., ხოფურ ტექსტში (იხ. გვ. 1—2) არქაბული ფორმები გვაქვს: ჰექ, ჰაკ, ჰაქონი, ჰაშო, ჰამ, ჰაწი, იყვასენ... მენდემიონი... გვ. 22₂₄₋₂₇ ყველა ამათ გაკვირვების ნიშანი უზის.

ტექსტებს დედანში ჩვეულებრივად უწერია — თავში, კიდებზე — ვისგანაა ჩაწერილი, როდის და სადაა ჩაწერილი. ეს ცნობები ჩვენ მოვაქციეთ ბოლოში; ზოგჯერ მთქმელის სახელი და გვარი სრულად არ იყო მოხსენებული (მეტადრე, თუ ერთ მთქმელს ერთზე მეტი ტექსტი ეკუთვნოდა); სახელი და გვარი ყველგან სრულად წარმოვადგინეთ, თუ კი ეს უეჭველი იყო (ამისთვის გამოვიყენეთ იოს. ყიფშიძის, „მივლინების დღიური“ — ენიმკი-ს „მოამბე“ ტ. I, გვ. 152-177). მაინც: აღდგენილი ნაწილი ყველგან კვადრატულ ფრჩხილებშია ჩასმული.

თუ ტექსტს სათაური დედანში არ ჰქონდა, ჩვენც არ დაგვიწერია: სამი ვარსკვლავი დაუსვით.

ლი (17, 18, 19, 80, 81, 84, 85); ვ ი წ უ რ ი ტექსტების რვეულში 50 ფურცელია; გამოუყენებელია 6 ფურცელი (3, 4, 21, 28, 29, 45); ათინური (გადათეთრებული) ტექსტების რვეულში 48 ფურცელია. ტექსტები ნაწერია ცალ გვერდზე; მეორე გვერდზე გადადის—ხოფურის რვეულში ოთხჯან (ფ. ფ. 27, 36, 46, 73).

მასალა დედანში ქრონოლოგიურ რიგზეა წარმოდგენილი, იწყება ათინური ტექსტებით და თავდება ხოფურით — დაკულია მგზავრობის თანამიმდევრობა.

ჩვენ ეს თანამიმდევრობა შევცვალეთ: ჯერ ხოფური ტექსტები მოდის, მერე — არქაბული, შემდეგ — ვიწური, ბოლოს ათინური.

მასთან თითოეული კილოკავის პროზაული მასალაც დალაგებულია თემატური ნაშნის მიხედვით: ჯერ ხალხური თქმულებები, ისტორიული და ეთნოგრაფიული ხასიათის ტექსტებია, მერე — ზღაპრები... ლექსები ბოლოსაა, ცალ-ცალკე თითოეული კილოკავისათვის.

რაკი დედნის თანამიმდევრობა შეიცვალა, საჭიროდ ვცანით სარჩევში გვეჩვენებინა, დედნის რა გვერდზეა ტექსტი მოცემული. ამით მსურველს დაუბრკოლებლივ შეეძლება დედანში სათანადო ტექსტი მოიკითხოს.

ნაწილაკები და თანდებულები დიფიზით გამოვყავით: ეს აადვილებს სიტყვის შედგენილობის სწორად აღქმას.

წარმოდგენილი ტექსტების მეცნიერული მნიშვნელობის ზოგადი დახასიათება მოცემულია წერილში: „პროფ. იოს. ყიფშიძე და ქანურის მეცნიერული შესწავლა“ (იხ. აქვე, გვ. XXI).

ჩვენი სურვილი იყო შეძლებისდაგვარად უნაკლოდ მიგვეწოდებინა სპეციალისტ-მკითხველისათვის დაუფიწყარი იოსებ ყიფშიძის მიერ საქმის ეგოდენი სიყვარულით შეგროვილი დიდმნიშვნელოვანი მასალა და მით ერთგვარად მოგვეხადა მოწაფის ვალი მასწავლებლის ნათელი ხსოვნის წინაშე.

ა რ ნ. ჩ ი კ ბ ა ვ ა

21.II.1939

ტფილისი.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Выход в свет предлежащих «Чанских (лазских) текстов» совпал с двадцатилетием со дня смерти Иосифа Алексеевича Кипшидзе, коим эти тексты были записаны летом 1917 года в Чанети (в Лазистане).

И. А. Кипшидзе родился в 1882 году в сел. Ргани, в Верхней Имеретии (Запад. Грузия). Первоначальное образование получил в сельской школе, среднее — в тогдашней Кутаисской духовной семинарии, которую кончил отличником; за активное участие в революционном движении (1904-5 гг.) подвергался репрессиям. В 1906 году поступил в тогдашний Петербургский университет на географическое отделение физико-математического факультета; одновременно слушал лекции Н. Я. Марра и И. А. Джавахишвили. С 1907 года И. А. Кипшидзе студент факультета восточных языков. По окончании университетского курса в 1911 году И. А. был оставлен аспирантом и работал под руководством Н. Я. Марра.

В 1914 году И. А. защитил магистерскую диссертацию; диссертационная работа — «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем» — СПб. 1914 (стр. XL+150+424) получила блестящую оценку со стороны рецензента Н. Я. Марра; который, между прочим, писал: «...факультет Восточных языков автора ее удостоил степени магистра грузинской словесности. Однако, если бы она была представлена в качестве диссертации на степень доктора грузинской филологии, автор ее также со спокойной совестью мог бы быть удостоен высшей ученой степени»... (см. «Записки Восточ. Отд. Рус. Арх. Общ.», т. XXIII, стр. 216).

Начиная с весеннего семестра 1915 г. И. А. был приглашен в качестве приват-доцента вести курсы древнегрузинского литературного языка и мингрельского языка на отделении армяно-грузинской филологии факультета восточных языков,

В 1917 году И. А. переезжает в Тбилиси и принимает горячее участие в работе группы передовых грузинских ученых по созданию первого в Грузии университета (означенную группу возглавлял И. А. Джавахишвили, ныне депутат Верховного Совета Груз. ССР, орденоносец-академик).

В новоорганизованном Тбилиском университете И. А. возглавил кафедру грузинского языка и литературы и вел большую организационную работу в качестве секретаря ученого совета университета.

Недолго длилась кипучая деятельность И. А. Кипшидзе: 21 февраля 1919 года его не стало (погиб от свирепствовавшей тогда в Тбилиси эпидемии сыпняка).

И. А. Кипшидзе оставил по себе светлую память, являя собой пример редкой скромности, высокой принципиальности и безкорыстного служения своему народу.

Объектом исследовательской деятельности И. А. Кипшидзе служили картвельские языки (грузинский, мингрельский и чанский или лазский); опубликованные работы:

1. «Грамматика грузинского языка», СПб. 1911 (литогр.; на рус. яз.).

2. «Житие Антония Равваха» — древнегруз. текст, русский перевод, исследование — «Хр. Восток», т. II.

3. «Хрестоматия древнегруз. языка со словарем» 1918.

4. «Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и словарем», СПб. 1914.

5. Рецензия на работу Th. Kluge: «Beiträge zur mingrelischen Grammatik» — ЗВОР Арх. Об., т. XXII (1914).

6. «Мингрелизмы в грузинских надписях из Мингрелии» — Хр. Восток, т. IV вып. 3. (1916).

7. «Еще о мингрелизмах в грузинских надписях из Мингрелии» — Хр. Восток, т. V, вып. 2. (1917).

8. «Дополнительные сведения о чанском языке», СПб. 1911.

9. «Процессы ассимиляции и диссимиляции в грузинском и мингрельском языках» — статья опубликована после автора — в «Известиях Тбил. Госунта», т. I (1919/20) (на груз. языке). Под редакцией И. А. Кипшидзе издана «Грузинская библиография» I: Указатель к статьям и материалам в грузинской периодической печати (1852—1910). Языкознание, Этнография, Гео-

графия, Археология, История, Народная словесность и Древняя Литература» (Петроград, 1916).

«Грузинский (толковый) словарь» знаменитого лексикографа Саввы Сулхана Орбелиани, подготовленный к печати И. А. Кипшидзе, вышел в свет в 1928 году под редакцией проф. А. Г. Шанидзе.

Остались неопубликованным предлежащие «Чанские тексты», записанные И. А. Кипшидзе летом 1917 года в Лазистане¹.

В означенных текстах представлены все чанские говоры: хопский, вицско-архавский и атинский. Материал разнообразный: тут и сказки, и исторические предания, этнографические данные, любовные песни, частушки...

В «отчетном докладе» И. А. читаем:

«Пробел, мешавший дальнейшему изучению чанского языка, именно, неимение текстов в достаточном количестве, ныне восполнен: собрано разного рода текстов по чанскому языку по меньшей мере на 15 печатных листов» (см. «Известия ИЯИМК» Груз ФАН т. I, стр. 147).

После смерти автора этот ценнейший материал в 1919 г. поступил в распоряжение «историко-археологического института» (в Тбилиси; впоследствии — «Институт Кавказоведения»); этот Институт не удалось издать эти тексты несмотря на то, что необходимость в этом остро чувствовалась; мало того: в 1936 г. в момент реорганизации означенного Института (в «Институт Языка, Истории и Материальной Культуры им. акад. Н. Я. Марра») этих текстов в Институте не оказалось: они были похищены одним из бывших сотрудников; удалось их вернуть лишь при содействии органов власти в 1937 году; в полной ли сохранности эти тексты оказались? вместо 15 печатных листов, о которых говорит И. А. Кипшидзе, на лицо всего 6 печатных листов!

Наличный оригинал состоит из 5 тетрадей; по одной тетради приходится на говоры: хопский, архавский, вицкий, атинский (последняя тетрадь — черновик атинских текстов).

В первой тетради — хопские тексты — 80 листов (из них неиспользованных листов 14); во второй тетради — архавские

¹ Командировка продолжалась с 13.VII—27.VIII.1917; И. А. побывал во всех районах Лазистана, начиная мест. Атиной и кончая Хопой. «Отчет о командировке» см. в «Известиях ИЯИМК» Груз ФАН, I, стр. 147-52

тексты — 85 листов; в третьей—вицские тексты — 50 листов; в четвертой — атинские тексты — 48 листов.

Тетради составлены из сложенных — в четвертушку — листов, не прошиты, не имеют (сплошной) пагинации.

На наличных тетрадах проставлены — неизвестной рукой — номера №№ 8, 9, 10, 11, 12; не видать №№ 1—7; возможно на эти №№ и падает недостающий материал: невозможная утрата, особенно, если учесть исключительную ценность этих текстов¹.

В публикуемые тексты нами не внесено никаких изменений; даже при исправлении очевидных описок в примечаниях оговорено, в чем исправление выразилось. Порядок расположения материала нами изменен (в оригинале тексты предлежат в порядке записи, что ведет к крайней пестроте с точки зрения тематики), зато в «оглавлении» всюду указаны страницы оригинала; стихотворный материал выделен особо (по говорам); частицы и послелого выделены дефисом: это облегчает правильное восприятие состава слова.

При издании этих текстов нами руководило желание довести до читателя-специалиста в должном виде этот ценный материал, собранный с такой любовью к делу незабвенным И. А. Кипшидзе и тем в некоторой степени выполнить долг ученика перед светлой памятью учителя.

Арн. Чикобава

21. II. 1939.

Тбилиси.

¹ Общая характеристика публикуемых текстов дана нами в статье: «Проф. И. А. Кипшидзе и исследование чанского диалекта» (здесь же стр. XXI).

პროფ. იოსებ ყიფშიძე და ჭანურის
მეცნიერული მემკვიდრეობა

პროფ. ი. ყიფშიძე ცნობილია, როგორც ავტორი ფუნდამენტალური გამოკვლევისა მეგრულის შესახებ. მისი „Грамматика мингрельского (ивверского) языка с хрестоматией и словарем“ გამოვიდა 1914 წელს და შეიცავს—წინასიტყვაობის გარდა (გვ. XIII—XL) „გრამატიკას“ (გვ. 1—150), „ქრესტომათიას“ (გვ. 1—188) და „ლექსიკონს“ (გვ. 189—424). ეს გამოკვლევა ნამდვილ საუნჯეს წარმოადგენს სპეციალისტებისათვის, რომელთაც უხდებთ მეგრულის შესწავლა თუ გამოყენება საენათმეცნიერო თვალსაზრისით.

მაგრამ პროფ. ი. ყიფშიძეს არა ნაკლები ღვაწლი მიუძღვის ჭანურის შესწავლაშიც.

1910 წლის ზაფხულს იოსებ ყიფშიძე მივლენილი იყო მაშინდელ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის მიერ მურულულის ხეობაში (ომის წინანდროინდელი ადმინისტრაციული დაყოფით—ართვინის ოლქი) ჩხალური კილოკავის შესასწავლად. 1911 წელს გამოქვეყნდა კიდევ ამ მივლინების შედეგები: И. Кипшидзе. „Дополнительные сведения о чанском языке“; შინაარსი: „О чхальском говоре“ (გვ. I—V); „Наблюдения по грамматике“ (გვ. 1—8); „Тексты“ (გვ. 9—23); „Чанско-русский словарь“ (გვ. 24—33).

ჩხალური კილოკავის ზოგადი დახასიათება აქა მოცემული პირველად; მაგრამ შეუდარებლივ მეტი მნიშვნელობისაა ტექსტები; მათგან რვა გვერდი პროზაა; ამაში სულ ხუთმეტოდე სტრიქონი თუა ჩხალური (ესაა: II და III, გვ. 9—10), დანარჩენი არქაბელთაგანაა ჩაწერილი და, რამდენადაც ვიცით, პირველი ჭანური ზღაპრებია. ამით ცხადი გახდა, რომ ჭანურ ფოლკლორში ცოცხლობს ის ენარი, რომელსაც „ზღაპარი“ ეწოდება (აკად. ნ. მარი ამ საკითხს თურქეთის ჭანებში მოგზაურობისა და მუშაობის შემდეგ უარყოფითად

წყვეტდა)¹. გარდა ამისა—და ეს ჩვენთვის ყველაზე არსებითია—მოპოვებულ იქნა ჭანური თხრობითი გაბმული—არასასაუბრო—ტექსტების გარკვეული მარაგი, მასთან სავსებით საიმედო.

აკად. ნ. მარის „ჭანური ეხის გრამატიკას“, რომელიც 1910 წ. გამოვიდა და ავტორის საენათმეცნიერო შრომათა შორის საუკეთესო პოზიტიურ გამოკვლევას წარმოადგენს, დართული აქვს ტექსტები: ათინური—10 გვ. (თუ რუსულ პარალელურ თარგმანს მხედველობაში არ მივიღებთ), ვიწური—14 გვ., ხოფური—4 გვ. (ესაა ჰ. აქარიანის მიერ ჩაწერილი მასალა, ნ. მარის მიერ შემოწმებულ-შეესებულ)...

ამ 28 გვერდ მასალაში არც ერთი თხრობითი ხასიათის ტექსტი არ გვხვდება: ათინური და ხოფური ტექსტები კითხვა-პასუხისაგან შედგება, ვიწურ ტექსტებში ამგვარივე მცირე მასალა გვაქვს, დანარჩენი სულ ლექსია, ისიც ისეთი, რომ სულ პირველსა და მეორე პირს უტრიალებს! ამგვარს პირობებში ეს ტექსტები საშუალებას არ იძლევა მკითხველმა გაარკვიოს, როდის იხმარება მოთხრობითი ბრუნვა და, საერთოდ, როგორია წინადადების კონსტრუქცია გარდამავალ ზმნებთან,—მოკლედ, გაურკვეველი რჩება ძირითადი და სპეციფიკური სინტაქსური ფაქტი.

ამიტომაც, რომ აკად. ნ. მარი თავის, „ჭანურ გრამატიკაში“ (§ 122, ა გვ. 77) წერს: ჭანურში... „ზშირად ნაცვალსახელოვან მიცემითში [ე. ი. მოთხრობითში—ა. ჩ.] დგას სუბიექტი აწმყო დროშიაც, მეტადრე თუ პირდაპირი ობიექტი თან ახლავს... ალიქ მექთუბი ჭარუმს“ [ალიმ წერილი წერს—ა. ჩ.] და იქვე დასძენს: აქ რომ ობიექტი სახელობითშია დასმული, ეს სახელობითი, ალბათ, დაბოლოება-მოკვეცილი მიცემითია, ამგვარი მიცემითი სახელობითში აირია და ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ სუბიექტი მოთხრობითში გვაქვს ზმნასთან აწმყოშიო (იქვე).

აკად. ნ. მარის განკარგულებაში რომ ყოფილიყო თუნდაც იმ რაოდენობის გაბმული თხრობითი ტექსტი, როგორიც იოს. ყიფშიძეს აქვს მურღულში ჩაწერილი, უღაო იქნებოდა, რომ გარდამავალ ზმნასთან აწმყოში სუბიექტი მოთხრობითში „ზშირად“ კი არ დაისმის, არამედ ესაა ნორმა ყველა კილოკავისათვის (იმ თქმათა გამოკლებით, სადაც მოთხრობითი მოშლის გზაზეა დამდგარი) და ობიექტიც ასეთ შემთხვევაში ნამდვილ სახელობითშია

¹ იხ. Н. Я. Марр. „Из поездки в Турецкий Лазистан“, Изв. Акад. Н. 1910. გვ. 627.

—და არა სახელობითს-დამსგავსებულს მიცემითში: ზოგ თქმავში მიცემითის ფლექსიის დაკარგვას მართლაც აქვს ადგილი (მაგ. ართა-შნულში, ნაწილობრივ ათინურშიც; იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 111—117, გვ. 121 და შემდ.), მაგრამ ვიწურში, და განსაკუთრებით არქაბულსა და ხოფურში მიცემითი საესებით დაცულია, როგორც მორფოლოგიური ოდენობა, ნივთის ობიექტი კი—სახელობითშია (ალიქ გდარი იმზორს—„ალიმ საქმელი ჭამს“)...

გარდამავალი ზმნის ხმარებისას წინადადების კონსტრუქციის საკითხი ჭანურში ირკვევა იოს. ყიფშიძის ამ არქაბული ტექსტებით; ირკვევა აგრეთვე თურმეობითის საკითხიც: გარდამავალ ზმნათა თურმეობითი სხვაგვარად იწარმოება ხოფურ კილოკავში და სხვაგვარად—ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში, ამ თავისებურ წარმოებას გაკვრით ეხება აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკა“ (იხ. § 78, გვ. 46); ავტორს შეუმჩნეველი რჩება, რომ ეს თავისებური წარმოება სწორედ ნიშანდობლივი ჭანურისათვის... მიზნები: ისევ თბრობითი ტექსტების უქონლობაა. იოს. ყიფშიძეს თავისი არქაბული ტექსტების საფუძველზე გარკვეულობა შეაქვს საქმის ვითარებაში: შესწორებულია აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკის“ სათანადო ადგილი (იხ. „Дополн. свед.“ გვ. 3, § 78-ის შესწორება).

ამრიგად, ჩხალური კილოკავის შესწავლის გარდა არქაბული ტექსტების მოპოება ის მნიშვნელოვანი შედეგია, რომელიც 1910 წელს ჭანურზე მუშაობას მოყვა.

მაგრამ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს იმ ტექსტებს¹, რომლებიც იოს. ყიფშიძემ 1917 წლის ზაფხულს (13.VII—27.VIII) ჭანეთის სხვადასხვა კუთხეში ჩაიწერა (ამ მივლინების „საანგარიშო მოხსენება“ და „დღიური“ გამოქვეყნებულია ენიმკი-ს I ტომში—1937 წ., გვ. 145—177).

ტექსტები წარმოვიდგენს სამივე ჭანურ კილოკავს: ათინურს, ვიწურ-არქაბულსა და ხოფურს, ჩაწერილია უშუალოდ ჭანთაგან ადგილობრივ; მეტწილად თბრობითი ხასიათისაა—შეიცავს ზღაპრებს, ზოგი ძველი ჩვეულების აღწერას, ისტორიულ გადმოცემებს; არის ლექსებიც,—ჭანური ხალხური სიტყვიერების ეს ყველაზე ერთფეროვანი და შედარებით ნაკლებ საინტერესო მასალა.

¹ „მეცნიერებათა აკადემიის უწყებებში“ (1911 წ.) გვ. 1123—1124—გამოქვეყნდა აგრეთვე ერთი ჭანური ლექსი „ბიჭი დო ბოზო“ („ვაჯი და ქალი“), ჩაწერილი იოს. ყიფშიძის მიერ ოჩამჩირეში 28.VII.1911 წ.; მთქმელი ახლადანაა (ხოფის რ.).

ქართველურ ენათა წრეში ქანურის ვითარება თავისებურია: ქანეთი უცხო სახელმწიფოებრივ ორგანიზმშია მოქცეული; „ყოველი ქანი თურქულადაც ლაპარაკობს; მამაკაცებმა ჩვეულებრივ თურქული უკეთ იციან, ვინემ დედა-ენა. სახელმწიფო, სარწმუნოება, მწერლობა ისევ თურქულის შეფარდებითს წონას აძლიერებს. ქანურის პოზიციები დღითიდღე სუსტდება. ქანური მეტყველება სავსეა თურქული სიტყვებით. დღეების, თვეების, რიცხვთა რიგითი ქანური სახელები საძებარი გამხდარა, წელიწადს ნაწილთა ლაზური სახელები აღარავინ იცის“... გადაუქარბებლივ შეიძლება ითქვას, რომ ქანური მეტყველება კატასტროფულ მდგომარეობაშია. ... „ქართველური ენათმეცნიერება—და მით, საერთოდ, ენათმეცნიერებაც,—კარგავს ძვირფას საუნჯეს, ქართველურ ენათა შედარებით-ისტორიული ძიებისას მიუცილებელს. დანაკარგის ანაზღაურება შეუძლებელი იქნება და მთელი სიმწვავეთ იბადება აუცილებლობა ყოველი ქანური სიტყვის, ყოველი ქანური ფორმის აღნუსხვისა და ფიქსაციისა“,—ვამბობდით ამ ათიოდე წლის წინათ „ქანური ტექსტების“ პირველ ნაკვეთის წინასიტყვაობაში (VII). ქანურის არსებობის პირობები მას შემდეგ, სამწუხაროდ, ოდნეადაც არ გაუმჯობესებულა.

ასეთ პირობებში იოს. ყიფშიძის მიერ ჩაწერილი ტექსტები კემ-მარიტად ისტორიული მნიშვნელობისაა.

მართალია, უკანასკნელი ცამეტი წლის მანძილზე მოხერხდა საკმაო რაოდენობის ტექსტების ჩაწერა¹ საქართველოს ფარგლებში მცხოვრებ ქანთაგან (აჭარასა და აფხაზეთში; ზოგი ტექსტიც სტამბოლში იყო ჩაწერილი ს. ჯიქიას მიერ); ეს მით უფრო აუცილებელი იყო, რომ იოს. ყიფშიძის ტექსტებს კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტის ხელმძღვანელთა დანაშაულებრივი დაუდევრობისა და უზასუსისმგებლობის წყალობით გამოსვლა არ ეღირსა (იხ. ამის შესახებ ენიმკ-ის „მოამბის“ რედაქციის შენიშვნა, I ტ. გვ. 145).

მაგრამ მთელ რიგ შემთხვევებში გაურკვეველი რჩებოდა, რამდენად დამახასიათებელია ესა თუ ის მოვლენა ქანეთის ქანთა

¹ ივულისხმება: არნ. ჩიქობავა, ქანური ტექსტები: I, ხოფური კილოკავი (ტფილ. 1929; გვ. X+166); იმავ ავტორის: „ქანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ“ (ტფილ. 1936); ვიწურ-არქაბულ ტექსტებს უჭირავს (II ნაწ.): გვ. 1—86; ათინურ ტექსტებს—გვ. 87—138 (გვ. 139—150 მოცემულია ხოფური ტექსტები).

ს. ქლენტი: „ქანური ტექსტები“: არქაბული კილოკავი (ტფილ. 1938, გვ. XXVIII+219; აქედან „ლექსიკონს“ უკავია გვ. 175—219).

მეტყველებისათვის. ამის გამო „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ ჩვენ შოგვიხდა გვერდის ავლა ისეთი ფაქტებისათვის, როგორცაა ბოლოში უ-ს დართვა ზმნებისათვის: „მომილითუ“ ნაცვლათ ჩვეულებრივი „მომილით“-ისა („ჭან. გრამ. ანალ“, II, 129₂₈)... ბორთითუ (ნაცვლ. „ბორტიო“), იქვე, 130₂₀... ჩუმსუ (ნაცვლად: „ჩუმს“). იქვე, 130₁₉... ეს მოვლენები ინდივიდუალური თავისებურების შთაბეჭდილებას ტოვებდა, ჭანურის კუთვნილებად ქცეული ის არ უნდა ყოფილიყო. იოს. ყიფშიძის ტექსტები ცხადყოფს, რომ ეს მოვლენა ინდივიდუალური თავისებურება არაა, გარკვეული თქმის დამახასიათებელი მოვლენაა.

ს. ჟღენტის არქაბულ ტექსტებში არის შემთხვევები -და ნაწილაკის წინ ბოლოკიდურ ს-ს ზ-დ ქცევისა: ქორბაზ-და (—ქორბას-და) „მუცელსო“... ოშვებ-და (—ოშვეს-და) შესვესო... (იხ. ს. ჟღენტი: ჭანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV)...

ესეც ერთგვარად შემთხვევითი ფაქტის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. იოს. ყიფშიძის ტექსტებში ანალოგიური მოვლენებია დადასტურებული ვიწურში...

ზოგი სხვა მოვლენის შესახებ ქვემოთ გვექნება კიდევ საუბარი. აქ უნდა დავასკვნათ: იოს. ყიფშიძის ჭანური ტექსტები, ჩაწერილი ადგილობრივ, ძვირფასია არა მხოლოდ თავის და თავად, არამედ როგორც საკონტროლო საშუალება ჭანეთის გარეთ ჩაწერილი ჭანური მეტყველების ნიმუშებისათვის. ის საშუალებას გვაძლევს ამ მასალის ავ-კარგიანობაში გავერკვეთ. ირკვევა, რომ უკანასკნელი ათი წლის მანძილზე გამოქვეყნებული მასალა ჭანურ მეტყველებას სწორად წარმოგიდგენს, მათზე დამყარება შეიძლება; მათში მოცემულია ჭანური ფონეტიკის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის ყველა არსებითი დამახასიათებელი მოვლენა. ამ მხრივ საგულასხმო რამ ახალი ჭანეთში ჩაწერილ ტექსტებში არაფერია.

ამას ვერ ვიტყვით ლექსიკის შესახებ. ამ ტექსტების ლექსიკა სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს.

ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ მოვლენათაგან აღსანიშნავია შემდეგი:

1. ლ რ ა... აქვე, 29₁₃¹ ლირა (ფული...)... ჰაიდე, ბიდათ-ნა 57₃₄ ჰაიდა, წავიდეთო... გერი გოიქეთს 73₂₅ უკან დაბრუნდენ...

¹ პირველი ციფრი გვერდს აღნიშნავს, მეორე—სტრიქონს ზევიდან.

ამა და სხვა მსგავს მავალითებში სიგრძის ნიშნიანი ხმოვნებით ჩამწერი უნდა გადმოგვეცემდეს ტონური ხასიათის ხმის ამაღლებას, რომელიც სათანადო ხმოვნის გრძლად გამოთქმას იწვევს; ჩვენ მიერ ჩაწერილ ტექსტებში ეს მოვლენა არქაბულსა და ათინურშია დადასტურებული (იხ. „ქან. გრამ. ანალიზი“, § 9, გვ. 41—42); მოვლენა იმავე რიგისაა, როგორც მთიულურ კილოში¹.

საწინადადებო მახვილს უნდა გადმოგვეცემდეს მარტოოდენ მახვილი ბოლო მარცვალზე; მაგალ.: კადრ 14₁₇, 24... ბაშის 60₆... კაიჩი 66₄... ნალა 2₁... დრღეს 25₆...

2. ს ბგერის ზ-თი შეცვლის მავალითებია:

ქომოხთაზ-და 57₃₃ (ქომოხთაზ-და-ს ნაცვლად) მოვიდესო... მომტეზ-და 60₃₈ (ნაცვლ.: მომტეს-და) მოდიოდენო...

ანალოგიური ფაქტები შენიშნულია, როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ს. ქლენტის არქაბულ ტექსტებში (იხ. ს. ქლენტი. ქანური ტექსტები, შესავალი, გვ. XV).

3. ზნისა და სახელის ფორმათა ბოლოში ათინურ ტექსტებში მორფოლოგიურად უფუნქციო -ო-ს ხმარების ნიმუშებია:

მომსელესო 76₁₁ (ნაცვლ.: მოისელეს) ადგენენ...

ოფშა ნეძი ულუნო 77₁₆ (ნაცვლ.: ულუნ) ბევრი ნიგოზი აქეს...

სერის(ო) დიდაქ(ო)... თხუმტუ-შა 78₂₁ ღამე დედაბერი... რომ ართავდა (სერისო—მიცემითია, დიდაქო—მოთხრობითი)...

ჰიმდოს ჰიმ დიდაქო... ჰამუს უკიფუ 83₁₃ მაშინ („იმ დროს“) დედაბერმა ამას შესძახა („უკივლა“).

...დელიქ ...წარი ქონობუ 79₆ გიჟმა წყალი... ჩამოკიდა...

ს. ჯიქიას მიერ სტამბოლში ჩაწერილ ათინურ ტექსტებშიც გვაქვს მსგავსი მოვლენა, ოღონდ აქ ეს ბოლოკიდური ხმოვანი უ-ა; ამის ზოგი მავალითი ზემოთაც მოვიყვანეთ.

დამატებით ვასახელებთ: მებუშქვათუ (იხ. „ქან. გრამატ. ანალიზი“, II, 118₄) დაუტოვოთ („მიეუშვათ“).

მენდახთესუ (იქვე, 118₆) წავიდენ... იქუმსუ (იქვე, 118₂₂) იქმს... ქუმანი ბიდათენუ (იქვე, 118₃₁) ხვალ წავიდეთ... მულუნუ (იქვე, 119₉) მოდის...

ეს ბოლოკიდური -ო-||-უ იმავე რიგისა უნდა იყოს, როგორც ნახევარხმოვანი ჯ მეგრულში:

¹ იხ. ავტორისავე „ე. წ. გრძელი ხმოვნები მთიულურში“. ტფილ. უნივ. მოამბე, ტ. IV (1924), გვ. 333—348.

მოუნქესე ართიანსე... ართი წყარიშა დინიილესე, კინი ეშელესე დო ვიშო-აშო გინიილესე ღურელი გვერენსე, დო არძოქ გვეთელესე (ი. ყიფშიძის „მეგრ. ენის გრამატ.“, ქრესტოპათია, გვ. 34₄₃—35₁₋₂). დასცხეს ერთმანეთს... ერთ წყალში ჩავიდენ, ისეე ამოვიდენ და იქეთ-აქეთ გადაიარეს მკვდარ გველებზე და ყველანი გაცოცხლდენ („ყველამ გაცოცხლდენ“)...

საინტერესოა, რომ ერთგან ი. ყიფშიძე ო-ს ნაცვლად ზ-ს წერს: დელიქ (იხ. ზემ.)

ქანურის ო || უ უნდა ეტოლებოდეს ლექსებში ხმარებულ ბოლოკიდურ -ა-ს ქართულში:

...ხამს მამაცი მამაცური, სჯობს რაცომცა ნელად ტირსა... ხანა 875₂ (საიუბ. გამოც.).

...ვინ მიჯნური არ ყოფილა, ვის სახმილი არა სწვაესა... ხანა 874₂...

4. თქ- კომპლექსის ტკ-თი შენაცვლების ასეთი შემთხვევები გვაქვს:

დელი ტკვა (= თქვა) ორეთ 81₄ „გიჟი თქვენა ხართ... „...ოფ-შკომათ“, ტკვეს (= თქვეს) 83₃₆ ...„შეკვამოთ“, თქვეს... ტკუ (= თქუ) 71_{4, 8, 25} თქვა..

ამ კონტექსტში შეიძლება მოვიხსენიოთ ხთ-||→ხტ- „სვლა“ ხმნაში; მოხთუ || მოხტუ... („მოვიდა“...),—ჩვეულებრივია ჩვენ მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტებში; აგრეთვე: შქ-||→შკ- (ოშქური || ოშკური —„ვაშლი“)...

5. „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიშკი-ს „მომამბე“ I, გვ. 152) იოს. ყიფშიძე შენიშნავს, უკანა-ენისმიერ თანხმოვანთა ფორიკატიზაცია უფრო ფართოდ არის გავრცელებული, ვინემ ეს დღემდის იყო ცნობილიო (ეს მოვლენა აკად. ნ. მარს ბულეფურისთვის მიაჩნდა დამახასიათებლად). ამით დასტურდება ჩვენში ჩაწერილი ტექსტების მიხედვით გაკეთებული დასკვნა ამ მოვლენის შესახებ (იხ. „ქან. გრამ. ანალ“. § 8₃, გვ. 26—27).

6. ჩვენ მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში არის შემთხვევები დაშორებითი ბრუნვის ხმარებისა მიმართულებითის ნაცვლად: ოხო-რიშე, ქარმატეშე—შინისაკენ („სახლისაკენ“), წისქვილისაკენ—სწორედ ისევე, როგორც ამას არქაბული ხმარობს (იხ. „ქან. გრამ. ანალ“. § 15 ა გვ. 60—61). იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ამისავე

მაგალითებს ვპოვებთ: ოხორიშე ვიგზალათერე—86₁₆ შინისაქენ წაეი-
დეთ... ბაშკა სუაშე 73₆ სხვა ადგილისაქენ...

მაგრამ სრულად მოულოდნელია იმავ ათინურ ტექსტებში მი-
მართულეებითის გამოყენება დაშორებითის ფუნქციით:

ოშკურიშა ქოჯებტუ 80₁₉ ვაშლიდან (ვაშლის ხიდან) ჩამოვიდა
(უნდა ყოფილიყო: ოშკურიშე...).

ცაშა თოფრი ჯულუნ 82₁₁ ციდან თაფლი ჩამოდის (უნდა ყო-
ფილიყო: ცაშე...).

ათინაშა წუჟიტიშა ხუ ვერსი ონ (იხ. „დლიური“, ენიმკი-ს „მოა-
მბე“ I, გვ. 163) ათინიდან წუჟიტამდის ხუთი ვერსია (უნდა ყოფი-
ლაყო: ათინაშე წუჟიტიშა...)

...ალიზადე (არანაში ჩოიშა) იქვე, ჭვ. 164—ალიზადე (არანაშ-
სოფლიდან), უნდა ყოფილიყო: ჩოიშე...

თუ წინა შემთხვევაში დაშორებითი კისრულობდა მიმართულე-
ბითის როლს, აქ, პირუკუ, მიმართულეებითი ბრუნვა გამოდის და-
შორებითის ფუნქციით.

7. საინტერესოა მიმართულეებითი ბრუნვის ხმარება კითხვაზე—
სად? : ჰაქონი კოჩეფე—ქიმი მუში სოხუმი, მურღული, ოზურგე-
თიშა თუთუნი იქუმან 74₂₃ აქაური ხალხი („კაცები“)—ზოგი მათგანი
(„მისი“) სოხუმში, მურღულში, ოზურგეთში თამბაქოს ამუშავებენ...

... ოზურგეთიშა (თუთუნი იქომან)—ოზურგეთში (თამბაქოს ამუ-
შავებენ)—მიმართულეებითია და ლოკატიური მნიშვნელობისად უნდა
ვცნოთ, ფრაზა რომ არ იყოს თავისებური: სოხუმი, მურღული—სა-
ხელობითია! შეიძლება მთქმელი გულისხმობდა ზმნას: „ნულუნან
ოზურგეთიშა“—მიდიან ოზურგეთს—„თუთუნი იქუმან“—თამბაქოს
ამუშავებენ, მაგრამ მაშინ წინა ორი სახელის ფორმა აუხსნელი რჩება
და წინადადება გატეხილია.

უფრო საინტერესო ჩანს მეორე შემთხვევა: იდუ დო ოხორი მუშიშა
ქოდრდუ 38₇ წავიდა და თავის სახლში დადვა... თუ აქაც კონტა-
მინაცია არაა: იდუ—ოხორიშა.

8. ათინურ ტექსტებში არც თუ იშვიათია მოთხრობითი ბრუნვის
მოშლის ფაქტები:

მუმული უწუ 77₁₇ (ნაცვლ.: მუმულიქ უწუ) მამალმა უთხრა... ბადი
უწუ 77₃₁ (ნაცვლ.: ბადიქ უწუ) ბერიკაცმა უთხრა...

ამით დასტურდება, რომ ათინურს კილოკავში,—მანცა და მანც
მის ზოგ თქმაში—მოთხრობითის მოშლა ხელშესახები ფაქტია და

ინდივიდუალურ მოვლენად ვერ მიიჩნევა (იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ § 15, დ. გვ. 63).

ყურადღებას იქცევს ერთი არქაბელის მეტყველებაშიც ცალკეული შემთხვევები მოთხრობითის შეცვლისა სახელობითით.

ნუსა უწუ-ქი 46 (ნაცვლ.: ნუსაქ..) რძალმა უთხრა, რომ... კალი უწუ-ქი 46 ყადმა უთხრა, რომ...

9. ჭანჭანში მოთხრობითი ბრუნვა აწყმო დროსთანაც იხმარება, თუ ზმნა გარდამავალია; ცხადია, ეს მეორეული მოვლენაა (იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ § 29, გვ. 102—103). მხოლოდ აქა-იქ თუ წააწყდება კაცი სახელობითის ხმარებას სუბიექტად გარდამავალი ზმნისა აწყმოში.

ასეთი სპორადული შემთხვევა—ძველი ვითარების გადმონაშთი—გვაქვს იოს. ყიფშიძის ტექსტებშიც:

ქიმი-თი... ლეტა ხაშქუმან... ქიმი-თი კაიკილული იქუმს, ქიმი-თი ჰიჩი მუთი ვარ იქუმს... 74^ა, ზოგიც მიწას ხნავს, ზოგიც ნაოსნობას მისდევს („იქმს“), ზოგიც არაფერს არ აკეთებს („იქმს“)... შდრ. იქვე (გაგრძელება): ქიმი-თი-ქ თერზილული იქუმს, ქიმი-თი-ქ კოჩი ილამს—ზოგი მკერავობას ეწევა („ზოგმა მკერავობა იქმს“), ზოგი კაცს კლავს („ზოგმა კაცი კლავს“)...

10. იოს. ყიფშიძის ათინური ტექსტები ადასტურებენ სხვა ტექსტებიდან (კერძოდ, ართაშნელ მუსა გულაბერ-ოლისაგან ჩაწერილი ტექსტებიდან—იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“ II, გვ. 110—115; ბოლოკიდური ს-ს დასუსტების შესახებ იხ. „ჭან. გრამატ. ანალ.“ § 8, თ. გვ. 29—30) ცნობილ ფაქტებს მიცემითის ფლექსიის გაუჩინარებისა¹:

მორდერი ქული (ნაცვ. ქუვალის) ქოდოლოხუნუ ბოზომოთა, კაპულა (ნაცვლ.: კაპულას) ქომოდბუ დო ულუნ 76^ბ დიდ ტომარაში ჩასვა ქალიშვილი, ზურგზე მოიკიდა და მიდის...

შკად (ნაცვლ.: შკას) გოგაკორარე 90^ა წელზე მოგებევეი... ამ უკანასკნელ მაგალითში ბრუნვის ნიშანი ს → ა: შკას → შკად, ე. ი. ს-ს დასუსტების ის საფეხურია წარმოდგენილი, რასაც აღმოსავლეთ საქართველოს ბარის კილოებში ვპოულობთ (იხ., მაგალითად, ავტორის „ს-ბგერის დასუსტება ქიზიყურში“ — ენიმკი-ს მოამბე, I, გვ. 66—77).

ბოლოკიდურ ს-ს დასუსტება ათინურში მოხსენებულია იოს. ყიფშიძის „საანგარიშო მოხსენებაში“ (ენიმკი-ს „მოამბე“ I, გვ. 152).

¹ სუსტდება მესამე პირის სუფიქსი ს-ღ.

11. იოს. ყიფშიძის ათინურ ტექსტებში ნამყო უსრულის საწარ-
მოებელ სუფიქსად ტ-ს გარდა თ-ც გვაქვს და დ-ც:

შუმთუ (ნაცვლ.: შუმტუ) 76₃ სვამდა... სი მა მიწოლემდი (ნაცვლ.:
მიწოლემტი) 81₂₅ შენ მე მეუბნებოდი...

ამრიგად, ირკვევა, რომ ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილი ათინური
ტექსტების ანალოგიური ფაქტები მთქმელის ინდივიდუალურ თავი-
სებურებად არ მიიჩნევა (იხ. ოხორზა ქუონურთუ—„ჰან. გრამ. ანალ.“
II 124₉—ცოლი ჰყავდა; მემედ-ალა ქორდუ იქვე, 118₂ მემედ-ალა
იყო...).

ამ სუფიქსთაგან -დ ქართველური ენების -დ- სუფიქსია (ნამყო.
უსრულისა), -თ—ამ სუფიქსის სახეცვლაა (-დ— —თ— —ტ-).

12. ამ უ შენ აშქურინეტეს 10₃₃ ამისი ეშინოდათ; სიტყვა-სიტყ-
ვით: ამი საგან ეშინოდათ—იგივე კონსტრუქციაა, რაც ძველი-ქარ-
თულიდანაა ცნობილი („მისგან მეშინის“...) და ამჟამადაც ხმარებულია
მთის კილოებში (მაგ., მთიულურში: „ცხვარს მგლისაგან ეშინია“...).

13. იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექსტებში დადასტურებულია ჩვენე-
ბითი ნაცვალსახელის უ-ნ-არო მრავლობითი, ისტორიულად უპირა-
ტესი: ათეფე 4₃₀ („ესენი“; მსგავსი ვარიანტი მოიპოება ჩვენს არქა-
ბულ ტექსტებში—იხ. „ჰან. გრამ. ანალ.“ გვ. 82); საგულისხმოა აგ-
რეთვე ათინური ჰანეფე 72₃₁ ჩვეულებრივი ჰანი-ს ნაცვლად („ესე-
ნი“) და ჰემთეფე 66₁₆ („ისინი“)—გვხვდება ვიწურ ტექსტში (ჩვენც ვი-
წელისაგან გვაქვს ჩაწერილი ეგევე წარმოება, ოლონდ უ-მ-ანო,—
იხ. „ჰან. გრამატ. ანალიზი“, გვ. 82—83).

14. „პატარა“-ს აღმნიშვნელი სიტყვა ჰანურში ვარიანტებით
მდიდარია: წუტა || წუტელი || ჰუტა || ჰიტა || ჰუჰუტა (იხ. ავტ. „ჰა-
ნურ-მეგრ. -ქართ. შედარ. ლექსიკ.“ გვ. 233); მეგრულში გვაქვს ჰიჰე;
ცხადია, იგი ჰანური ხსენებული ვარიანტების წრეში შედის; გვაკლდა
შუამავალი რგოლი; იგი მოცემულაა იოს. ყიფშიძის ხოფურ ტექს-
ტებში: ჰიჰა:

დიდის ჰიჰაჰ ვარ ნუსამინა-ში... 12₃₁ დიდს პატარამ თუ არ
დაუჯერა...

ეს კია, რომ ამ ფაქტის ჩვენებას ასუსტებს იმავე ტექსტში ხმა-
რებული ჰიტა (რამდენიმეჯერ!).

ზემოთ აღნუსხული შემთხვევები იმის ილუსტრაციაა, თუ რა ღირებულება აქვს იოს. ყიფშიძის ჭანურ ტექსტებს თავის თავდაც და არსებული ტექსტების შეწამება-კონტროლის თვალსაზრისით.

მაგრამ ამ ტექსტებს მარტოდენ ენათმეცნიერული მნიშვნელობა არა აქვთ. ეთნოგრაფიული და ისტორიული თვალსაზრისითაც ისინი დიდად საგულისხმო ცნობებს შეიცავენ.

აქ წარმოკადგენთ ყველაზე არსებითი მასალის თარგმანს მცირე-ოდენი განმარტებით.

ისტორიულ გადმოცემათა შორის საინტერესოა **თამარ მეფის** შესახები თქმულებები და **ჭანეთის მაჰმადიანობაზე მიქცევის** შესახებ ხალხში შენახული ცნობები.

ხოფის მახლობლად ბუჯალში ნაქები წყაროს წყალია; მას „მეფის წყარო“-ს („მაფა წყარი“) ეძახიან. ბუჯალელი მომთხრობას ჩვენებით ეს მეფე თამარ მეფეა: „ჩვენი ძველები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის ქვეყანა ქართველთა ფადიშაჰის თამარ მეფის ხელში ყოფილაო“...

ძველი ტრაპიზონი, — თურქულად „ესკი ტრაპიზონ“, — ათინის რაიონშია. თუ ზემოთქმული ისტორიულ სინამდვილეს ასახავს, იქნებ, აქ იგულისხმებოდეს საზღვარი საქართველოსა და ტრაპიზონის იმპერიას შორის, რომელიც თამარმა დააარსა.

ძველ ნაგებობათა წარმომავლობა საქართველოს ყოველ კუთხეში სტიქიურად უკავშირდება თამარ მეფის სახელს. ასევე ყოფილა ჭანეთშიც: „ათინის მახლობლად ზღვაში ქვაზე ორსართულიანი ძველი ციხე დგას, სახელად კიზ-კულე“ („ქალიშვილის ციხე“. რატომ „კულე“ და არა „კალე“?). ესეც „თამარ მეფისა ყოფილაო“, — გვარწმუნებს იგივე მომთხრობი...

ციხე შეუძლებელი არაა თამარის ეპოქას ეკუთვნოდეს. სანამ რაიმე დადებითი ხასიათის ცნობები არ მოგვეპოება ამ ციხის შესახებ, ხსენებულ შესაძლებლობას ვერ გამოვრიცხავთ.

მაგრამ სრული ანაქრონიზშია, როცა ჭანეთის გამუსლიმანების დროის ამბებს თამარ მეფის სახელთან აკავშირებენ:

სულტან სელიმმა რომ აზლალა აიღო, მოსახლეობის მეტი წილი სამეგრელოში (ნათქვამია — „სენაკისა და ზუგდიდისაკენ“) გაიქცაო; „თამარ მეფეს სახოვეს, იქ [ე. ი. სამეგრელოში] ადგილი მისცა და დაასახლაო“... ასე მოგვითხრობს აზლალელი მთქმელი (ხოფის რ.).

სულტან სელიმის მეფობა, როგორც ცნობილია, მეთექვსმეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს ხვდება (1512—1520). სულტან სელიმს ვინც გამოექცა, მას თამარ მეფე დახმირებას ვერ გაუწევდა, ადგილ-

მამულს ვერ მიუჩენდა—„დასახლდითო“... ეს გადმოცემა გამოძახილია დიდი პოლიტიკური ავტორიტეტისა, რომელიც თამარის მეფობას ახასიათებდა, თამარის ეპოქის საქართველოს ჰქონდა; ამ საქართველოს წევრს კი ქანეთიც წარმოადგენდა.

სულტან სელიმი თურქეთის ისტორიაში ცნობილია, როგორც სახელოვანი დამპყრობელი, ძლიერი ფადიშაჰი, რომელმაც დაამარცხა სპარსეთი, დაიპყრო სირია, პალესტინა, ეგვიპტე, მესოპოტამია (შუამდინარე) და ქურთისტანის ნაწილი. მისგან დამარცხებული ქანები თავს აფარებენ სამეგრელოს. ქანი ხალხის მეხსიერებაში ძლიერ თურქ დამპყრობელს დაუპირისპირდა ძლიერი მფარველი, თმარ მეფე. ქრონოლოგიურად ეს შეუსაბამობაა, ფსიქოლოგიურად კი მართალია და გასაგები.

სათანალო ტექსტების სრული თარგმანი აქვე მოგვყავს.

„მაფა-წყარი“ („მეფის წყარო“)¹.

ქალაქ ხოფას აქეთ, აღმოსავლეთისაკენ, ნახევარი საათის სავალზე ბუჯალში არის „მაფა-წყარი“ („მეფე-წყალი“, „მეფის წყარო“). მთელ ხოფაში სხვა ასეთი კარგი წყალი არ არის.

ძველებისაგან (წინაპრებისაგან) ჩვენ გაგვიგონია, რომ სამას ორმოცი წლის წინათ ამ ადგილებში მეგრელები ყოფილან. იმ ხანებში თურქების ხელშიყფემ (ფადიშაჰმ) სულტან სელიმმა² ლაზისტანი დაამარცხა და აიღო. აქაური მეგრელები თანდათანობით („ცოტ-ცოტათი“) მუსულმანები გამხდარან. ჩვენც ახლა ვრწმუნდებით, რომ ჩენი და მეგრელების მეტყველება („სიტყვა“) ერთი მეორეს გავს.

სხვა ადგილას, „მაფა-წყარ“-იდან ას ნაბიჯს ქვემოთ, ერთი ძველი ბალავერი იყო. იმის შიგნით—„ეს რა არის“-მეთქი, რომ ვიკითხე ძველმა კაცებმა მითხრეს, რომ „ძველი ქრისტიანების ღვინის საწნახელი არისო“.

სხვაგან კიდევ, „მაფა-წყარ“-იდან ზევით, ნახევარი საათის სავალზე, ნოსიტონეს ზემოთ, მალალ გორაკს „გიაურის საფლავი“ ეწოდება. ამ გორაკზე ძველი სასაფლაოებია, საფლავის ქვები ახლაც ჩანს.

„მაფა-წყარ“-იდან მარჯვნივ, ერთი საათის სავალზე ნადირათის გორაკზე დიდი ძველი ეკლესიის ბალავერებია (საძირკვლებია).

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 4.

² სულტან სელიმი 1512—1520 წწ. მეფობდა. „სამას ორმოცი წლის წინათ“ კი 1577 წ. გამოდის. საუკუნე კია იგივე, მეთექვსმეტე.

მე ეს ნიშნები რომ ვნახე, თანაც ბერი-კაცების ნათქვამი გამიგონია, რომ ჩვენი ძველები მეგრელები იყვნენ და ძველ ტრაპიზონამდის [ქვეყანა] ქართველთა მეფის („ფადიშაჰის“) თამარ მეფის ხელში ყოფილა. ამიტომაც, რომ ამ ბუჯალურ წყაროს „მეფის წყარო“ („მეფე-წყალი“, „მადეა-წყარი“) ეწოდება.

გარდა ამისა ათინას იქით ზღვაში დიდ ქვაბზე ერთი ორსართულიანი ძველი, ოთხკუთხე ციხე დგას. იმასაც „კიზ-კულე“ (ქალიშვილის ციხე?) ჰქვია. ესეც თამარ მეფის ყოფილა¹.

მემედ-ალი ჩეფ-ოღლი,
ბუჯალელი, 57 წლისა.
ჩაწერილია 21.VIII.1917.

* * *

აზღალის ტაძრის („სალოცავის“) თავზე ეკლესიები იყო. ზღვაზე რომ ნაგები („ფელუკები“) მიმოდინდნენ, სიმღერით თოფებს ისროდნენ [ხოლმე]. ეკლესიაში რომ იყვნენ ბერები, იმათ ატყობინებდნენ.

მერე მეფე სულთან სელიმმა აიღო. იმ გორასაც „სულთან სელიმი“ დაარქვა. მაშინ („იმ ხანებში“) ბევრი მცხოვრები გაიქცა სენაკისა და ზუგდიდისაკენ. თამარ მეფეს სთხოვეს (sic!) და იქ ადგილი მისცა და დაასახლა.

სამი და და ორი ძმა დარჩა აზღალას. სხვა ყველა წავიდა. რომ დარჩნენ, მათ ერქვათ: ერთს—ლია, მეორეს—კოსტა; ქალებს რა ერქვათ, არ ვიცი. დღემდის მათი გვარი კიდევ არსებობს: კოსტ-ოღლი და ლი-ოღლი.

მემედ ეფ. ჭურუნჯი-ოღლი,
სოფ. აზღალა-დან, 58 წ.

¹ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს არწმუნებდა: „ამ ოთხმოცი წლის წინათ კიდევ იფიცებდნენ: „დადიანი ვარ დოღურას, მაჟა ვარ დოღურას“ („მივლინების დღიური“, ვნიშკის მოამბე I, გვ. 177).

იმავე აბდულას შესახებ იოს. ყიფშიძე წერს: „აბდულა ბრალსა გვდებს ქართველებს, რომ მათი შვილები რამოდენიმე მანც არ იზრდებოდა ქუთაისსა და ტფილისში: „ეხლა ხომ ბევრს ეცოდინებოდა ქართულიო“ (იქვე).

² დედანი იხ. აქვე ხოფურ ტექსტებში, გვ. 7.

ქანთა გამუსლიმანების ამბავს მოგვეთხრობს

„ლაზისტანის ისტორია“¹

სულთან სელიმის ომი. მეფე (ფადიშაჰი) თავის ჯარისკაცებით ტრაპიზონიდან მელოში მოვიდა. მელოდან ბრძოლა-ბრძოლით გონიის ციხეში ჩავიდა და ბლოკადა უყო არხავეს (არქაბს), ვიწეს, ათინას, ხოფას, გონიას, ბათომს, ჩხალას, ბელლევანს, ნოლედს (მაკრიალს), სარფს. ომი გრძელდებოდა სამ თვეს.

საქმელი გაუთავდათ [ქანებს], ხალხი („კაცი“) გაწყდა, ასი კაციდან ოცდახუთი დარჩა. მერე ერთ ადგილას შეიკრიბნენ [ქანები] და თქვეს: „რა ვქნათ ჩვენ? კაცი არ დარჩა, საქმელი არა გვაქვს. ჩვენ დავმორჩილდეთ!“ „კარგიო“, თქვეს.

მუსულმანთა ალი-ფაშასთან ელჩად პეტრო ხეცია წავიდა. „მეტს ვერ ვიომებთ! კაცი არ დარჩა, საქმელი არა გვაქვს!“ ფაშამ უთხრა პეტროს, რომ „საქმელს მოგცემთ, და ვაჟები („შვილები“, „ბავშვები“) რაც დაიხოცნენ („მოკლულიქნენ“), დაიხოცნენ და, რაც დარჩნენ, ის ბავშვებიც ათ წელიწადში დაიხრდებიან, წინანდლებსავით იქნებიან. ერთ რამეს გეტყვი და იმისი უარი არ თქვა“. პეტრომ უთხრა: „რას მეტყვიო?“ ფაშამ—„სუყველანი მუსლიმანი გახდითო!“ პეტრომ—„მე ქრისტიანი ვარო. თუ ასე გინდათ, ყაბული გამხადეთ (?) და ჩვენ მუსლიმანი არ გავხდებიო!“ „კარგიო“,—უთხრა—„ქრისტიანი იყავო!“ ქალაქი მისცა: „ქანეთის („ლაზისტანის“) ძროხას, ცხვარს, ქათამს, რაც კი რამ არის, არაფერი (კუდი არ შეემთხვას“. მოვიდა პეტრო შინ.

სამი წლის განმავლობაში იყვნენ კარგად თავიანთ ეკლესიებში, სასწაულებლებში („საკითხავში“). სამი წლის შემდეგ მღვდლებს ორი წელი, სამი წელი სასჯელი მისცეს. მღვდლების რიცხვი შემცირდა („ცოტა გახდა“). ამასიიდან ორმოცდახუთი ხოჯა მოიყვანეს. თურქული სკოლები გახსნეს. ყველამ ბავშვები მიაბარა სკოლებში.

პეტრომაც თავისა სამი შვილიშვილი შეიყვანა. უფროს შვილის-შვილს რომ შეხედა, კითხა,—შვილიშვილი მუსლიმანი გახდა. ამ შვილიშვილს ივანე ერქვა.

„ივანე, შენ მუსლიმანი რად გახდიო“ და პეტრომ მოკლა. მეორეც (შუათანაც) ასევე გამუსლიმანდა, მესამე, უმცროსი, დიმიტრიც, —აგრეთვე („ასე გახდა“). სხვის ბავშვებს შეხედა,—ყველა მუსლიმანი გახდა.

ახლა კიდევ უფროსებმა ერთ ადგილას მოიყარეს თავი. „ჩვენ მღვდელი არა გვაყავს; ბავშვებმა სკოლაში რაც ნახეს, რაც ისწავ-

¹ იხ. აქვე, ტექსტები, გვ. 5.

ლეს, ის გახდნენ. ახლა ყველა ბავშვი რომ დაეხოცოთ, არ შეიძლება და ასე ვიყოთ! პეტრომ—„ერთ რამეს ვიტყვი, იმ სიტყვას არ გადახვიდეთ („არ უკუნიქცეთ“)!“ „რა არისო“, კითხეს. „ჩვენ თუ არ გავეყიდით, ჩვენს მიწაზე, ჩვენს ადგილებზე თურქი არ მოვა, და ჩვენც მიწას ნუ გავეყიდით! ჩვენ მარტო ვიყოთ! ქალებს („გოგონებს“) წერა-კითხვას ნუ ვასწავლით! თურქის ქალს ცოლად ნუ მოიყვანთ, უცხო კაცს ადგილს ნუ მისცემთ—აქ სახლს ნულარ აიგებს! თუ უცხო თესლს სახლის დასადგმელ ადგილს მისცემთ, იმათ ქალიშვილს შეირთავთ, ჩვენი ენა („ლაპარაკი“), ჩვენი გვარი დაიკარგება“.

„კარგო“, თქვეს. „ჩვენს შემდეგ ორმოცდათი წელი რომ გაივლის, ერთხელ ჩვენებური სკოლის გახსნის შესახებ სულტანს („ფადიშაჰს“) ვსთხოვოთ. თუ ნება დაგვართო, ისევ წინანდებურად ვიქნებით“ („შევიქნებით“).

ჰანეთს („ლაზისტანს“) [ამის] ნება არ დართო სულტანმა („ფადიშაჰმა“). როცა თურქეთში „ერთობა“ შეიქმნა, ნება მისცა. ახლაც იმია და ვერაფერი ვქენით.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი,
ს. ახლალა-დან, 45 წლისა.

კოსტანტინეპოლის ალების შემდეგ (1453) სულ რვა წელს არ გაუვლია, რომ ტრაპიზონიც დაეცა (1461 წ.). ეს მოხდა მაჰმად II მეფობაში. გადაგვარებულ კოჰენთა დინასტიის უკანასკნელი წარმომადგენელი დავითი თავისი შვიდი შვილით დაალრჩევს 1470 წელს: მიზეზი თითქოს გამუსლიმანებაზე უარის თქმა უნდა ყოფილიყო.

სულტან სელიმი ორმოციოდე წლის შემდეგ (1512 წ.) ავიდა ტახტზე. ბუნებრივი ჩანს ამიტომ მისი ლაშქრობა ჰანეთის დასაპყრობად და აქ მუსლიმანობის გავრცელების მიზნით: ტრაპიზონში თურქების დამკვიდრების შემდეგ ამას წინ აღარაფერი დაუდგებოდა.

საინტერესოაა გადმოცემაში აღნუსხული, თუ რა ღონისძიებებს მიმართავდნენ თურქები მუსლიმანობის გასაერცლებლად: რეალური ჩანს ამ მხრივ მოაზრობა.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება ამას შევეუბირისპიროთ მისიონერული გრანუიე-ს ცნობები, რომლებიც ეკუთვნის 1615 წელს, ე. ი.

¹ საინტერესოა, რომ ორთახოფელი აბდულა იოს. ყიფშიძეს უხსნიდა: „ქალებს მიტომ არ ვაგზავნით თათრულ შკოლებში, რომ დედა-ენა დაავიწყდებოთო, როგორც ჩვენ, მამაკაცებს, დაგვავიწყდაო“ („მოიღინების დღიური“, ენიმკის „მოამბე“ I, გვ. 177.

თითქმის სრული ერთი საუკუნით არის დაშორებული სულტან სე-
ლიმის ხსენებულ ლაშქრობას.

მისიონერ ლ. გრანჯეი-ს „წერილი, გაგზავნილი აღმოსავლეთი-
დან იეზუიტთა ორდენის გენერალ მამა კლოდ ა'ვაივიასთვის“
თარგმნილია ვ. ბაბეს მიერ რუსულად¹ და გამოქვეყნებულია
ლ. ლოპატინსკის მიერ კრებულში «Сборник материалов по описа-
нию местностей и племен Кавказа», ტ. XLIV, განყოფ. მესამე,
გვ. 30—52)².

ამ წერილში სხვათა შორის ვკითხულობთ:

„ღაბა რიზე... მდებარეობს ლაზების ქვეყანაში, რომელიც გან-
ვრცობილია ტრაპიზონიდან საქართველომდის. მაგრამ იმ ნაწილში,
რომელიც უფრო ახლოსაა ტრაპიზონთან, ლაპარაკობენ ბერძნულად.
იმაში კი, რომელიც უფრო ახლოსაა საქართველოსთან, ლაპარაკო-
ბენ, საერთოდ, სამეგრელოს ენაზე, რომელიც იყო ჭანთა (ლაზთა)
ანუ აღენტა ყოფილი კოლონია, სამეგრელოს ხალხების ენაზე. თან-
დათანობით ისინი [ჭანები] გადადიან მუსლიმანობაში; ჩვეულებრივ,
ხანში შესულნი იმისათვის, რომ აღიარებენ ქრისტიანული სარწმუ-
ნოებას, აუტანელ ჩაგვრას განიცდიან და იმ მიზნით, რომ თავი
დააღწიონ მძიმე გადასახადებს, რომლებითაც მათ აწუხებენ. გადადიან
თურქების მხარეზე. რაც შეეხება ბავშვებს, მშობლები წინადასცე-
თენ ხოლმე მათ, რათა ისინი განთავისუფლებულიქნენ ყველა გადასა-
ხადისა და ბეგარისაგან (от всех податей и налогов); ისინი ცდი-
ლობენ, რომ ქრისტიანი ქალიშვილები გათხოვდნენ იანიჩარებზე, რომ
სიცოცხლე შეუნარჩუნონ თავის დედებსა და მამებს. იმ მცირეოდენ
ნაწილს, რომელიც დარჩა წინანდელ მცხოვრებთაგან [ქრისტიანე-
ბად], შერჩენილი აქვთ მხოლოდ ქრისტიანული სახელი და ნათლის-
ღება, რომელიც მათზე იყო უკვე შესრულებული. ეს მართლაც რომ

¹ ქართული თარგმანი მოცემულია მიხ. თამარაშვილის წიგნში „ის-
ტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, ტფილ., 1902, გვ. 135 და შმდ.

² მისიონერი ლ. გრანჯეი თავის ამხანაგ ეტ. ვიე-სთან და სომეხ თარჯი-
მანთან ერთად 1614 წლის მაისს გამომგზავრებულა სტამბოლიდან, გაკირვებით—
ხლვის ლელვის გამო—მოუღწევიათ ტრაპიზონამდის; 21 ივლისს დაძრულან ტრა-
პიზონიდან და რიზეში დაუყვიათ აგვისტოს დამღვევამდის—ჟაშის მოლოდინში.
რიზედან წამოსულები მაკრიალში (ხოფის რ.) გაუჩერებიათ ნოემბრის პირველ
რიცხვებამდის (—საზაო მოლაპარაკება მიმდინარეობდა თურქეთსა, ერთი მხრით,
და გურიელსა და დადიანს შორის, მეორე მხრით; ამის გამო თურქები არავის
უშვებდნენ გურიასა და სამეგრელოში).

რიზესა და მაკრიალში იძულებითი დგომა საშუალებას აძლევდა ლ. გრანჯეის
ნაპირზე მცხოვრებ ხალხს, მის ყოფა-ცხოვრებას გასცნობოდა.

უმბელურებაა, მით უფრო სამწუხარო, რომ მისგან ხსნა აღარ ჩანს; და მაინც ჩვენ ძალიან დავეხმარეთ—კმაყოფილებით შენიშნავს ლ. გრანჟე—დაბა რიზეს ზოგ მცხოვრებს, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო მათი ენის სუსტად ცოცხლის პირობებში.

ჩვენ ვასწავლიდი ოი ბავშვებს კატეჯიზის და შთავაგონებლით რამდენიმე ქრისტიან ქალს, რომლებიც თურქებს გაყოლოდნენ, თუ რაში მდგომარეობს მათი ქრისტიანული მოვალეობა... (გვ. 37—38).

თურქებისაგან დაწიოკებული ლაზების გაჭირვებას რას არგებდა იეზუიტ-მისიონერის ნიანგის ცრემლები და კატეჯიზის სწავლება!

ეს იყო რიზეში. მაკრიალშიც ლ. გრანჟე იმასვე აკეთებდა, რაც რიზეში ყოფნის დროს მოიმოქმედა. რაკი სამეგრელოში გზა დაიკეტა და ზღვაზედაც ღელვა ხშირი იყო, მაკრიალში ნაპირზე გამოსულან... აქ „მოღვაწეობის“ შესახებ ვკითხულობთ: „... ბავშვებს ვასწავლიდით კატეჯიზის და დარიგებას ვაძლევდით „პაპებს“—ასე იწოდებიან ადგილობრივი მღვდლები—მათი მოვალეობის შესახებ, რომელსაც ისინი მეტად ცუდად იცნობდნენ. ასე, მაგალ., მათ არასოდეს არ ეთქვათ აღსარება და არც სხვათაგან მოესმინათ აღსარება, თუმცა შესაძლებლად მიაჩნდათ ეზიარებინათ... დახმარება მიიღო ჩვენგან ზოგმა ქრისტიანემ, რომლებიც მზად იყვნენ გათურქებულიყვნენ [ე. ი. გამუსლიმანებულიყვნენ], რათა თავი დაეღწიათ მძიმე გადასახადებისათვის: ჩვენ მათ ვაძლევდით რჩევა-დარიგებას და მოწყალებას ხან იმისაგან, რაც ჩვენ გვეკუთვნოდა, ხან იმისაგან, რაც მათთვის იყო შეგროვებული (sic!—ა. ჩ.).

ძნელი დასაჯერებელია, რომ ჩვენ ამ ადგილებში ეპოულობდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდნენ ქრისტიანებს ხელი აეღოთ თავიანთ სარწმუნოებაზე, მიუთითებდნენ რა ან მათს. ახალგაზრდობაზე ან სიბერეზე, და შესძლებისდა გვარად დახმარებას უწევდნენ თავიანთი ქონებიდან. ზოგი მათგანი ზოგჯერ მე მინახავს, რომ ესწრებოდნენ ღმრთისმსახურებას ისეთი მოწიწებით, თითქოს ისინი ქრისტიანები ყოფილიყვნენ. ვისარგებლე რა ამ ხელსაყრელი შემთხვევით, მე ვთქვი საჯაროდ რამდენიმე სიტყვა, რათა განმეტკიცებინა ეს ხალხი სარწმუნოებაში. ეჭვი არაა, მათ რომ ჰყოლოდათ რამდენიმე ბერძენი მღვდელი, რომელთაც ცოტაოდენი ცოდნა ექნებოდათ, რომ დაშვარალიყვნენ ღმრთის სადიდებლად, რომელთაც ეცოდინებოდათ თურქული ენა ანუ ჭანების (ლაზების) ენა და, რაც მთავარია, რომელნიც თავს დასდებდნენ იესო ქრისტეს სადიდებლად, ისინი უთუოდ მოაქცევდნენ ყველას ქრისტეს სარწმუნოებაში.

და სასწაული იქნებოდა, რომ [ასეთ პირობებში] დარჩენილიყო თუნდაც ერთი ჟღერა“ (გვ. 42—43).

ლ. გრანჯიეს ჩვენებიდან ცხადი ხდება, როგორ მიმდინარეობდა მეჩვიდმეტე საუკუნეში ჭანეთის გამუსლიმანება: ეკონომიური რეპრესიები იყო მთავარი საშუალება თურქეთის ხელში; ასეა რიზეში, ასეა მაკრიალში. დაპირება, რომელიც გადმოცემის თანახმად, პეტრო ხეციამ მიიღო—არც ძროხას, არც ცხვარს, არც ქათამს არაფერი შეემთხვასო, —დავიწყებულია. მძიმე გადასახადისაგან თავის დაღწევის მიზნით ხანში შესული ჭანები გადადიან მუსლიმანობაში, შემოღებულია ბავშვების წინადაცვეთა. მღვდლები ლ. გრანჯიეს დროსაც მოიპოებოდნენ, თუმცა თავის საქმეში არც თუ რიგიანად ერკვეოდნენ და ქრისტიანობისათვის თავის დადების მაგალითებს თავის სამწყსოს, რ.საკვირველია, არ უჩვენებდნენ. ჭანების მღვდელს „პაპა“ რქმევია: ამაზე მიუთითებს ლ. გრანჯიე, ამ ტერმინს იყენებს გადმოცემის ავტორიც. სიტყვა, როგორც ცნობილია, ბერძნული წარმოშობისაა (ბ *παπας*) და ხმარებული იყო სამეგრელოშიც (პაპა), სვანეთშიც (ბაპ). ტერმინი ბიზანტიური საეკლესიო გავლენის მაჩვენებელია¹.

ბერძნული მეტყველების გავლენის კვალი უნდა ჩანდეს სახელში „პეტრო“ (—პეტრეს ნაცვლად Πέτρος): „პეტრო ხეცია“...² გვარი „ხეცია“ ახლაც ხშირია სამეგრელოში; ქართულად იწერებიან „მხეცი“—ეზად; ეს უკანასკნელი იგივე „მხეციძე“ უნდა იყოს, ხელოვნურად გამარტივებული: ხმოვნებს შორის ც-ს დაკარგვისათვის ქართულში საფუძველი არა ჩანს. გვარი „მხეციძე“ დადასტურებულია საბუთებში დასავლეთ საქართველოდან; ასე, მაგალ., იმერთა მეფის გიორგი II-ის შეწირულობის წიგნში, რომელიც 1573 წლით თარიღდება, წერია: „...შვესწირეთ გლეხნი... მხეციძე ამოწყდა უშვილოთ და იმისეული...“ (იხ. „დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები“, გამოც. ს. კაკაბაძისა, ტ. I, ტფილისი, 1921, გვ. 29).

¹ სამეგრელოს მსგავსად ჭანეთშიც ეკლესიას ერქვა ო ხ ვ ა მ ე, სიტყვა-სიტყვით „სალოცავი“ (იხ. ავტორის „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“, ტფილ. 1938, გვ. 152). ამ ტერმინს ვხვდებით ი. ყიფშიძის ტექსტებშიც. მით უფრო უცნაურია ტერმინი ხ ა ჭ ი, რომელიც აქვე თარგმნილ ტექსტებშია გამოყენებული „ჯვარის“ მნიშვნელობით და სომხ. ხაჩ-იდან მომდინარეობს: არა ჩანს—ქრისტიანობის შემოსვლის გზაზე მიუთითებს ეს ტერმინი, თუ იგი შემდეგი ხანების კონტაქტმა დაამკვიდრა. ჭანურში. ეს ტერმინი პირველად ი. ყიფშიძის ტექსტებში დასტურდება.

² საინტერესოა ქალის სახელიც ტ უ ხ ა—იხ. 26გ.

ლუი გრანეიე შენიშნავს: მაკრიალში ეხედებოდით თურქებს, რომლებიც არ ურჩევდენ ქრისტიანეებს გამუსლიმანებას და დახმარებასაც კი უწევდენ მათო...

ეს „თურქები“, ცხადია, ახალმოქცეული ჭანი მუსლიმანები არიან. მათი მუსლიმანობა, ეტყობა, მოჩვენებითი იყო: სხვებს ურჩევდენ— არ გამუსლიმანდეთო. ზოგჯერ ქრისტიანულ მღვდელმსახურებასაც კი ესწრებოდენ. ეს დამახასიათებელია.

ჭანეთში ოფიციალურად მუსლიმანობის დაპყვიდრების შემდეგ მამა-პაპათა სარწმუნოება, როგორც ჩანს, ერთბაშად არ მისცემია დაეიწყებას, ქრისტიანობის დროინდელი ადამ-წესები, მოსახლეობას კარგა ხანს ახსოვდა. ზოგჯერ მას იცავდენ არა როგორც გარკვეული სარწმუნოებისათვის ნიშანდობლივ მოვლენას, არამედ, როგორც მამა-პაპათაგან ნაანდერძევე ჩვეულებას, რომელიც უპირისპირდებოდა ახალს, უცხოურს, მუსლიმანურს, როგორც ძველი, მშობლიური, საკუთარი ჩვეულება.

ამის შესახებ მოგვითხრობენ შემდეგი ტექსტები:

* * *

ჩემს ბავშვობაში დიდდამ ბაზრიდან ერთი ახალი კეცი მოიტანა. კეცს [გამოსახმარისების მიზნით] რომ ახურებდა, აიღო ნახშირი და კეცს ერთი ქვევით და ერთიც განზე გადაუსვა—ჯვარის სახით.

კარგა ხნია შემდეგ საქართველოში წავედი, იქ ქართულად წერა-კითხვა და მეგრულად ლაპარაკი ვისწავლე. ერთმა დედაბერმა ფურნეში მოიტანა ერთი კეცი გამოსახმარისებისათვის გასახურებლად. მანაც ნახშირი აიღო და კეცს გადაუსვა ერთი ქვევით და ერთი განზე, როგორც დიდდა-ჩემმა.

მეც გამახსენდა და ვკითხე, რომ „ამ კეცზე ჯვარი რად დახაზე მეთქი?“ თქვა, რომ „ეს ჩვენი ჯვარი არის და კეცს თვალი არ ეცემა და არ გასკდება!“

ერთი წლის შემდეგ კიდევ ხოფაში მოვედი. დიდდა ჩემს ვკითხე რომ „შენ რომ კეცზე გახაზავ, იმას რა ქვია-მეთქი?“ მითხრა, რომ „რა ქვია, არ ვიცი. მეც დიდდა ჩემისაგან ასე მინახავს; იმისთვის გაგხაზავთ, რომ ახალ კეცს თვალი არ ეცეს და არ გასკდეს“.

მე ვუთხარი: „შენ რომ გამოაახავ („გახაზავ“) მეგრელების ჯვარია და ნუ ხაზავ, ცოდეა!“ მან კიდევ მომიგო („მითხრა“): „გინდა

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 8.

ცოდნა იყოს, გინდ-არა, მე მამა-პაპათაგან („ძველებსაგან“) რომ მინახავს, ისე უნდა ვქნა!“

მაშინ კი მეც დავიჯერე, რომ მეგრელების ჩვეულება („ადათი“) გვქონია და ჩემი აზრით ეს ორი ჩვეულება ავხსენი.

მუჭამედ ეჭ. ქელერჯ-ზადე, 35 წ.

ს. ბუჯაღ-იდან.

* * 1

დღეიდან ოცდახუთმეტი წლის წინ ბავშვები ვთამაშობდით სახლში და ჰერზე რომ ავედით, [ვნახეთ], ერთი სკივრი („ზანღუკი“) რომ იდგა კუთხეში. „რა არის“—თქვა და დავათვალაიერეთ („გავხედეთ“) შიგნით. იესო წინასწარმეტყველის ხატი („სურათი“), დედა მარიამის ხატი („სურათი“), მღვდლის ტანისამოსი (შესამოსელი) და ბაი-რალი [საეკლესიო] და საცეცხლური („ცეცხლის დასაყრელი“) და საკმეველის დასაწვავი მოწყობილობა კი ამოვიღეთ ზანღუკიდან. [ძირს] სახლში ჩავიტანეთ და ვთამაშობდით.

მერე დიდედა ჩვენმა დაგვინახა, გვიყვია და გვცემა. „ეს ნივთები ძველი კაცებისა იყო. ორასი წლის. ნივთები ჩვენ შენახული გვქონდა და თქვენ ასე რად დაგაქეთ! ახლავე წაიღეთ და, სადაც იყო, იქ დადევით!“ ჩვენც წავიღეთ და თავის ადგილას სკივრში („ზანღუკში“) ჩავყარეთ. დიდედისაგან მალულად ორი ჯვარი ავიღეთ და ბაზარში ბერძენ მჭედელს სამ ოყა თამბაქოში მივყიდეთ ბავშვებმა.

ამის შემდეგ გავიგეთ, რომ იმ ბერძენსაც ოცდახუთ ლირად გაეყიდა. რაც დარჩა, ნივთები შევინახეთ. ამ დიდ ომიანობამდის იყო. დიდედისაგან დაწყველილი ვიყავით და ხელს ვერ ვახლებდით. ამ მუჰაჯირობაში წავედით და, რომ დავბრუნდით, სახლი დამწვარი დაგვხვდა.

აბდულლა ეჭ. აშიქ ხასან-ოღლი

ს. აზლაღ-დან, 45 წ.

* * 2

ერთი დედაბერი ოთხმოცი წლისა ყოფილა. ახალ წელს დილიდან დაკარგულა. მის შვილს უძებნია. მერე რომ მიდიოდა, გზაში უნახავს. უთქვამს: „დედაო“, შენ სად მიდიხარო? მითხარი, თორემ

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 6.

² დედანი იხ. აქვე, არქაბულ ტექსტებში, გვ. 25.

მოგკლავო!“ „გორაკზე ეკლესიაში („სალოცავში“, „ოხვამე“-ში) მიედივარო“. „რატომ მიდიხარ?“ — „იქ ვილოცავ“ („ომერთს. ვეხვეწები“). — „შენ რატომ ილოცავ („ეხვეწები“)?“ შენ მუსლიმანი არა ხარ? შენ ყოველ კვირა-დღეს რომ იკარგებოდი, იქ მიდიოდი?“ — „ჰო, ჩემო შვილო, იქ მივდიოდი!“ — „აწი კიდევ წახვალ?“ — „არ წავალო. ამიერიდან მუსლიმანი ვიქნები. ნურათფერს შეტყვი, ნუ მელაპარაკები!“

ეკლესიაში რომ მიდიოდა, იმ ქალს ტუხა ერქვა. შე თორშეტი წლისა ვიყავი. ერთმა ოთხმოცი წლის დედაბერმა ასე მითხრა. იმასაც ოთხმოცი წლის მოხუცისაგან ვაეგონა.

მემედ. ეფ. შიშმან-ოღლი.
არქაბ-იდან, 73 წლ.

ძველებური ახალი წლის მოგონებაც დაუტავს ხალხის მესხიერებას:

მეგრული ადათები ჩვენს სოფელში¹.

ჩვენს სოფლებში ახალწლის წინ ორ-სამი დღით ადრე დავციან სახლს, კარ-მიდამოს, ყველაფერს დარეცხავენ და ახალწელს ხვდებიან შემზადებულნი, როგორც ბაირამს. ეს ადათი არც თურქეთშია ცნობილი, არც არაბეთში, მარტოოდენ ჰანეთში („ლაზისტანში“) იციან.

დიდდას ვკითხე: „ჩენი ახალი წელი მარტია. ახალ წელს სახლებს რატომ ასუფთავებთ?“ მითხრა, რომ „პაპა შენისაგან, ახმეტ-ალა ქელერჯი-ოღლისაგან გამოგონია, რომ ჩენი წინაპრები („ძველები“) და მეგრელები ძმები ყოფილან, იმიტომ ახლაც ზოგ ადათებს ვასრულებთ („ვიქმთ“)².

მუჰამედ ეფ. ქელერჯი-ზადე,
ს. ბუჯალ-იდან, 35 წლ.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოლურ ტექსტებში, გვ. 7.

² ქალის გათხოვებასთან დაკავშირებული ადათ-წესებია მოთხრობილი ზოფურ ტექსტში: „ორილუ დო სიჯალიკობა“ („ცოლის შერთვა და სიძობა“), იხ., აქვე, გვ. 8; ეს ტექსტი არ ვგითარგმნია; ამ თემის შესახებ მოგვეპოება ხოლურ და არქაბული ჩანაწერები გამოქვეყნებულ ტექსტებში; იხ. ს. ქლდენტი „ჰანური ტექსტები, არქაბ. კილოკ“. გვ. 26, 30, 23, 24. არნ. ჩიქობავა. „ჰან. გრამატ. ანალიზი“, ნაწ. II. გვ. 30—38; მისივე: „ჰანური ტექსტები“ (ხოვ. კილოკ.) გვ. 132—135.

დასასრულ, ჭანური მოსახლეობის სტატისტიკის თვალსაზრისით საინტერესო ჩვენებაა მოცემული შემდეგ ნაწყვეტში ჩხალაში მოსახლეობის მოძრაობის შესახებ:

* * *¹

ორმოცი წლის წინათ ჩხალაში ხეთაჲი მოსახლე („სახლი“) იყო რვა სოფელში. ომის [დაწყების] შეკდეგ მუჰაჯირად წავიდნენ თურქეთში. ასი მოსახლე („სახლი“) დარჩა. ახლა ოცი მოსახლეა („სახლია“). სხვები წავიდნენ, თუ შესძლეს დაბრუნება, კიდევ უნდა მოვიდნენ. თუ მოვლენ, კარგი იქნება.

მემედ ეფ. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
ჩხალელი, დუსქოჲ-დან, 55 წლ.

ისტორიული და ეთნოგრაფიული ტექსტების გარდა სპეციალურ ინტერესს იწვევს ზღაპრები—მათი სიუჟეტური ანალოგიები ქართულ, მეგრულ და სვანურ ზღაპრებთან. ამ საკითხს ჩვენ არ ვეხებით.

დღემდის გამოქვეყნებულს ჭანურს ტექსტებშიაც მოიპოვება ზღაპრები. ს. ჟღენტმა ცამეტი ჭანური ზღაპარი შეუდარა ქართულ ანალოგონებს (იხ. მისი „ჭანური ტექსტების“ შესავალში „ჭანური ფოლკლორი“ გვ. XVII—XXVIII). იოს. ყიფშიძის ტექსტები ამ მხრივაც საგულისხმოა.

თავის საანგარიშო მოხსენებაში იოს. ყიფშიძე წერს: „სასტიკი განაჩენი ლაზთა ბუნებრივი დენაციონალიზაციის შესახებ,—თითქოს მათ „არ ჰქონდეთ შენახული არც ხალხური თქმულებები, არც ხალხური პოემები, თკიჲა ზღაპრებიც კი“,—ეს განაჩენი უკვე მაშინ შერბილებული რამდენადმე მურღულის ხეობაში ჩაწერილი სამი ჭანური ზღაპრით, ამ მივლინების დროს ჩაწერილი ტექსტებით თუ მთლიანად არ უქმდება, ყოველ შემთხვევაში, ბევრად უნდა შენეღდეს“ (იხ. „საანგარიშო მოხსენება“, ენამკი-ს „მოამბე“, I, გვ. 148).

გადაუჭარბებლივ შეიძლება ითქვას, რომ ხალხური თქმულებებისა და ზღაპრების მიმართ ეს განაჩენი უქმდება იოს. ყიფშიძის ტექსტებით. ხალხური თქმულებებიცა და მართალი ზღაპრებიც (და არა თურქული ქრესტომატიებიდან შეხიზნული ჰიქაეები!) ჭანი ხალხის მესსიერების სიღრმეში ჯერ კიდევ დაცულია, თუმცა გაქრობის საფრთხე დღითი-დღე რეალური ხდება.

17. II. 1939.

¹ დედანი იხ. აქვე, ხოფურ ტექსტებში, გვ. 14.

ტექსტი

სოფური კილოკავი

1. * * *

კაბლა იყუ, კოჩეფე ჩქინი მინდახტეს. აქონაი ჭიტა დოფსქიდიო.
შედეფე ქაგომანდინეს ირი-ხოლო. მა აქონაი (ხოფას) დუქმანჯი
ვორტი. დუქმანიშ შედეფე ირი-ხოლო ქაგომინდუნუ. აწი-თი ჩქინი 5
კოჩეფე დაჰა ვარ მოალეს. ჩქინ მოველურთ, ლაი ქომოხთან, ამ კაბ-
ლას კოჩეფე მთელი დალილმი დიყუ, მუნდეს ოკიბლასუნონ?

მა ვარ ვიდი მუთემშ-კალა. მუთეფე-თი „ვარ ვულურთ“-ია მიწ-
ვეს დო ეკულე მუში ხოლო მინდახტეს. ლაი ხოლო ქომოალან, ვანა
მუ ყვან ექონაჲ, დერი ვარ ულუნან, ოხორი ვარ ულუნან, უფარელი 10
მითიქ ვარ მეჩაფან, ფარა-თი დიდო ვარ ულუნან დო ლაი ქომოა-
ლან დო ქობძირათ!

მუჰაჯირი იდეს დო, აქონ მუთხა ულურტეს, შედეფე მთელი ქაგ-
ვონდინეს. ვარ იდატეს-ნა, ეკო ვარ გუნდუნურტეს დო დაჰა კაი ტუ,
აწი მუჰო რენან, ვარ მიჩქინან, —ბექი კაი რენან, ბექი ჰატი რენან, 15
მითის ვარ უჩქინ. იდეს, ემ დერის-თი მთელი ადრი-ადრი ყოფერენან,
ქიმი მენდა მინდუხტიმუნ, ქიმი-თი ვარ უხტიმუნ, ეშო ქოდოსქიდეს,
ინშალლა, კაი დიყვენ თან გურიოთენ. ჩქვა მუთუ ოთქუში ვარ მილუნ.
ამ დულაჲში მა აკოს მიჩქინ. ჩქვა მუთუ მკითხუენ-ნა, გიწვა. ეკოს-
ნარი დობადერენ. 20

ბათუმიშა ვიდი, ექ მეფთი-ში, დიდო კოჩი ბძირი...

მემედ ეფ. ქუჩუკ-ოსმან-ოღლი, 55 წ.

ჩხალური—დუსქრადან.

25.VIII.1917.

2. * * *

კაბლა-ნა გეიქკუ, ოთხო წანა იყვენ, ჰე კაბლა აწი-თი ქორენ.
მოსკოფი გორელეშა მენდახტუ. აწი-თი ჰექ რენ, მა-ნა მიჩქინ. გო-
რელე ტამტრას ექოლე რენ. არ წანა რე (?), ჰექ (!) რენ. ჰაქონი (!)
დიდი, ჭიტა, ოხორჯა, მთელი-ხოლო იგზალეს სასსონიში-კელე.
მა-თი მენდაფთი გორელეშა, გოვიქთი, ქომობთი ჰაქ (!), დიდო კო- 30
ჩეფე-თი ბარაბერ მოფთით-დო, არ წანა რენ, ჰაქ (?) ვორეთ. ყონა

- დობდვით, ფხაჩეთ ე-ლო მონიქა-ში, ბჰკომათ. ოხორი, ბალუ, ნალდა, მსკიბუ, მთელ გექთერი რენ. ბაზი-ბაზი ოხორი ოკოხვერი ქოდენ. ნეკნა ვარ გობუნ, დუშემე-თი ვარ ულუნ. ოხორის დოლოხე ვარ დიხუნენ, მოწიფხუ უნონ. ჰე მოწიფხუს-თი ფარა უნონ. მოწიფხუშენი
- 5 ნე ქვა დოსქილუ, ნე—ჯა. მუჰო იყვასენ, ვარ მიჩქინან. მუ-ნა მილუ-ტეს ბაქირი, ონჯირე,—ირი-ხოლო გომინდუნეს. ფარა ვარ მილუნან, მუთუ ვარ. მშქირონერი ვორეთ. თი-კუჩხეთე ტეტელი ვორეთ. ღორმოთიქ ჰაშო (!) მემიქარეს. აწიშ-კულე, მუ იყვასენ (!), ღორმოთის უჩქინ, კოჩის ვარ აჩქინენ.
- 10 ჰამ (!) პერონითი სუმი ქილისე, ართი ჯიხა ქორტუ დო რჰაწი-თი (!) ქორენ. კაი ქრდ ტუ. აწი მუთუ ვარ დომისქიდეს. ხაზინას მუთუ ვარ მომჩან-ნა, მედდანეს ქოდოფსქიდით. დულდა ჩქინი მუჰო იყვასენ (!), კოჩის ვარ უჩქინ.
- 15 ხუსეინ ეფ. ჩიჩეკ-ოღლი (ჩიჩუვა)!,
პერონთალი, 70 წ.
20.VIII.1917, პერონიოთი.

3. მუჰარებე დო მუჰაჯირლულუი ამბავი

- შილდა სუმოშ ეჩი დო ვით წანას თარიხის ოსმანლიქ დო ურუსიქ კაბლას ქოგაოჰკეს. ილქინერი მუხარებე ღიმანის დიყუ დო ჟურ
- 20 შეჰიდრ ქომეზით ურუსის. მაჟურანი ნდლას ურუსის (?) ასკერი კოროხიშა იმტუ. ექ ეჩ დლას მუხარებე დოყვეს. უკულე დუშმანიქ დიდო ასქერითე ჩქინ ასქერის ჰუჯუმი ოლოდუ დო მოხთიმუს ქოგაოჰკუ. ჩქინი ოსმანლი ჰუქუმეთიქ თქუ-ქი, „ჩქინ აწი დუშმანის-ნა ვოჯგინით, ემუთე თქვან მო ვახელეტან. ანდლა ჩქინ ექოლე ვიდით-ნა,
- 25 ქუმენ დუშმანი ჩქინი ქრდშა ქომულუნ. ემუშენი თქვან ორდო-ხოლო ხოფაშენ ევალი ქაგამახთით დო ოსმანლიშ-კელე იგზალით, ვანა უკულე აქ მუჰარებე დიდო იყვენ, ასქერეფე დიდო მულუნ. თქვანი ოხორჯალეფე დო ბერეფე კუჩხეშ თუდე დიზენან“.
- ჩქინ-თი არ ტაქიმიქ ჰუქუმეთიშ ემრის. დოჟუჯერით დო ზენგი-
- 30 ნეფე ორდო-ხოლო ფელუკათენ დო მატორითე ირი-ხოლო ეშდაფეთენ იგზალეს რიზინიშა დო ტამტრაშა. ფუკარაფე დო გეთიმეფე ორდო-ხოლო ვარ ალეს, უკულე-თი ურუსიშ ასკერი გეჭიშუ, ზავალი ფუკარაფექ ფული-ფურთი მეხეეს დო იმტეს. ეკო ზორი აყვეს-ქი, ქიმის ბერე გუნდუნუ, ქიმის-თი—ნან-დიდი. მუთხანი რენ, არ ღო-
- 35 რლანი დო არ ტალანითე რიზინიშა ქომეხტეს; ქიმი—ჯამეს, ქიმი მედარესეს მულიბდეს.

¹ ჩამწერს, პროფ. ი. ყიფშიძეს აქვს: „...ჩიჩუვა=ჩიჩეკ-ოღლი“.

ჰუქუმეთის უწვეს-ქი „ჩქინი ქიმოლი დო ჩქინი ჯუმალეფე ერ-
ზულუმში მენდაჯლონით მუპარებეშა, ჩქინ უგარე ქოდოხსქიდით.
აწი ჩქინ ქუვალი მომხით დო ბერე-ბარი ვოსქედინათ!“ ქიმის მეჩუ
ჰუქუმეთიქ, ქიმის—ვარ. აშო ზორი-ზვართენ ქიმი ორდი, ქიმი სამ-
სონი, ქიმი-თი აქჩე-შეპერიშა იგზალეს. არ ტაქიმეფე ათინას თეს-
ლიმი დეაყვეს ურჯისის, არ ტაქიმი-თი—რიზინის, არ ტაქიმი-თი—ყურ
წანას მუპაჯირლულიშ-კულე ხოფური დო ბუჯალურეფე დო აზლა-
ლურეფე ელეუს თესლიმი ვაყვით დო ქრძ ჩქინიშა ქომოფთით, ხო-
ფაშა.

5

მოფთით-შ-კულე ჩქინი ოხორეფე მთელი-ხოლო ტახელი (?) დო
ჩხვარელი ქოდომხვადეს. ნა-დოვოხვით, ბაქირეფე დო ეშაფე, ქიმი
რუსიქ, ქიმიმუშაქ დო ქიმი-თი ჰემშინლეფექ მენდილეს. ჩქინ ქოდოფ-
სქიდით კიზი-კოპა ეზდიმერი. კირქ სენელუქ ვირანე-სთერი ირი-ხოლო
დენიდენ (აღნეთენ) დოვოჰკით, ტახელი (!) ოხორეფე თამირი დოპით,
ქოთუმე დო მამული ბათუმიშენ მოვიყონით, ჯოდორი დო კატუ—ჰემ-
შინლულიშენ, დო თხა დო ფუჯი—მაპარევენ. არ წანა რენ, ნა მოფ-
თით, დო ელჰემდულილა ანჯაქ დოვოხოროთ დო მუპაჯირლული
კაპულაშენ ვისტოლით.

10

15

მუჰამედ ეფ. ქელერჯი-ზადე,
ბუჯალური, 34 წ.

20

ნამყოფი გურიაში, საზოგადოდ—კავკასიაში, ქართული ენა და წერა-კითხვა იცის,
21.VIII.1917.

4. ლაზიში თარხი

სულთან სელიმიქ დენჩერეფეკალა გონიას მუხარებე იქიბტუ. დენ-
ჩერეფე გონიას კალეს ქომულიბლეს. ჩაქმალონი ტუჭლეფეთე დოლო-
ხენდო დენჩერეფექ ასტომელტეს, გალენდო სულტან სელიმიშ ასქე-
რიქ ასტომელტუ.

25

ახშამი დიყუ. ოთხენეჩ ასქერი-კოჩეფექ სულტანი ქანაშქვეს დო
სარტიშა ქომოხთეს. ანთეფექ მუთეშებურა თქვეს-ოტი „ჩქინ სულ-
ტან სელიმი მოთ მეპტკოჩით“, გუიქთეს დო ხოლო კალეს გულეს.

30

სულტან სელიმი ჯანტუ. ვარ გოკუცხინეს. კალემ დოლოხე სტო-
მილერი ქამახტეს. ჰუმანიში დოთანუ. კალეში ლორმაფეუმე დიციბირი
დიბეტუ. სულტან სელიმი გოკუნცხუ დო მენდაწკედუ-ში, არ ბარდ-
ალი ქოგელოცინს. ეზანი იჯოხოფან. მუქ-თი ქომეხთუ. ტუჭლეფეს
კვინჩეფე უთოკელე ქოგელახედერენან. სულტან-სელიმიქ დიყურუ-
ოტი, „ა წერუმ აზლარუმ!“ ოკულე ენდელუისიქ ლაზი უწუ. აწი ლაზი

35

ემუშენი უწყემელან, გონიეში კალეში ბურჯის ექ იზანი იკითხენ, ბარათსუზი ნამაზი იყვენ. დიციხირი-თი კალემ ლორმაფეს ბელლი რენ (გაზხენ).

- ოკულე მაკრიალიშა ქომოხტუ. მაკრიალის გაარი არკვანდუ დელ-
 5 ლეფეს ასქერიშენი. გაარი ვარ მეჩეს. „თქვან-ია შენლული მო გაყ-
 ვენ-ია. მუსაფირი კოჩეფე აქ იშენას“-ია. ქომოხტუ აზლალაში თეფე-
 შა. „არ წკარი ოფშვატი“-ა, თქუ. არ წიფური ქოგედგიტუ, ემუში
 თუდე ხეტუ. კუჩხე გოკჳკვიდუ, წკარი ქეშახტუ. „აბუ ისლაჰი“ ქო-
 გოდუ. ენკელენ ხოფაშა ქომოხტუ. ამ დერი კაი ძირუ. ასქერიკალა
 10 გაარი ოქკომუ. მსქვა კოჩეფე ქოძირუ. „ამ დერის ხოფა“-ია, ქო-
 გოდუ, „იშენას“-ია, თქუ. აქ ჩექთურის ქოგეხედუ, ტამტარაშა იგ-
 ზალუ. ტამტრული ლაზი გინძე ხასანი დავერი დოწიფხუ. ენკელენ
 მუში გინძე ქუდი (შუბარა) ქოგითუ ჩექთურითე პოლიშა იგზალუ.

15

მუსტაფა ეფ. მემიშ-ზადე,
 ხოფური, 53 წ.
 ხოფა, 24.VIII.1917.

5. მავა-წკარი

- ხოფური ნოლაშენ დარუმ საათი აქოლე (მეორა იულაშ-კელე) ზუჯა-
 ლის რენ მავა-წკარი. თელი ხოფას ამკათა კაი წკარი დაჰა ვა რენ.
 20 ჩქინ ჯვეშეფეშე მიგნაფუნან-ქი, სუმ-ოშ-ჟურენეჩ წანა წოხლე ამ
 დერეფეს მეგრელეფე ტერენ (ტერენან). ემ ვახტიში ოსმანლი ფადიში
 სულტან სელიმიქ ლახისტანი ჭეთი დოყუ დო ქეჭოფუ. აქონი მეგრე-
 ლეფე ჭიტა-ჭიტა მუსლიმანი დიყვერენან. ჩქინ-თი აწი თესტიკი
 (ინანი) ვიქიფთ-ქი, ჩქინი ოღარღალუ დო მეგრელეფიშ (?) ნენა ართი
 25 მაჟურას ნუნგადან.
 ამუშენ ბაშკა მავა-წკარიშენ ოშ ადიმი წალენდო არ მჯევი დუ-
 ვარი ქორტუ. მუშ დოლოხე „აჰა მუ რენ?“ ვიკითხი-შ-კულე, მჯევი-
 ში კოჩეფექ მიწვეს-ქი, მჯევიში ხრისტიანეფეში შერაბიში ოქინახუ
 რენ“-ია.
 30 ათეფეშენ ბაშკა მავა-წკარიშენ დარუმ საათი ჟინ ნოსიტონეს ჟი-
 ლე დუქსელი (მაღალი) სირტის „გაჟურ მეზარე“ ჯოხონს. ამ თეფეს
 მჯევიში მეზარლუეფე რენ, აწი-თი მეზარეშ ქვეაფე იძირენ.
 მავა-წკარიშენ არ საათი სალიშ-კელე ნადირათიშ სირტის დი-
 დი ჯევი ქილისეში დუვარეფე რენ.
 35 მან ამ ნიშანეფე ბძირი-შ-კულე, ჰემ-თი ჯევიში კოჩეფეში ნათ-
 ქვამი მიგნაფუნ-ქი, ჩქინი მჯევიშეფე მეგრელეფე ტერენ დო გურჯე-

ფეში ფათიშია თამარ მეფე ჯვეში ტრაპუნანიშა ემუშ ხეს ტერენ. ემუშენი ამ ბუჯალური წკარის „მაფა-წყარი“ ჯოხონს.

ამუშენ ბაშკა ათინური ნოლაში ექოლე ზულაშ დოლოხე დიდი ქვაში ჟინ ჟურ ტაბაკალი ჯვეში ოთხო-ქრში არ კალე გედგინ, ემუს-თი „კიზ-კულე“ ჯოხონს. ა-თი თამარ მეფეში ყოფერენ (ტერენ).

მემედ-ალი ჩეფ-ოღლი, 57 წ., ბუჯალური.

21.VIII.1917.

6. ლაზიკისტანიშ თარინი

სულთან სელიმიში კაბლა. ფაღიშია მუში ასქერეფეთე ტრამტა-შენ მელოშა ქომოხთუ. მელოშენ კაბლა ხვენერ-ხვენერი გონიეში კა-ლეშა ქაგებტუ დო მუჰასერე დიყუ ათინა, ვიწე, არხავე (არქაბი), ხოფა, გონია, ბათუმი, ჩხალა, ბელღევანი, ნოღედი (მაკრაილი), სარ-ფი. სუმ თუთას კაბლა ტუ.

ოჯკომალე დეაჩოდეს, კოჩი ქეჰკოდუ, ომ კოჩიშენ ეჩდოხუთ დოსქიდუ. ოკულე არ დერის ქოკიბღეს დო ღარღალეს—„მუჰო პათ ჩქინ? კოჩი ვარ დოსქიდუ, ოჯკომალე ვარ მიღუნან. ჩქინ თესლიმი დოვაყვათ!“ „კაი“-ა, თქვეს.

მუსლიმანიში ალი-ფაშაშა პეტრო ხეცია ელჩი მენდახტუ: „ჩქვა კაბლა ვარ მახვენენან, კოჩი ვარ დოსქიდუ, ოჯკომალე ვარ მიღუნან!“ ფაშაქ უწუ პეტროს-ქი „ოჯკომალე მექაფთ დო, ბერეფენ-იყვიღეს, დიყვიღუ დო, ნა-დოსქიდუ, ბერეფე-თი ვით წანაში დირ-დენან, წოხლენი-სტერი დიყვენან. არ შეი გიწუმერ/ლ, ემუშენი ვარ ვა დოთქვა!“ პეტროქ უწუ: „მუ მიწუმერ/ლ“-ია? ფაშაქ—„მთელი-ხოლო მუსლიმანი დიყვით“-ია. პეტროქ—„მა ხრისტიანი ვორე-ა, აშო გი-ნონ-ნა, კაბული დომპით დო ჩქინ მუსლიმანი ვარ ვიყოფურ“-ია. „კაი-ა, უწუ, ხრისტიანი ქორტათ!“ ქარტალი ქომეჩუ: „ლაზის-ტანიში ფუჯის, მჩხურის, ქოთუმეს, მუთხანი რენ, მუთუ პატინობა ვარ დიყვას“. ქომოხთუ პეტრო ოხორიშა.

სუმ წანას ქორტეს კაი, მუთეფეში ოხვამეს, ოკითხუს. სუმ წანაშ-ქულე პაპაფეს ჟურ წანა, სუმ წანა ჯეზა ქომეჩეს. პაპაფე ქიტა დი-ყუ. ამასიაშე ჟურენერ-დო-ხუთ ხოჯა ქომეჩონეს. თურქიშ მექთებე-ფე ქაგონწყეს, ირიქ ბერეფე ქომეჩეს ჰექთების. პეტროქ-თი სუმ მო-თა მუში ქომეჩუ. უმჩანე მოთას ოწკედუ-ში, კითხუ,—მოთა მუსლი-მანი დიყუ. ემ მოთას ივანე ჯოხონტუ.

„ივანე, სი მუსლიმანი მოთ დიყვი“-ა დო პეტროქ დოყვიღუ. მაჟურა-თი (ორთანჯე) ეშო დიყუ, მასუმა უნკილაშე დიმიტრი ეშო დიყუ. ჩქვაში ბერეფეს ოწკედუ, თელი მუსლიმანი დიყვეს.

- აწი ხოლო-თი დიდილევე არ ღერის ქოკუიბდეს. „ჩქინ პაპა ვარ მიჟონუნან, ბერეფეკ მექთებეს, მუ ძირეს, მუ იკითხეს, ია იყვეს. აწი თელი ბერეფე დოპილათ-ნა, ვარ იყვენ დო აშო ქოვორტათ!“ პეტროკ „ა მუთხანი ბზოპონ, ემ ნენას ვარ გუიქთათ“-ია. „მუ რენ“-ია დო კითხეს. „ჩქინ ვარ გამათხათ-ში, ჩქინი დიხაშა, ჩქინი ღერიშა თურქი ვარ მულუნ დო ჩქინ-თი დიხა მო მეფხაპტათ ფარათე! ჩქინ ხვალა ვორტათ! ბოზოფეს ოქარუ მო ვოგურაპტათ! თურქი-აშე მო იჩილერთ, დაბანჯის ღერი მო მეჩაფთ, აქ ოხორი მო კიდუპტას! დაბანჯის ოხორიშ ღერი ქომეჩათ-ში, ემთეფეშ კულანი ქომუყუნათ-ში, ჩქინი ოღარალალუ, ჩქინი ჯინსი გონდუნუ!“
- „კაი“-ა, ქოთქვეს. „ჩქინიშ-კულე ჟურენეჩი დო ვით წანას არ ფარა ჩქინებური მექთებში ოკითხუშენი ფადიშაის ვოხვეწათ, იზნი ქომომჩან-ნა, ხოლო წოხლენი-სტერი დოვიყოფურთ!“
- ლაზისტანის იზნი ვარ მეჩუ ფადიშაიქ. მუ ვახტის ერთობა (პურითი) იყუ თურქიას, იზნი ქომეჩუ. აწი-თი კაბლა რენ დო მუთუ ვარ მახვენეს.

აბდულლა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი

ახალურბი, 45 წ.

ორთა-ხოფა, 22.VIII.1917.

20

7. * * *

- ამ დლაშენ ეჩდოვიტოხუთ წანა წოხლე ბერეფეკ ვისტერტი ოხორის დო, თავანიშა ეფთით-ში, არ სანდული ქოშეს ქელადგიტუ. „მუ რენ“-ია დო გოვოწკედით დოლოხე. ისა ფელამბერიშ სურეთი, მერამ ანაშ სურეთი დო პაპაშ დოლოქუნეფე დო ბაირალი დო დაჩხირიში გებლუში დო ბულურიშ ოქუში ტაქიმი ქამოშავილით სანდულიშენ. ოხორიშა გევილით დო ვისტერტი.
- უკულე ნან-დიდი ჩქინიქ ქომძირეს დო მიყურეს დო დომბახეს: „ა შედეფე მჯვე კოჩეფეში ტუ. ჟუროშ წანერი შედეფე ჩქინ შენახერი მილუტეს დო თქვან აშო მოთ გოგილუნან! მანიში ილით დო, ნა-ტუ, ღერის ქოდოდვით!“ ჩქინ-თი ვილით დო ღერი მუშის სანდულის ქოდოლოვობლით. ნან-დიდიში ტკობაშე ჟურ ხაქი ებზდით დო ნოლას ურუმი დემირჯის სუმ ოკა თუთუნიშა ბერეფეკ ქომეფჩით.
- არ ვახტიშ-კულე ვოგნი-ქი, ემ ურუმიქ-თი ეჩდოხუთ ლირას ქაგამაჩერენ. ნა-დოსქიდუ, შედეფე ქეშავინახით, ამ დიდი მუჰარებეშა ქორტუ. ნან-დიდიშენ ბელუვალი ვორტით დო ხე ვარ მემთხიპ-

35

ტით. ამ მუჰაჯირლულიშა ვიდით დო, მოფთით-შ-კულე, ოხორი ჭვე-
რი დომხვადეს.

აბდულა ეფ. აშიქ ხასან-ოღლი,
აზლალური, 45 წ.

8. * * *

5

აზლალური ოხვამეშ თის ქილისეფე ტუ. ზულას აფელუკაფე მე-
კიტეს-მუჰიტეს-კონ-ში, ბირაფათენ ტუფელეფე ისტომერტეს. ოხვა-
მეს-ნა ტეს, ქეშიშეფეს ოგნაფაპტეს. ეკულე ფადიშია სულტან სელი-
მიქ ქეჭოფუ. ემ თეფეს-თი „სულთან სელიმი“ ქოგაოდუ. ემ ვახტის
დიდო გელეფე იმტეს სენაკიმ დო ზუგითიმ-კელე. თამარ მეფეს 10
ოხვეწეს დო ექ გერი ქომეჩუ დო ქოგაოხუნუ.

სუმ და დო ჟურ ჯუმა ქოდოსქიდუ აზლალას, ჩქვა მთელი იგზა-
ლეს. ნა დოსქიდუ-ფეს ჯოხონტეს: ართელის—ლია, მაჟურას—კო-
სტა, ოხოჯალეფეს მუ ჯოხონტუ, ვარ მიჩქინ. ამ დღაშა ენთეფეში
ჯინსი ხოლო ქორენ: კოსტ-ოღლი დო ლი-ოღლი. 15

მემედ ეფ. ჭურუნჯი-ოღლი,
აზლალური, 58 წ.
ხოფა, 25.VIII.1917.

(„თათრულად ლაპარაკობდა, ლახურად მამასახლისშა დამაწერია“).

9. მებრელიზი ადეთეფე ჩქინი ჰრქას

20

ჩქინი ქრეფეს წანალანი მოხთა-შ-კულე, ჟურ დლა, სუმ დლა
წოხლე, ოხორი, ოფუტე, სტელოფე დოქოსუფან, ირი-ხოლო დოჩ-
ხიფან დო წანალანის დოდგინუშა ხაზირი დოხვადუნან, მუჭო კურ-
ბან-ბარიაში-სთერი. ამ ადეთი ნე თურქისტანის რენ, ნე-თი—არა-
ბისტანის, ხვალა უჩქინ ლაზისტანის. 25

ნან-დიდის პითხი-ქი, „ჩქინი აღანი წანა მარტი რენ, მუშენი წა-
ნალანის ოხორეფე ფალუფთ?“ მიწუ-ქი „ქელერჯი ოღლი ახმეტ-ალა
პაპული სკანიშენ მიგნაფუნ-ქი, ჩქინი ჯვეშეფე დო მებრელიფე ჯუ-
მალეფე ტერენ, ემუშენი ჰალა ქიმი ადეთეფე აწი-თი ვიქიფთ!“

მუჰამედ-ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.]
ბუჯალი, 22.VIII.1917.

30

10. * *

ჩქიმი ბეროლას ნოლაშენ ნან-დიდიქ არ აღნე კიცი ქომულუ. კიცი გამომჰკვინაფტუ-შ-კულე, ნოშქერი ეზღუ დო კიცის არ გემთი დო არ ჩქვა აქირი ქოგულულარუ, მუქო ხაჭის სურეთი-სთერი. [3]ეფეი ვახ-ტი-შ-ქულე გურჯისტანიშა ვიდი, ექ გურჯიჯე ოჭარუ დო ოკითხუ დო მეგრელჯე ქოდოვიგური-შ-კულე, არ ხინიქ ჭურნიშა არ კიცი ქომულუ გამომჰკვინუშენი. ემუქ-თი ნოშქერი ეზღუ დო კიცის არ გემთი დო არ აქირი ქოგულულარუ, მუქო ნან-დიდი ჩქიმი-სტერი. მან-თი ემ ვახტის გომეშინუ დო ბკითხი-ქი „აა კიცის ხაჭი მოთ გგოლარი?“ თქუ-ქი, „აა ჩქინი ხაჭი რენ დო კიცის თოლი ვარ მატენ დო ვარ ტკეაცუნ!“

არ წანაშ-ქულე თექრარ ხოფაშა ქომოფთი. ნან-დიდის პკითხი-ქი „სი-ნა კიცის გგოლარაფ, ემუს მუ ჯოხონს?“ მიწუ-ქი, „მუ ჯოხონს, ვარ მიჩქინ. მან-თი ნან-დიდი ჩქიმიშენ აშო მიძირუნ; ემუ-შენი გგვოლარაფთ-ქი, აღნე კიცის თოლი ვარ მატას დო ვარ ტკეაცას“.

მა ვუწვი-ქი, „აა-ნა გგოლარაფ, მეგრელეფეში ხაჭი რენ დო მო გგოლარაფ-ქი, გუნახი რენ!“ მუქ ხოლო მიწუ-ქი, „ისტერ გუნახი ტას, ისტერ მო რტას, მა მჯვეშეფეშენ-ნა მიძირუნ, ეშო პამინონ!“ ემ ვახტის მან-თი ინანი პი-ქი, მეგრელეფეში ადეთი მილუტერე-ნან დო ჩქიმი ფიქრითენ ამ ჟურ ადეთი დემაცხუნუ.

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.]
ბუჯალი, 22.VIII.1917.

11. ოჩილუ დო სიჯალიკობა

ლაზისტანიშ ადეთი: ოჩილუშ ვახტის ბიჭიშ-კელე არ ოხორჯა მენდოჩქუმერან ბოზოში ოძირაფუშა. ამ ოხორჯას ელჩი ჯოხონს. ამ ელჩი-თი არ სერის ბოზოკალა ქოდინჯირს: ჰელე მუქო ადეთი ულუნ-ია დო ბოზო დოცადა-ში, ქადიქთენ (?) ბიჭიშ ოხორიშა.

ელჩიქ უწუმერს ბიჭის-ქი—„ბოზო ქობძირი, დიდო კაი რენ. მუ-თუ კუსური ვარ ულუნ“. ბიჭიქ-თი—„ოაღეისე (ეშო რენ-ში) უმქი სერის ნიშანი დოპათ, ამბაი ქომეჩი!“

ჟურ კელე-თი ოხაზირუს ქოგოჰკაფან. ნიშანიშ დლას ბიჭიქ არ ქემერი, არ ოყუჯე, ხუთ დაზმა, არ კაზი, სუმ ბემლული, არ მეციგალე ალთუნში, სუმ-ოთხო ალთუნში მაწკიდნი, არ ჩქვა კალოშ-ფოთინი, ა-ჟურ ჩქვა მეტაქსიშ მენდილი—ათეფე გეკირუფან დო კოლი-კონქშის უდავეთუფს (უჭანდუფს), დო ბოზოშ ოხორიშა მენდულევან, ხოჯა

¹ დედანშია: „ნად-დიდი“.

მუყონოფან დო ონდღერის ნიშანი დო ჟურენეჩილოარ ლირა ნინ-ქვახი დიქითან.

ქანდინერი კოჩეთეს შერბეთი გჟუბან-შ-კულე, ბურელი დო ბაკ-ლავაფე ქოჩათან. ემ დღას უწუმერან-ქი „ნა-მულუნ, უმქი სერის, სიჯა მოვიყონათ მინონან“. სიჯაქ უმქი სერიშ დღას არქადაშეფე მუშის ქოდუჯოხოფს, — ვით-ვითოხუთ დელიკანლის, მთელი-თი სილა-ღონი დო სკალატიშ ჩოხა დო შარვალითე, — შქვით-ორგო ჩქვა თხო-რჯას. ათეფე მუიწიფხენან დო სიჯა-თი ქამოდადალუფან, დო სა-ათი არიშ-კულე სერი სიჯა დო მაყარეფე ნოღამისაში ოხორიშა მენდლუფან.

ნოღამისაშ ტაქიმიქ-თი ოდა-მოწიფხერი ნეკნას გელადგინან დო ჩუმერან — „მათისი ქოდუჯოხეს დო სიჯა მოთა მოხუთ“ — ია. სიჯა-თი მუში ტაქიმიტე მულვან დო ოღას ქამულვან. მერჩელი ონჯირეს (დიდი ოღას) სიჯა ქოგვედგითუნ მემსუფას. არქადაშეფე არ კაი ბიჭი ქოშაც-ხუნუფან დო სიჯას ქოგუწუდგინაფან — „სიჯა მითიქ ვარ მიძირან“ — ია დო გაღენდო კათა ღორმაშენ, ქიმიქ — ნეკნაშ ხუტულაშენ, ქიმიქ-თი — ტკობაშა ბურგითე კიდა გოშახუფს დო ბოზოფექ, ოხორჯალეფექ დო ნისალეფექ — „მუთუ ჩარეთე სიჯა ბძირათ“ — ია დო იხოსარან. ნა ქუწუ-დგინ ბიჭიქ-თი სიჯას კაი გოწვათვენ-ქი „სოთილე ვარ ქოძირან“ — ია დო დორგუნლუღიშ-კულე (მუიშვაჯან-შ-კულე) კავე ოზუფან, კავემ-კულე თხირ-კაურმა, შექერლემე უიმხოროან. მარი გეჯეს პაკლავა ქო-გუწუდგითან. უკულე ქუშე, ფორთოკალი, დადა-კაკა, ირი-ხოლო სი-ჯაშენი არ ჰაფთას-ნა იხაზირეტუ, ემ სერის გუწუდგითან.

ოდარღალუ მუსაიბეთიშ-კულე დელიკანლეფე მაჟურანი ოდაშა ონჯირუშა იგზალან. უკულე სიჯაშ ტაქიმი ოხორჯალეფე ამულვან დო სიჯას ქოგუწუდგითუნ ართელი. ნოღამისაში ტაქიმი ოხორჯა-ლეფე ოდაშა ქამულვან დო ქოდოხედუნან.

„არ სიჯა ჩქინი ქომოწირით-ჩქვა! აკო ომფულუ მუ ამბაი რენ?“ „სიჯას დიდო ონჯლორე აყვენ დო ვარ მაწირენ! ამა ჭიტა ქოგოწი-რათ!“ მანიშე ელიქთენ დო ქოწირაფს სიჯა. ამ ოხორჯალეფექ-თი ექოლე-აქოლე ოსთერუ-ოძიციხუთენ ა-ჟურ საათის სიჯაკალა დიყ-ვენან, უკულე ნოღამისაშ ტაქიმეფექ გამულვან დო ნოღამისა დიდი ოდაში ნეკნაშა ქომუყონოფან. ზოპონან-ქი — „მოხთას სიჯა, ხე გაა-კნას!“

სიჯაში დადექ-თი ზობონს-ქი — „ჩქინ ექ მოთ მეფთათ, ჭიტა ჩქვა ქამოკახტიო!“ ოდაშ ორთაშა ნოღამისა ქომუყონოფან დო დადე მუ-შიქ უწუმერს-ქი — „უსულათე ხე გააქნა-ში, კუჩხეს კუჩხე ქოგედგი!“ სიჯას-თი აშო უწუმერან. სიჯა-თი მემსუფაშე გიყონოფან დო ნოღა-

მისაკალა ხეს ხე ქოგმოკლიმაფაფან. ნაშქუმერან დო ირი ხოლო გამულვან.

5 ბიჭიქ ნეკნას ქოდულუმერს. ნოლამისაშა ჩინადლევერი აყვენან-ქი— „ამსერი ვარშა ნენა ქომეჩა!“ ბიჭიქ-თი— „ბელქი მუთუ თქვას“—ია დო კაზი-ნა გოწოთუნ, მოწიკის დო ქეშინახეფს. ხოლო მუთუ ოლოდაფს, ამა ნოლამისა (!) ნენა ვარ ეშიმერს. ა-ჟურ საათიშ-კულე დელიკანლეფექ ქისელან დო სიჯას დუჯოხოფან დო, თანუტა-შა, სიჯაშ ოხორიშა დიქთენან.

10 მაჟურანი სერის ხოლო მენდულვან, ნა-ტეს-თერი დო ქომულვან. მასუმანი სერის დაჰა დანო მენდულვან. საათი ოთხო-ხუთიშ-კულე მეზეში ოგორუს ქოგმოკჷკაფან ბირაფათენ: „გელურ მოლა, გელმეზ მოლა, მეზე გელსუნ, თირა მოლა!“

15 დიდი სინი ქოდოდგიფან, ბაკლავა გედგიმერი ტეფსი გოლოქთაფან: „მაჟურანი მოხთას“—ია. ქომოხთა-შ-კულე ენ დიდი კამა ტეფსის ქოგმოკივაფან. მეზე ოგორუ-ოგორუთენ კამაშ დუღიშა იფშენ, ნა-მოხთუ, შედეფეთენ. საღი ქოთუმე დო თხა-თი, ქიმიქ ჯოდორი დო კატუ-თი მეზეთე გორუფს. სინი იფშუ ოქკომალეთე. ოდას-თი ჯან-ლი ჰაივანეფე ქამოყონაფე-შ-კულე, ხოლო ბირაფათენ თითო-თი-თო თელი გერი ქომეჩეს, ჩქარ მუთუ ვარ ქკომეს-დო. ამუშ-კულე 20 შქვით ფილიჯანითე ფუშუქ ოინის ოსტერამუს ქოგმოკჷკაფან, ნამ ტაქიმი იჯგინას: „აი ჩიქთი ალლა, ვენი მუბარექ ოლლა“—და დო ფი-ლიჯანის ნოშქერი უსუმერან დო ყვას ტამულა ქოგეჩაფან. ხოლო ისთერან.

25 ეგერ ამ სეჭერის ტამულონეფექ ოჯგინეს-ნა, ენთეფექ-ნა გეჩეს ყვას ტამულა, ნენათე ნულოკასუნონ.

ამ ოინიშ-კულე სიჯა ეზდიფან დო მენდულვან ნოლამისა უძირუ, ტუფელი სტოლერ-სტოლერი. ამ მასუმანი სერიშ-კულე ჰაჭტას ჟურ ფარა სიჯა მუქ ხვალა ულუნ დო მულუნ სერი-სერი.

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.],
[ხოფა] 25.VIII.1917.

30

12. ჩხალური მემედ-ალი

35 ჟურენეჩ დო ვით წანა წოხლე ჩხალური მემედ-ალი ფირალი ქორ-ტუ. თელი ლაზისტანის ამუშენ აშქურინეტეს. მუში არქადაში ართე-ლი უიჭოფუ დო ხოფას ხაფისი დოყვეს. მემედ-ალიქ მუში არქადა-შიშ გამაყონუშენი მაჟურანი არქადაშეფეთე ხოფაშა ქავებტუ დო ხაფის-ხანას ოთხოკელე ქოგუბაძეფს. არ ტაქიმიქ ზაფთიფეფუ ოდას კურუშმის (!) ოსტომილეთე თოლი ვარ გონწყაფეს დო მემედ-ალიქ

ხაფის-ხანაში ნენა გეტახუ დო არქადაში მუში ქაგამიყონუ დო დალიშა იგზალეს.

ამ დულდაშ-კულე, ნა-ტუ-შენ, ყურ ეკო ჩქვა ნამი მუში ქოგოხ-თუ. ეჩდოხუთ წანას ფირალობათე გოხთუ. ემ წანაფეს ოსმანლიში დო ურუსიში კაბლა დიყუ. ჩურუქსუს ქოგიჟკუ. ლაზისტანიში კოლი-კომში ირი-ხოლო იგზალეს კაბლაშა.

ბადეფექ მემედ-ალის უწვეს-ქი—„თელი დელიკანლეფე კაბლაშა იგზალეს დო სქანი-სთერი კოჩიშ აქ დოხუნუ ონჯლორე ვა-რენ-ი სქანდა, ოშ კოჩის ბედელი-ნა რე?“ მემედ-ალის-თი ქრამ კოჩეფეშა ონჯლორე აყუ დო ემ დღას ხოლო კაბლაშა იგზალუ.

არ ხენდეკის ქელუნტკობუ დო ურუსის არ ტუფელი ასტოლუ-შ-კულე, ექოლენდო ეჩ ბირდენ დოტკვაცუ. ა ჩქვა ასტოლუ-შ-კულე, ოშ ბირდენ ტკვაცუ დუშმანიშენ. ხენდეკის ეშახთუ დო ქრამა ქო-მობთუ.

მანძაგერეფექ (!) მუშიქ უწვეს-ქი —„სქანდენ წოხლე-ნა იდეს-ფე, ვარ მოხთუ დო სი აკო ორდო მოთ მოხთი?“ მემედ-ალიქ უწუ-ქი— „ე სკირი, ჩქიმი სკირი-ა! ექ კაბლას ქიმოლობა ვარ გუნულუნ, თო-მარი ოტკომერან“.

მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე, 35 წ.]
ხოფა, 24.VIII.1917.

13. * * *

გირითიში მუხარებეშ ვახტის ლაზი მეჰმედ-ფაშა მეჯლისის ქორ-ტუ. გირიაის ასქერეფე ჩქინი მელლუბი იყვეტუ (იჯგინეტუ). მუხა-რებეშე-ნა მუიტუ, ქარტალიფე, გზას ქოფუტეტეს დუშმანეფექ. მეჰმედ-ფაშას მუთუ ვარ კითხუტეტეს. დოლოხე არ მეჯლისიქ თქუ-ოტი—„არ ლაზის დოპკითხათ! მუქო იყვენ“-ია, დოკითხეს. „მა მოჩქუმერთ-ია მუხარებეშა“-ია, მეჰმედ-ფაშაქ უწუ. მენდოჩქვეს.

მენთუ-ში, არ ქარტალი მოქარუ. გზას ოკოფეს ე ქარტალი-თი, ვარ აკითხეს ქარტალი. ე ქარტალი თექარა ქომეჩეს დო ქომულუ მეჯლისიშა. ვარ აკითხეს იმ (!?) ქარტალი.—„ულნოსე ლაზი მოთ ვოჩ-ქვით, ქარტალი მუში ვარ იკითხენ“-ია. არ მეჯლისიქ თქუ-ოტი— „ადა ა ქარტალის არ დულდა რენ, თრაპუნხანური გინძე ხასანის დუ-ჯოხით, ქარტალი დიკითხას!“ ხასანი ქომუყონეს. ქარტალი იკითხუ: „ოქკომალე დო ოტკომალე ვარ მილუნ, მანიშა მომინჯლონით“, „ეშო ქარუნ“-ია, მეჯლისის უწუ.

მეჯლისეფექ, ორდო-ხოლო-ნა ხეტეს, ოდა დონკილეს, ოკკომალე დო ოტკომალე მენდუნჯლონეს. ეჩიდოთხო საატის გირითი ქაეკოფუ მეჰმედ-ფაშაქ. მუქ ოკულე ქომოხთუ. სულთან-სელიმიქ უწუ-
 5 დოკვათი!“ იხნი ქომიქუ. საღანიშ დოლოხე თირითი, ლაზი ქაეკოფუ გირითი.

მუსტაფა ეფ. მემიშ-ზადე,
 ხოფური, 53 წ 1.
 ხოფა, 24.VIII.1917.

10

14. * * *

ამ თარიხიშენ ოში წანა წოხლე ხოფას ეურ ჯუმალეფე მამო-
 ოლლეფექ კაბლას ქოგაოქკეს. არ ჯუმა ორთა-ხოფას ტუ, მაჟურა—
 კულედიბის. არ ჯუმას უყონუტუ სუმენეჩი ასქერი, ჭიტა ჯუმას ქუ-
 ყონუტუ ჟურენეჩ კოჩი. არ ოინის დიდიქ ჭიტას ოჯგინუ, მაჟურა-
 15 ნი ოინის ჭიტაქ დიდის ოჯგინუ. ამოთე მანძაგერეფე ართიქ ართის უშველტეს.

მა დიდიში კოჩი ვორტი, მაჟურანი ჭიტაში კოჩი ტუ. მუხარებეს
 (კაბლას) ქოგაოქკე-შ-კულე, მთელის ულუტეს ჩაქმალონი ტუფელი.
 20 წოხლე ბაროთი. დოლოზლაპტეს ტუფელის, ემუშ-კულე პაქაურა, ეკუ-
 ლე-თი კურშუმი. ემ ზამანიში კოჩეფექ ემუთე იქიპტეს კაბლა. აწი-
 ნერი კოჩეფექ ხუთიშ მაუზერიტე იქიფან კაბლა. ემ ორას კოჩი ქო-
 ნუხონდურტუ. აწინერი კურშუმის კოჩი ჩქა მუ ნუხონდუნ. ხოლო
 ზამანი მჯევეში ტუ. „აწინერი ზამანი“— მჯევეშეფექ ზოპონტეს-ოტი—
 25 „იყვენ ახირ-ზამანი“. აწი ნანა დო ბაბაქ იჯოხოფან „ამან, ალლაჰ,
 ამანი, დობლურურო, აწი-შ-კულე ჩქა მუ ბძიროფთ ჯევეში ზამანი!“

დიდილეფექ ნა-ზოპონტეს, მითინი ტერენ. ნოსიშა მულუნ ემ
 ზამანი. აღანი კოჩეფექ გუიშინან-ში-კულე, ჯევეში კოჩეფეში ნენა-ნო-
 სის გამულვან ამ ზამანის. ანკათალეფე-თი იყვეტუ-ი მჯევეშური ზამა-
 30 ნის? ნამუ ფთქვათ, ნამუ ვა ფთქვათ აწინერი ზამანის! ჭიტაქ დი-
 დის ვარ ნუსიმინს, ემ ორას მულუნ ახირ-ზამანი! სერის ამაზი, დლა-
 ლერი—მქიმა, დიდის ჭიტაქ (!) ვარ ნუსიმინა-ში, იყვენ ოხოროში ხა-
 რაბი.

კაპავე (კავე) უჩა რენ, ამა ალა დო ბეგიქ შუფან. მითვირი ხე
 რენ, ამა ჯოდორეფე გოდგეფან. ამა არ ოხორჯაქ არ ჩქეა ხინი
 35 ოხორჯას უწუ-ში-კულე, ანკათა ნენა დუწუ.

ახმეტ მემედ ქაორ-ოლი,
 კულედიბური, 58 წ.
 ხოფა, 23.VIII.1917.

¹ დედანში დართულია: „გამრუქი—ტამოენის ჩინოვნიკი“.

15. ჯადი კონჭოლოზი

სუნდურას კაბახმატ-ოლი ომერიში ოხორის არ ჯადი ოხორჯა ჩიჩქუ ონწელიში ბერეს ქონაჩქინერეტუ. ბერე სერი იყონობტუ ლალიშა, მტვერი დო ლეტა ჩაპტუ. აშო დიდო ორას იყონობტუ დო მუყონობტუ.

5

ეკულე ნანა დო ბაბა მუშიქ ბერე ხოჯაშა იყონობტეს დო ქარა ოკითხაფაპტეს. არ დღას ათინური დევრიში სტელოშა ქომობთუ. ოხორჯაქ დევრიშის კითხუ-ქი— „ა ბერეს მუ ომქუნ, აშო-ნა დისარუ დო დიბარუ? მუთუ ქამი გიჩქინი“—ა!— „ქამი ქომიჩქინ, ამა ჩქიმი ქამი ეჩ ასლანის ღირს“. — „ხალალი სქანი, დევრიში ჩქიმი, ფარა ვარ მილუნ, არ კანდრე ლაზუტი ქომეჩქაფ დო ქამი ქოდომოგური!“

10

დევრიში რაზის დიყუ. დევრიშიქ ნოკეფეე გამაკირუ შქვით ფარა დო ბერეს ხეს ქოდოლოკიდუ. ნანა მუშის-თი უწუ-ქი— „თქვანი მანძაგერემენ არ ხინი ოხორჯა ლალიშ მელენი ქრამში ჯადი-კონჭოლოზი რენ, ემ ჯადი-კონჭოლოზიქ ა ბერე იყონოდეს დო მტვერი დო ლეტა ჩაფს. ჩვით სერი-სერი ტკობაშა, ვერის დონტკობით დო ილლე ოქოფუფთ ე ჯადი ოხორჯა!“

15

დევრიშიქ ლაზუტი ქოდოლობდუ ტაეარჯუღის დო იგზალუ. ლიმჯიში ქიმოჯი ნოლაშენ ზემბილი ნოკიდერი ქომობტუ. ოხორჯაქ უწუ-ქი— „ე ქიმოლი! ანდლა არ ევლია ქომობტუ ოხორი ჩქინიშა. ბერე ჩქინი ვოწირი-ში, ქამი ქოდომოგურუ“ დო ირი-ხოლო დუწუ.

20

ბადიქ ემ სერის ოხორჯას ქონუსიმიწუ დო ოხორიშ კერაკალა ონწელითე ბერე ქოდოდგეს ოხორიში ორთას. ლამბას-თი ქაგაფუზდეს ე-დო ეშო კილოზის ქომეშახედეს. სერიშ გვერდის ჯადი ოხორის ქამახტუ, არ ქოგუინწკედუ. ბადი დინახირუ. ჯადიქ ბერეს დუწკუ დო, ბერე ეშოიყონობტუ-შ-კულე ბადი ცხონტუ დო ჯადი ოქოფუ.

25

ჯადი ოქოფუ-შ-კულე ჯადიკალა ართიქ-ართი ჭიკონეს მამულიქ დიყიპატუ-შა. მამულიქ დიყიუ-შ-კულე ჯადის ყუეეთი მენდუხტუ. თანუტუ-შა, ეშო ხეს ქოქაჩუტეს. თანუ-შ-კულე მენდაწკედე-ში, მანძაგერეში ხინი ტერენ. კოკარი ოჩხინენს დო კუდელი ქოდულუქ-ვეს. ჯადი ქაგონტრუხუ, ბერე-თი დიკაფუ დო დოსქიდუ.

30

16. * * *

ჩხალა ჟურენეჩ წანა წოხლე ხუთოშ ოხორი ტუ ოვრო ქრას. ეკულე მუხარებეშ უკულე მუხაჯირი მინდახტეს თურქიეშა. ოშ ოხო-
 5 რი დოსქიდჷ. აწი ეჩ ოხორი რენ. მაჟურაფე მინდახტეს; მოალეს-ნა,
 თეკრა მოხთანუნონ. მოხთან-ნა, კაი იყვენ.

მემედ ეფ. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
 ჩხალური—დუსქრამ—55 წ.

17. * * *

არ ჩხალური პოლიშა მინდახტუ. პოლის გუიტუ-მ-კულე მინა-
 10 რეფე ქოძირუ. არ პოლურის კითხუ—„ა მუ რენ“-ია? ემუქ-თი უწუ:
 „ადა პოლური ...ოლე რენ“-ია. ჩხალურიქ უწუ-ოტი, „ამუში გორა
 ...ური-თი ქოგიდუნან-ნა, შანა მუნდი თქვანის!

[მემედ ეფ. ქუჩუკ ოსმან-ოღლი,
 ჩხალური..., 55 წ.]

15

18. პარამიტი

არ ქიმოლის არ მსქვა ოხორჯა ქუყონუტერენ. ემ ოხორჯას-თი
 კადრ დვაყოროფერენ. ოხორჯა ონტულეს გეთასულე იქიპტუ-შ-კულე,
 კადი ნოლაშა ნიტუ-შ-კულე, ოხორჯა-ნა ძირუ, დო არ-ჟურ ქეშიხვალუ.
 მაჟურანი და მასუმანი დღას ხოლო გელიტუ-შ-კულე ეშხიხვალუ-ში,
 20 ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუ-ქი—„კადიქ კათა მძირა-ში, ეშამი-
 ხვალუფს“. ქიმოლიქ-თი უწუ-ქი—„არ ჩქვა ეშაგიხვალა-ში, სინ-თი
 კარშილული ქეშუხვალი დო, მოგანჰუ-ნა, ჭიტა-ჭიტა სინ-თი ქონანჭი,
 დაჰა მუთუ გიწვა-ში“.

არ ჩქვა ოხორჯა ონტულეშა იდუ-ში, ხოლო კადრ ქომოხტუ
 25 დო ქელუხვალუ; ოხორჯაქ-თი ქეშიხვალუ. კადიქ ღარღალერ-ღარ-
 ღალერი მეხთიმუს ქოგმოჰკუ. ოხორჯაქ-თი ჭიტა-ჭიტა კადიშ-კელე
 ქონანჰუ დო ოღარღალუს ქოგმოჰკეს. კადიქ ოყოროფუში ნენაფე
 დუწუ. ოხორჯა-თი ხოლო ოხორიშა დიქთუ დო ქიმოლი მუშას
 უწუ-ქი—„კადიქ ოყოროფუში ამბაეფე მიწუმერს“. ქიმოლიქ-თი
 30 უწუ-ქი—„იდი ხოლო ონტულეშა დო, კადი მოხთა-ში, უწვი-ქი—
 ქიმოლი ჩქიმი ამსერი მენდრა ფერიშა ნულუნ დო სი ოხორიშა
 ქომოხთი!“

კადი-თი ხელებერი, ოკოლუმჯუ-ში, ოხორჯას ნეკნა ქონუკანკუ.
 ოხორჯაქ-თი ქაგუნწკუ დო კავე გმუბუ, გარბი-თი ქოჩუ-შ-კულე

კადიქ ოყოროფეში ავბაის ქელუქვე დო, ლარღალატუ-შ-კულე, ქიმოლიქ ნეკნას ქონუქანკუ. ოხორჯაქ თქუ-ქი, „ქიმოლი ჩქიმი ქომობთუ!“ კადიქ უწუ: „აწი მა სო მტკობა“-ია? ოხორჯაქ უწუ-ქი, „მო გაშქურინეტას, აქ მოხთი დო გირინიშ დერის ქელოგოკირა!“ მიყონუ დო ქელოკირუ.

5

ქიმოლი მუშის ნეკნა ქაგუნწკუ. ქიმოლიქ თქუ-ქი—„მა მშქირონს, ასთახოლო გდარი ქომჩი!“—„მქირი დიხოდუ დო ამსერი ჭკიდი ვარ გემადუ!“—„ოქი მქირი დოგაჩოდუ, მთა ომქვაფი“-ა დო ქომებთუ გირინიშა, ხუთ ფსუმიარი ლაზუტიშ ომქუს ქოგდოქვაფუ. ზავალი კადის გირინიშ დერინე ბიგა გოქკვიდეს დო სერიში გვერდიშა ლაზუტი ომქვაფეს. უკულე ქიმოლი ქოდინჯირუ-შ-კულე, კადი ტკობაშა იმტუ.

10

არ ჩქვა ოხორჯა არ ვახტიშ-კულე ხოლო ონტულეშა იგზალერენ. ხოლო კადი გელიტუ-შ-კულე აწი ოხორჯაქ ეშხვალუ. კადიქ უწუ-ქი—„ხოლო ლაზუტი ომქუში დოგისქიდუ“-ი, ნა მიჯოხოფ“-ია.

15

მუჰამედ ვა. [ქელერჯი-ზადე,
ბუჯალური, 35 წ.]
ხოფა, 24. VIII. 1917.

19. * * *

არ ვილაფეთის არ ვალი ქორტერენ. ეკო რუშვეთი ტერენ-ქი, ქაოილეფეს ტკეზი ბილე ქაგოწკერენ. ა რუშვეთიშ გურიშენი ქავიტკოჩერენ, ქაოილეფექ—„ელ ჰემდულილლა, დოფრითით ამუშ ხეს“-ია, თქვეს.

20

მაქურანი ვალი მოხთუ-ში, თქუ-ქი,—„არ ხოჯი ქომომიყონით!“ ქონუყონეს. უკულე თქუ-ქი—„კათა ქრდშენ თითო ნოსერი კოჩი პარასკე დლას ქომობითით!“ კათა ქრდშენ მოხთეს დო სარაის ქუკიბდეს. ვალიქ ემ ხოჯი მუყონუ დო ქოდოდგინუ. არ ქაილის დუჯოხუ დო კითხუ-ქი—„ამუს მუ ჯოხონს?“—„ხოჯი ჯოხონს“-ია.—„ადა ხოჯი იყვენ“-ი, ით-ოღლი-ით“-ია დო დობახუ დო ხაფისის ქომოლოხუნუ.

25

30

მაქურანის დუჯოხუ დო კითხუ: „ამუს მუ ჯოხონს“-ია? ემ კოჩიქ—„მან-თი ვარ დომბახას“-ია დო ხოჯიშენი „ფუჯი რენ“-ია, უწუ. ვალიქ—„გირინ-ოღლი, გირინი! ადა ფუჯი იყვენ“-ია. დო დობახუ დო ხაფისის ქომოლატკოჩუ.

მასუმანის ქოდუჯოხუ. ამ კოჩი, (!) ჭიტა ოხოწონერი შეითანი-ნა ტუ-შენი, დულდა ორდო-ხოლო ქოხოწონუ დო მაქურანი კოჩეფეს უწუ-ქი—„თქვან ორდო ხუთ-ხუთ ლირა ქომომჩით! ემ ხოჯის

35

მუ ჯოხონს, მა ქოხოვოწონი!“ ჟუროშ ღირა ქოკობლუ დო ვალიშა ქომებთუ, მჯიხის ღირაფე გებღერი.

- 5 „მუ ჯოხონს ამუს“-ია, ვალიქ უწუ. ამ კოჩიქ-თი მჯიხითე ღირა გუნთხუ დო—„ადა ჯოხონს, ფაშა ჩქიმი“-ა დო ქომეჩუ. ვალიქ-თი —„ა ფერუმ სკირი ჩქიმი! აწი იგზალი დო ირი-ხოლოს ქოხოვოწონაფი!“ ადა უკინიქთუ დო არქადაშეფეც უწუ-ქი—„ნა-იდლუ-შენ, დაჰა ბეთერი რუშეფთი ტერენ ჩქინი აღნე ვალი! ფარათენ იყვენ. ირი დულა!“

[მუჰამედ ეფ. ქელერჯი-ზადე,
ბუჯალური, 35 წ.]
ხოფა, 26. VIII.1917.

10

20. ჩხალური პარამიტი (ჰექააფე)

- დაღიშა ნიტერენან არ ბიჭი დო არ ბოზო დიშქაშ მომალუშენი. ჯას კვინი გელახეტუ დო ღარღალაბტუ. ბოზოქ ბიჭის კითხუ-ქი—
- 15 „კვინიქ მუ ზოპონს?“ ბიჭიქ უწუ-ქი—„დიდო კაი ნენა ზოპონს! ქვაში თუდე ჟურ ალთუნი მეშაძინ“-ია, ზოპონს.—„მუ იყვენ, არ მეხთი, გოწკედი-ქი, მთინი რენ-ი? კვინიში ნენა სი მუ გიჩქინ?“ — „მა ოხოვოწონაფი!“—„არ მეფთათ დო გოვოწკედათ!“ ჟური ხოლო მეხთეს დო გოწკედეს-ში, ჟურ ალთუნი ქამოშახტუ ქვაშ თუდე.
- 20 არ—ბოზოს დო არ მუქ ქეზდუ.

- ხოლო გზას ქოგედგითეს. ნიტე-შ-კულე ხოლო კვინიქ ქოდინიუ. ბოზოქ უწუ-ოტი—„ხოლო კვინიქ მუთხანი ზოპონს, კაი ნუსიმინი!“ —„აწი ნა-ზოპონს ნენა, დიდო პატი შეი რენ!“—„მუ იყვენ, დომიწვი!“—„ადა ოთქუშ ნენა ვა რენ!“—„ბელქი ჩქიმიშენი—ალთუნი
- 25 შო მეჩაფ-ია, თქუ.“—„ია თქვატუ-ნა, ზარა ვარ ტუ, დიდო პატი შეი ზოპონს!“ ბოზოქ—„ადა თანგრიქ ოთქვაფაფს ბელქი დო სი მუშენი ვარ ზოპონს?“ ბიჭიქ—„არ კაი ქომეუსიმინათ!“ ნუსიმინე-შ-კულე ბიჭიქ თქუ-ქი—„კვინიქ ზოპონს-ქი—არ ამუს ქომეჩი დო გური რაზი დუხვენ!“
- 30 ბოზო რაზი დიყუ-შ-კულე—„სი ამ კვინიში ნენა მოთ გიჩქიტუ?“ —„მა ვარ მიჩქიტუ, ლაქინ დიდო ორა რენ, სი კყოროპტი, მითი-კალა ვარ მათქუ. ადა ვიდუშენი დო—ალთუნი ქვას მეშაბდეა—დო აშოთენ მოგოდერდინი.“

35

ხუსენ ჩებ-ოლო,
[ბუჯალური, 55 წ.]

21. * *

არ კოჩის ჟურ ოხორჯა უყონუტუ. ბითუმ ოკობუტესდორენ. ჟურ ოხორჯაში ქუმოჯის (!) სკვინჩა ოუქოფუნ დო შარვალის ჯე-ბეს ქოშულენახუნ. ვალე გამახტუ ნეკნას ქომოლი, უჯოხუ ოხორჯა-ლდეფს: „თქვა ჰადამენი ოკობუთ-ია, აჰა ბ/ვომტინი-ა“ (!). ოხორ-ჯალდეფქ — „კინჩი, სო ულურ, აჰა სკანი რვა!“ 5

ხუსენ ვფ. ჩიჩეკ-ოლი (=ჩიჩუვა),
პერონთალი, 70 წ.
პერონისთი, 20.VIII.1917.

22. * *

10

არ ნანაშ არ კაკალი, ე-თი ყვაჯი ჩატალი.

23. ოჭანდინუ

1. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირათ?“ — „ომთვამ დუდის!“

— „მუ მჩათ?“ — „მონქევამ მუნდი!“

2. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირათ?“ — „ბალუმ თის!“ 15

— „მუ მჩათ?“ — „მეყვებუმ თი!“

3. — „ამსერი გიქანდეფ!“ — „სო მონჯირათ?“ — „ხინჯის (?) თის!“

— „მუ მჩათ?“ — „ლეჯიმ თი?“

4. — „ამსერი გიქანდეფ?“ — „სო მონჯირათ?“ — „ოჯაქლული 20

ბაჯონი!“ — „მუ მჩათ?“ — „მთუგი ქვერი ყვაჯონი!“

ომერ ახაქ-ოლი,

ბუჯალური, 35 წ. ხოფა, 24.VIII

24. * *

.....ში¹ წოხლე. ჰინდისტანის ფალიშაი ქამახტერენ, გულიერენ ფაფური, გამახტერენ, იგზალერენ. ოხორჯა მუში ქამახტერენ, ე-თი გულიერენ, ფაფური გამახტერენ, იგზალერენ. ბოზო მუში ქამახტერენ, ემეკლე დემირიში დეზდიმუს ქოგმოქვაფერენ, ეკულე ომტინუს ქოგმოქვერენ. ბოზო კვინჩიში სურეთის ქამახტერენ, დეფუთხერენ დო იმტერენ. 25

აწი მუ ყვას? შაჰინიში თომა ქოგვაშინერენ, ართიქ-ათის უკუ-სვერენ, ემ საატის შაჰინი ქაგეხტერენ, „მუ ზორი გილუნ“-ია? — „ე კვინჩი ომიქოფი-ა დო ქომომიყონი“-ა! ეკული შაჰინიქ იდერენ, ოქო-ფერენ დო ქომუყონერენ. ბოზო ყალის ხე ქომუდევერენ, კითის მაწ- 30

¹ დასაწყისი აკლია (დედნის ერთი გვერდი). ა. ჩ.

კინდი-ნა მოძიტუ, ბოზოქ გამოწკერენ დო ზულას ქოდოლოტკო-
ჩერენ. ეკული ფაფური ქოდოლდგიოთერენ.

ჩხომი-ნა ქოფერეტუ-ში, ჟურ ფული ჩხომიქ-ნა მეჩერეტუ, ია
ქოგვაშინერენ. ფულეფე უკუსვერენ დო ჩხომი ქეშახტერენ. „მუ
5 ზორი გილენ“-ია?—„არ მაწკინდი დოლომიტკოჩეს ზულას, ადა ქე-
შამილი“-ა! ფაფურის ქონაჰაბერენ მაწკინდი. მეწკერენ დო ქომუ-
ლერენ. ჰინდ[ისტანიშ] ფადიშიაშ ფაფური გათხოზერენ ბერეს დო
ქოფუბტუ-შ-კულე, ფადიშიაში ფაფურიში ბაშის ქოგულაჯინერენ
ჩხომი.

- 10 მენდუყონაფენ ფადიშიაშა ბოზო. — „მუ მექა“-ია? ფადიშიაქ—
„ოთხო ფარა ქომეჩი“-ა! მინისტერეფექ, ფადიშიაქ-თი ოთხო ფარა
ქომეჩერენ, იგზალერენ ოხოორ მუშიშა.

ეკულე სედრაზემი დო შეიხ-ისლამის „ჰინდ. ფადიშიაში ბოზოს

დო ა ფოსტის მუ ნომსქენ“-ია? — „ფილდიშიში სარაი ნომსქენ“-ია.

- 15 — „ფილდიში მის მალინენ“-ია? — „აბჯი მემეტიშ ბერეს მალინენ“-ია.
დუჯახერენ ფადიშიაქ— „ფილდიშიში სარაი მიხვენაგინონ“-ია! —
„არ დლა ხოლო იზნი ქომომჩი“-ა!

იდერენ ოხოორიშა, ნანა მუშის უწვერენ: „ფადიშიაქ ფილდიშიში
სარაი მიხვენაგინონ“-ია! დიდაქ— „ჟურენეჩ დევეშ აუქი შერაბი

- 20 მინონ-ია, ოში გობონი ასქერი მინონ-ია, ოში სოპათენ ასქერი მი-
ნონ-ია, უწვი!“... მოკიდერენ ჟურენეჩ დევე შერაბი, იგზალერენ
გრლიშა. გობონი ასქერის გრლი დონწირათერენ. ჟურენეჩ დევე
შერაბი ქოდოლობერენ. ონდლერის ფილეფე მოხთერენან; „წკარი
ფშვათ“-ია-ში, შერაბი უშუმუნან, ზარხოში დიყვერენან. ოშ პალონი
25 ასქერი გამახტერენან, ფილეფე დოყვილერენან, მოკიდერენან დევე-
ფეს, მენდილერენან, სარაი ღუხვენერენ.

„სედრაზემი დო შეიხ-ისლამის მუ მეფჩა“-ია? — „ხუთ ფარა ქომე-
ჩი“-ა! ხუთ ფარა ქომეჩერენ. მერდემენის გიტუ-ში, „და რებბი-ა,
სედრაზემი მთუთი, შეიხ-ისლამი მჰაფუ (!) დიყვას დო თოლითენ
30 ქომოწირი“-ა. ემ საატის მერდემენიშენ წოხლე მთუთი, უკვაჩხე
მჰაფუ (!) ნიმტეტე-ში, მერდემენის ქაგენ(ჯონტერენან. გუიქთერენ,
ფადიშიაში სარაის ამიწკედუ-ში, ხვალა ფადიშია დოსქიდერენ. ბე-
დუვა (მეყაჩამა) მუში კაბჟლი დიყვერენ¹.

¹ თავი აკლია; მოქმელის ვინაობა კი ტექსტებს თავში უწერია.

25. * * *

ჭურჭას კითხეს-ქი, „ბითუმ კუდელი ჟინ მოთ გოქაჩუნ“-ია?—
 „ჩქიმი კუდელი ცაში დირელი რენ; გევონჭა-ნა, ცა ქამელაფს“-ია,
 თქუ ჭურჭაქ.

პარამითი, პარანგელი, ჭურჭაშ ყვაჯი მოქანგელი! 5-
 მუჰამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადე], 26.VIII.1917.

26. ბირაფა შიფშიძეშა

სი ხოფაშა-ნა მოხთი, ხოშ მოხთი, სეფა მოხთი,
 პოტე დოგაქკინდუ-ი, ეკო ეგრის-ნა გოხთი?! 10
 ჩქინ გურის მემბაქვეს ჩქვა, სი-ნა აქშალა მოხთი,
 ჰელბეთ მუთუ ივასენ (!), ცუდიში ჩქა მუ მოხთი,
 ჯოხო სკანი მუ გჯოხონს, სი-ნა აქ ჩქინდა მოხთი,
 კაი გაწონუდორენ, მოხთი, დოლისე ეშო გოხთი!
 ჩქინ კყოროფთ, სი ვა მყოროფთ, აქშალა მუქო მოხთი!? 15
 ლაზიშ ნენა მოგწონს-ი, სი-ნა აქშახა მოხთი?
 ეგერ ვარ მოგწონდუ-ნა, ცუდიში მუქო გოხთი?
 ხოფაშენ ბათუმიშა სი მუქო ფარა მოხთი?
 თიფლიზიშა ილა-ში, ზოპონ-ი, აქ-ნა მოხთი?
 ეგერე ვარ ზოპონ-ნა, სი თი-კუნდალე გეხთი!
 ბათუმიშენ დოსები, სი-ნა მოხთი ხოფაშა, 20
 დიდილეფე თქვანიშენ, ჩქა მუ მოხთი ტკობაშა?
 კულანეფეს გურ-პიჯის ხე მეშული ტკობაშა.
 ა ჩქვარ დოსთერი, ა ჩქვარ, ნანა მუშიშ ტკობაშა!
 ხე უბას მეშულა სი, ვარ ქაგმონჭა უმპაშა,
 ყიფშიძე გიწუმელან, სი-ნა მოხთი ხოფაშა! 25

[ახმეტ მემედ ქაორ-ოღლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.
 ხოფა, 23.VIII.1917].

27. * * *

ა-ქურ ნენა გიწუმერ, დოქარი, ჯუმა ჩქიმი! 30
 ბერე-ბარი ექკოდეს, მუქო პათ, ჯუმა ჩქიმი?
 ნანაქ ბერეს უჯოხოფს, ვარ ძიროფს ჯუმა ჩქიმი!
 აშო დარმა-დალანი დოვიყვით, ჯუმა ჩქიმი!
 ნე ოხორი, ნე კერა, სო ვიდათ, ჯუმა ჩქიმი?!
 ჩქინ აშო მგარინერი გოველუთ, ჯუმა ჩქიმი! 35
 ჩქინ იმდათი მი მაცვან, ვარ მიჩქინ, ჯუმა ჩქიმი!
 ხოლო ჩქინი იმდათი თქვან იყვით, ჯუმი ჩქიმი!

- არ შური ეშახთასენ, ვარ დეხთუ, ჯუმა ჩქიმი!
 ანწირი მუპარებეს მუ იყუ, ჯუმა ჩქიმი?
 მან-თი ბეთერი სკანი, სინ-თი ბეთერი ჩქიმი!
 5 გურჯისტანის დიდო რენ არქადაშეფე ჩქინი!
 გურჯისტანის რენან-ი ნოსერი, ჯუმა ჩქინი?
 მჯვეშის გურჯიშენ მოხთეს, გიჩქინ-ი, ჯუმა ჩქიმი?
 ჩქინ გოკონდინერი ვორეთ ჯვეშური, ჯუმა ჩქინი!
 ლაზი/ე, გურჯი, მე'ნ'გრელი—თელი-თი ჯუმა ჩქინი!
 10 რუსიქ დომპვეს, დომხალეს, ამბაი ვარ გიჩქინ-ი?
 ჩქინ თქვანი ნამუ ვორეთ აწიშა ვარ მიჩინით!
 ჰემ ჯვეში, ჰემ აღანიქ ართიქ-ართი ვიჩინით,
 ა-ჟურ წანაში დუნდას უკაჲე დოვისჩინით.
 ჰელე აწიში-კულე ართიქ-ართი ვიჩინით,
 ხეს ხე გევაქნათ-შ-კულე, ჩქინ ემ ორას მიჩინით!
 15 აჰ, გიდი გურჯისტანი, სო რენ მჯვეშეფე ჩქინი!
 დიდო ბგორით მჯვეშეფე, აღანი ვარ ვიჩინით.
 ჩქინი ფადიშაეფექ ჩქარ მი-თი ვარ იჩინეს,
 ნე ლეტა, ნე ოხორი ვარ დოსქიდუ, გიჩქინ-ი?!
- 20 ჰად, გიდ ჯუმალეფე ჩქინი, ჩქინ-ნა ოხორი მიკვეს!
 თქვან ჰალა ვარ გიჩქინ-ი, ქოდოფსქიდით დეთიმი!?
 თქვან დაჰა ვარ მიჩინით, თის ნოსი ჩქა მუ მილუნ,
 მა მითი ვარ ვიჩინი, ჰელბეთ ხოლო დომზოპ.ონ,
 თის ნოსი მომხთა-ში... კაი კოჩი რეთ, კაი!
 ირი-ხოლოშენ ბაში...
- 25 აჰ, გიდი გურჯისტანი მთელი ჯევაპირ ტა-ში,
 მუპარებეშ დოლოხე ჩქინ დომაყვით კარდაში!

[ახმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.].

28. * * *

- 30 ბოზო ყალი დეშილი, ორდელი დეშილ ბაში,
 კურუმპეფე მერჯანი, ციცეფე ხუთ ოკაში!
 ბოიშენ ოლა-გორა დაში ვარ გილუნ, დაში!
 მუ ნდლა მაჰარასუნონ, მა სი-ნა ეკქოფა-ში?
 თოლეფე ფილიჯანი, ოჭრიდეფე ჰემ ბაში,
 35 ამსერი მეფთამინონ, ე გული, ხვალა ჯან-ში!
 დუბალუნ აკონარი, აღანიშ არქადაში!

[ახმეტ მემედ ქაორ-ოლლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.].

29. ბირავა კულე-დიბურნი.

წკარ-თოლის გოშიტა-ში, გულუნ გულ-დაღიშ შურა,
 კაპვეჯ-ოლის ოფუტეს ქებტუ არ ხოლი მყორა;
 კაპვეჯიში ოსმანი მოწიფხერი ქანდარა,
 წაწ-ოლიში მუსტაფა მუ გოთხოზუნ მათარა. 5
 ჟური-თი არ დიყვერენ კულედიბი, სუნდურა,
 კაპვეჯ-ოლიშ ხისიმი მაქეხელი აქარა,
 კაპვეჯ-ოლიშ მზახალი კირიმ ოლიშ ფანჩარა,
 მიშინას ქომეჩერენ ბეშლული ხუთიშ ღირა,
 კაპვეჯ-ოლი იბრამი მუქ-თი დიჩილუ ტორა! 10

ახმეტ მემედ ქაორ-ოლი,
 კულე-დიბური, 58 წ.
 23.VIII.1917.

30. * * *

მაფა-წკარი მაძირენ კარანლული, 15
 მუ გეგილეს შადიე გაორუმლული?
 გოგოქკონდუ აწი ჩქიმი ეღლული!
 მა სო ვიდა აშო ყალ-გელაქთერი?!
 სი მუ გულურ ბუჯალის მოწიფხერი,
 ნოლამისა ოფრიდეფე წიფხერი, 20
 მის შუნახეფ მენდილი მეწიფხერი?
 მა სო ვიდა, აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 დაზი მულუნ, მა ვულურ ათმაჯაშა,
 მემინჯლონი გდარი ხოლო ტკობაშა,
 მუსაფირი არ ქომოხთი ხოფაშა! 25
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 ჭიტა-ჭიტა გომაშინენ მუეფე,
 დომაჩოდუ კაურმალი თხირეფე,
 ა ჩქვა დოყვი, მეგოტრუხას ხეეფე!
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?! 30
 ჟურ წანა რენ, მა სქანი ვორე სევედა,
 სალი ტა-შა, ხოლო მიღუნ ჭივიდა,
 მა ფუქირა ხალაღი სქანი ვიდა...
 მა სო ვიდა აშო, ყალ-გელაქთერი?!
 არ წანა რენ, სი მუეფე მოლოდი, 35
 ხვალა სინ-ი, მან-თი დიდო გოლოდი!
 სოლუნში წკარიკალა გოლოდი...

- მა სო ვიდა აზო, ყალ-გელაქთერი?
 არ-ყურ დღა რენ, მა თოლითე ვარ გძირი,
 ღომა ღიმჯი იზმოჯე მუჟო გძირი,
 ჩქიმი-კალა ონჯირეს ისა გძირი.
 5 იზმოჯეთენ ვისტერტით, გჷლი ჩქიმი!
 ქავამანტი, აბღეზი ქაეჟოფი,
 მუჟო კვინჩი, ჰავლის-ნა გეგოჟოფი,
 მიში სევედაქ მიში ბიჟი ეჟოფი!
 10 მა სო ვიდა აზო, ყალ-გელაქთერი?!
 გეგაკენი-ში, მუჟო კვინჩი ფათქალი,
 კაი მეგომსქუნ ფისტანი ღან-ღაქალი,
 მის შუნახეფ მუჟო ციცი მარქვალი?
 მა სო ვიდა აზო, ყალ-გელაქთერი?!
 15 ოღა შუბტი, ოჯაქლუღის ქვაკალა,
 არ ჩქვა ქორტუ ფუქირა სკანი-კალა,
 გურის მაყუ, ამაფთამინტუ, ალა
 ხოლო გურის მემაჟვი, გჷლი ჩქიმი!

მუსტაჟა მოღლა სულეიმან-ფილი, ხოფური, 30 წ.
 „მომკვდარა მუჟაჯირში, დამაწერია მუჟამედ ეფ. [ქელერჯი-ზადემ,—
 20 ბუჯალიდან].

31. * *

- ქალე-ბოზო მეღენი, მოღე ვარ მოგალენ-ი?
 მა ელეგაკათარე, ხვალა ვარ გოგალენ-ი?
 ამსერი ნიტა-შ-კულე მა-თი მენდემიონი!
 25 მა კუჩხეთე ვარ მალენ, კაპულათე მენდემიონი(!)
 წოხლე სკანი ბლურა-ნა, ლეტას ქოდოლომიონი(!)
 სებაბი მობოგათ დო ჯენეთიშა მიონი(!)

[ხუსეინ ეფ. ჩიჩეკ-ფილი,
 პერონთალი, 70 წ.].

30

32. * *

ღოვიჟვი, ღოვიხალი. დაჩხირიშ ნოშქერი ვორე!
 მა სო ვორე, სევედა ჩქიმი სო რე?
 არ-ყურ მუხარებე ქობძირი, მა ხოლო საღი ვორე.

სევდა ვარ ნახონდინენ, ზორი ხუვარდა ვორე.
მოხთი, ქოდოვინჯირათ, ონჯირე ტუცა ქორენ!

ეზიხ ეფ. ხოჯანუნ-ოღლი,
კისური, 55 წ.
ხოფა, 25.VIII.1917.

5

33. * * *

„აშიქ ახმატიშ ფესი ქუქულიში ხაპერი!“
—დადი სქანის მუ მეჩანს თუდენი მეხცაფერი?
„ენწელილი-ფენწელილი, ჩხეაშ ოფუტეს მოდ გელილი?“
—არ გიდელი მცხულიშენი ბადი ღურუნ ...ურისენი.
აღთუნ თასი ელემობუნ, ხჩე-ხჩე წიწი გელომობუნ.
ეკოფა-ნა, მეგილარე, ეანა აშო გოვილარე.

[ომერ ახაქ-ოღლი,
ბუჯალური, 35 წ.]

10

34. * * *

„გზა წალე გელახტი“-მა, ხაჯეს დობუწვიდორტუნ (!),
ანდერ ლიმხანეფუნა მინდორი დივუდორტუნ (!).
მითიქ ვა მძირას-დეი ყურ თოლი ობდვიდორტუნ (!),
მემედ-ალაქ მძირუ-ში, ყურ თოლი ობდვიდორტუნ (!).

ალი-რეიზ დერვიშ-ოღლი,
კულე-დიბური, 65 წ.
ხოფა, 24.VIII.1917.

20

35. * * *

რაკანის ქეშუხტიმუნ თუთა მარიაშინაში,
ნოსის ვულურ-მოველურ, ბოზო გომაშინა-ში.
ბოი ვარ გილუნ, ამა მაში ქოგილუნ, მაში.
გზას გედგითა-ში-კულე, თელი ბოზოფეშ ბაში!
მა ვარ მიჩქიტუ, ამა ალაში რე, ალაში,
ამსერი ქუმანიშა მოხთი დავაშ-დავაში!
მა ვარ მაძირუ ე-დო დარი დოლილუ ჭაში
თოლეფეშ ომგარუთე მაში გემალეფს, მაში!
ელბეთე მოხთაგინონ, ჰადდე ვიგზალათ-მა-ში,
ობაში მარქვალეფე ტრუხას დავაშ-დავაში!

ალი-რეიზ დერვიშ-ოღლი,
კულე-დიბური, 65 წ.
ხოფა, 24.VIII.1917.

25

30

35

36. * *

ხოჯას ქორბა ხუთ ულუნ, ართელი დაიმა ბოში ულუნ!

37. * *

5 სანდალი ფელუკონი, მან-თი მენდამიყონი,
სევდა ჩქიმი ფოთის რენ, მუტა-შ', ქომომიყონი.

შუქრი,
16.VIII.1917

38. * *

10 სო ფულურ დო სო გფულურ
ჰაჲ, გიდი, მეორა ჩქიმი,
ქვას გებდგა-ნა, გამოხედუნ,
ვა რენ იგბალი ჩქიმი!
15 ბოზო, მენდომოწკედი,
დონდლულუ გური ჩქიმი!
ბოზო, მომანჭი ე-დო
ძირი ოხორი ჩქიმი!
ჩქვაშა მუქო გალეტუ
სი მეჩქინერი ჩქიმი?!
20 ბოზო, გურ-პიჯი სქანის
დებტატუ შური ჩქიმი,
ყალი ქართალი სქანის
გოლაგიდვატი გინძე კლავეფე ჩქიმი!
ქომულუნ ნანა სქანი
25 „მო იმგარ, ბერე ჩქიმი!“

მემედ ალი ჩეფ-ოლლი
21.VIII.1917.

II

ვიწურ-არქაბული კილოჯავი

ა. არქაბული ტექსტები.

39. * * *

არქაბის დიდი კორი ტურ-ხასანი ტუ. არქაბი ჰემუს ოქაჩუტუ. სუმენეჩიდოვით წანას ჰემუს ოქაჩუტუ. ოკულე ჯორდანეფე მოხთეს 5
დო ტურ-ხასანი დრილეს. მემლექეთი ქოდოსქიდუ ჯორდანეფეს. კაპისტონას ვიწეშა-ქის ქიბარ-ალაში ჯუმადი მუსტაფა-ალაში ხეს ტუ.

კაპისტონას ნა-რენ კალე, ქიბარ-ალაქ ოხენაფუ დო ჯორდან- 10
ალა დო ქიბარ-ალაქ სუმენეჩი წანას კავლა იქომტეს. „არხავე მა ეპქოფარე“-დეი, კავლა-თი ჰემუშენი ტუ. ოკულე ჯორდან-ოლლი ახმეტ-ფაშას თესლიმი დავუ. ქიბარ-ალა ქოდოსქიდუ ვალე, ჭირალი ქოდოსქიდუ დო მემლექეთი ქოდოსქიდუ ჯორდანი ხუსეგან-ალას.

ქიბარ-ალაში კალეს ბაროთის აღუ დო დიქუ. ქოგამახტუ დო 15
კარსიშე იგზალუ (იმტუ), კარსის ფუშლულით (?) ოქოფეს, ტრაპიზონიშა ქომენდონეს. ჰექ ფადიშაიქ დონჰამტუ, დო ქიბარ-ალაში ჯუმადიში ბიჭი ბაღდადის ვალრ ტუ. ჰემუქ ფადიშაის ნუჭარუ დო ამანქუს მუშლეთინუ. ოკულე ბაღდადიშე იტუ-ში, გზას დოღურუ.

ქიბარ ალა-ზადე ალი ეჭენდი, 20
კაპისელი, 60 წ.
არხავე—არქაბი—17.VIII.1917.

40. * * *

არ ქინი ოხორჯა ოთხენეჩი წანერი ტუდორენ. წანადანის ქუ- 25
მანდელე გონდუნუდორენ. ბერე-მუშიქ გორუდორენ. ოკულე ნიტუ-შ-კულე გზას ქოძირუდორენ. უწუდორენ—„ნანა-მა, სი სო ულურ-ია, დომიწვი, ჩქსე დოკილა-ჩე“-ა.—„სირტის ოხვამეშე მებულურ“-ია,

— „მუშენი ნულურ?“ — „ჰექ თანგრის ბახვეწარე!“ — „სი მუშენი ახვე-
წარე? მუსლიმანი ვარ რე-ი სი? სი კატა ბეაჩხას-ნა გონდუნუტი,
ჰექ იტი-ი?“ — „ჰო, სკირი ჩქიმი, ჰექ ბიტი“. — „ჰაწი ხოლო იდარე-ი?“
5 მიწუმელ, მო მილარღალ!“

ოხვამეშენ-ნა იტუ, ოხორჯას ტუხა ჯოხონტუ. მა ვიტოყურ წა-
ნერი ბორტი. არ ქინი ოთხენეჩი წანერიქ ჰაშო მიწუწუ. ჰემუს-თი
ოთხენეჩი წანერი ქინიშე გაიგონუდორტუნ.

10

მემედ ეფ. შიშმან-ოღლი,
არქაბური, 73 წ.
არქაბი, 19.VIII.17.

41. * * *

წანადანის ქომოლი ოხორის ვარ ამოშქუმელტეს, მწკირი დიდო
ივენ-ია. ჰერის არ ოხორჯა ქეძტუ დო თუდელე კითხუმტეს-ქი — „მუ
15 იქომ?“ — „მწკირი ჰკვარუმ!“

მემედ ეფ. შიშმან-ოღლი,
არქაბური, 73 წ.
არქაბი, 19.VIII.1917.

42. * * *

20 მეგრელიში ბაბა დო გურჯიში ბაბა ყურ ჯუმა ტეს. მოამედი
დიბადუ-ში, მოამედი-ნა ძირუ, მუსლიმანი დიგუ. მოამედი-ნა ვარ
ძირუ, ქრისტიანი რენ, ისალეი სალამ იჩინომს.

25

ბირახტარ მუსტაფა ბექერ-ოღლი (=ჩხეიძე),
არქაბური, 80 წ.
პერონთი, 20.VIII.1917.

43. * * *

ოხორჯა დოღურუ. მუში ქიმოლი დიჩილუ, მაყურა ოხორჯა
ქეჭოფუ დო არ ბიჭი ბერე დავუ. ჰამ ოხორჯაქ ყურ მარქვალი
ქომეჩუ ოდინეში ყურ ბერეს, უწუ: „გვერდი-გვერდი ჩქიმი ბერეს
30 ქომეჩით!“ ჰამ ბერეფეს გვერდი-გვერდი დოსქიდეს დო მუში ბერეს
მურგვალი მარქვალი დავუ.

ბირახტარ მუსტაფა ბექერ-ოღლი (=ჩხეიძე),
არქაბური, 80 წ. პერონთი, 20.VIII.1917.

44. * * *

პოლის არ ზენგინი კოჩი ქორტუ. არ ბერე უფონუტუ. მექთების ქომეჩუ, ოკითხაფუ. ოკულე ავროფაშა ღონჯღონუ, ჰექ-თი არ დოსტი უფონუტუ. დოსტი მუშის ბერე უფონუტუ. ჰემუკალა მექთების იკითხომტეს ავროფას.

5

ოკულე მპოლური კოჩი (?) ბერე მუშის ქარტალი უჭარუ ავროფაშა—„მოხთი, გოჩილარე!“ ოკულე მპოლიშა მოიტუ-შ-ქულე ავროფალი: აკარდაში მუშიქ უწუუ: „დულუნი სქანიშენი პოლიშენ ქარტალი მომიჭარი, მა-თი მეფთარე!“ მპოლური პოლიშა ქომოხტუ, დიჩილუ, იჩილუ-ში, დულუნი ვასენ. ავროფალის—„მოხთი“-დეი-ს, ქარტალი ქონუჭარუ. ავროფალი-თი პოლიშა ქომოხტუ. მოხტუ-შ-ქულე მპოლურიკალა ოხორუშე მენდახტეს. ნოლამისა ოწირეს ავროფალის. ოკულე ავროფალი მპოლურიში ნოლამისას დაოროფუ. ავროფალი გეგონდუ. „მუშენ გეგონდი“-ა, მპოლურიქ უწუუ. „ნოლამისა სქანის დობაოროფი“-ა, უწუუ.—„მო გეგონდურ, ნოლამისა ჩქიმი ქომექჩარე!“ ჰემუქ-თი „ქომომჩი“-ა, უწუუ. მპოლურიქ-თი ქომეჩუ. ეზდუ, ავროფაშა იგზალუ.

10

15

ჰაწი მპოლური—„ნოლამისა ჩქიმი მოდ მეზჩი“-დეი, დელი დივუ. ბაბა მუშიქ ეზდუ, ტირმა-ხანას ქომეჩუ. ვიტოხუთ წანას დინჯირუ ტირმა-ხანას, დელიში ბაბა-ნანა დოლურუ. დელის ტირმა-ხანას ვარ უჩქინ. დოსქიდუ, ქოგამახტუ. ნანა-მუში დოლურუდორენ, ბაბა-მუში-თი დოლურუდორენ. შეფეფე მუში ქოგამაჩესდორენ. არ ქილიმი ქოდოსქიდუდორენ. ეზდუ, მუქ ქოგამაჩუ. გეხედუ ვაფორის, ავროფაშე მენდახტუ.

20

ილუ-ს, ავროფალიშ ოხორუშე მენდახტუ. ოხორის ვარ ამოშქეეს. გური ქომუხთუ. „მა ნოლამისა ქომეფჩი¹, მუშენ ოხორის ვარ ამა-მოშქევი?“ ჰექ-თი გეხედუ ვაფორის, ჭრანციაშე მენდახთუ.

25

ავროფალიქ არ კოჩი ქოძირუ. უწუ ჰემუს: „ჰემ მპოლურის ნათ-ხოზი, სო ილასენ, მა თელი გემიჩი!“ ჰემ... ნა-ოშქუ კოჩი ჭრანცი-აშე მენდახტუ. მპოლური ლოკონტას გჳარი, იფხოს-დერ, თელი გჳუჩუ. ოკულე ავროფალიქ ჭრანციაშ ლოკონტაჯის თელი გჳუჩუ. ჰემ მპოლურის თუთას ხუთ ლირა ადლუდი მეჩი, სქანკალა ტას, ქმათიბლული ოხენაფი! ჰემუშ ადლუდი ხუთ ლირა მა მექჩარე!“

30

ქოდოდგითუ ჰემ მპოლური ხუთ თუთას ხუთ-ხუთ ლირა ადლუ-ღის. ოკულე ავროფალიქ თელი გჳუჩუ² ლოკონტაჯის—„ჟურნეჩი

35

¹ ჯერ ზ უწერია, მერე ფ-დაა გადასწორებული.

² დედანშია „გიჩუ“.

დოვით ღირა დუხენი, ადლული მა მექჩარე!“ ქოდოდგითუ ხუთ წა-
ნას, დიდო ფარა დაეუ, არ ოხორი ქოდოქაჩუ, სერაი ულუნ, ჰეკ
ინჯირს.

- ოკულე ავროფალიქ არ კოჩის ქოდუჯოხუ, არ დიდი სანდულითე
5 ფარა ქომეჩუ. „წრანციაშე იდი“-ა, უწუუ. „სანდული-თი მენდილი“-ა,
უწუუ. „ქეშიშ-ოლლიში ლოკონტაშე იდი, გგარი ჭკომი, ჰეკ არ
მპოლური ქორენ, ქდათიბი რენ, ჰემუს უწვი—„ჰასვერი სო ბინჯი-
რათენ?“ ჰემ კოჩი წრანციაშა/ე მენდახტუ დო მპოლური ქოძირუ.
მპოლურიქ უწუუ—„ოხორი ჩქიმიშე ბიდათ!“—„კაი“-ა, უწუუ ჰემ
10 კოჩიქ. მენდახტეს მპოლურიშ ოხორშე. ჰემ სერის ჰეკ დინჯირეს.
ჰემ კოჩიქ უწუუ მპოლურის: „მა ჭუმანიშე ბიგზალარე. ჰა-ნა რენ,
სანდული სუმ დღაშა მო გონწყიმ! სუმ დღაშ-ქულე გონწყი! მუნთხა
გეძინ, სქანი ტას!“

- გონწყუ-შ-ქულე ღირა-თი (?) ოფშა. ჰაწი დიდო ფარა დაეუ
15 მპოლურის. ადლულის ქოგამახტუ, არ მალაზა ქოდოქაჩუ, მალიფა-
ტურათე ოფშე, ალიშ-ვერიში იქომს.

ოკულე არ ქჩინი ქომოხტუ. უწუუ: „ჰა-ნა გამაჩამ შეიში, ბაშკას
მეჩამ ეჩ ფარა თიჯარეთითე, მა მომჩი, დღას ოშ ღირაში მალი
ეგოქოფარე, თიჯარეთი მექჩარე სუმენეჩი ფარა!“

- 20 ხუთ წანას კატა ნღლას ჰემო შეი ქოიქოფუ ქჩინიქ. ოკულე
კითხუ ჰე ქჩინიქ—„სონი რე“-ა? —„მპოლური ბორე“-ა.—„ბოზო
ჩქიმი მექჩარე“-ა.—„ქომომჩი“-ა. ქჩინიქ-თი ქომეჩუ. „დულუნი მუნდეს
პათენ“-ია, ქჩინიქ უწუუ. —„არ ჰაფთაშე“-ა, უწუუ. „დულუნჯეფეს
ქარტალი უჭარი, დულუნიშე მოხთან“, უწუუ ქჩინიქ. „ავროფალის
25 ქარტალი უჭარი“-ა, უწუუ, მპოლურიქ, —„ვარ ბუჭარამ“-ია, უწუუ.
ქჩინიქ—„უჭარი“-ა, უწუუ. მპოლურიქ-თი დუჭარუ.

- ჰაწი დულუნი დოვეს. ავროფალი დულუნიშე ქომოხტუ. ნოლა-
მისა ქომოფონეს. მპოლურიქ ავროფალი ქოძირუ. ძირუ-შ-ქულე—
„მოდ მოხთი“-ა, უწუუ. ოკაკიდეს. კოჩეფექ ქოკუწკვეს. „მუნ ორენ?
30 მოთ ოკაკიდით?“ მპოლურიქ თქუუ: „მა წოხლე ბიჩილი, ნოლამისა
ჩქიმის ავროფალი დაოროფუ, აოროფუ-ში, ებზდი, ქომეფჩი. ავრო-
ფალიშ ოხორიშა ბიდი-შ-ქულე, გემათხოზუ. ჰაწი ჰაქ დულუნ ჩქიმი-
შე მოდ მოხტუ? ონჯლორე ვარ უჩქინ“-ი?

- ჰაწი ავროფალიქ თქუ: „მპოლურიშ ნოლამისას დობაოროფი.
35 მპოლურიქ ეხდუ დო ნოლამისა მუში ქომომჩუ. ნოლამისა მუში-ნა
მომჩუ-ში, ედლული ბოლოდი: ხუთ თუთას ხუთ-ხუთ ღირა ადლული
ქომეფჩი, ხუთ წანას ჟურნეჩიდოვით ღირა ადლული ქომეფჩი, ოკუ-

ლე დუქმანი მუშის ალიშ ვერიში პი. დიდო თიჯარეთი (ქმარი) მეფი. ოკულე და ჩქიმი-თი ქომეფი, დულუნიშე-თი ქომოფთი!“

ქამილ სოფილ-ოლი,
არქაბური—მაკოვიტარსი, 25 წ.
ვიწე, 15.VIII.1917.

5

45. * * *

არ კოჩი დინჯირუ. იზმოჯე აძირუ-ქი, ჟურ კოჩი ოკაკიდულდორენ. ართელი-ნა ტუ, იჯგინულდორენ. ჰა-ნა ჯანტუ, კოჩიქ თქუ-ქი „ჰემ კოჩი მობუშლეთინა!“ ილუ დო მუშლეთინუ. ჰემექ უწუ-ქი— „სი მა მომიშლეთინი, მა ჰაწი სი მუ მექა?“—„მა მუთუ ვარ მინონ!“ 10
—„ვარ, ილლაქი სი მუთუ მექარე, მემათხოზი!“

ა-სონთხა მენდიფონუ. არ კუიშა მენდახტეს. უწუ-ქი—„ჩქუ ჰაქ გეფთათენ!“ ჟური-თი ქოგებთეს. კუიში თუდე ფარა (ლ'ნ'რა) ტუ-დორენ. უწუქი—„ჰამ ფარა ეკოფი!“ ჰამუქ-თი ნა-მაზდუ კონარი, ქეკოფუ. ჰაწი ფარა-ნა მეჩუ, კოჩიქ უწუ-ქი, „მა ეფთარე ეინ დო 15
სი-თი ეშეგიფონარე, თოკი გებონჰარე“ დო ქეშახტუ, თოკი ქო-გაონტუ. ჰამუქ-თი შქას ქოგედლუ თოკი, უწუ-ქი—„ქოგებიდვი, დიხ-დი!“

მციქა დიხდუ-ში, თუდელე ჰემ კოჩის ა-მინთხაქ ქაკნუ კუჩხეს. დუჯოხუ ეინდოლე. უწუ-ქი—„კუჩხეს მინთხანიქ ქომაკნუ!“—„ქუსი 20
გეჩი-ა“. ქუსი გეჩუ-ს, ხოლო ვარ ოხუშქუ. უწუ-ქი—„ვარ ოხომიშ-ქუმეს!“¹ ეინდოლე დუჯოხუ-ქი—„აოფსი!“ აოფსუ-შ-ქულე-თი ვარ ოხუშქუ. ჰემინდორას—„აოძგვი“-დე დუჯოხუ. ჰამუქ-თი აოძგუ.

ჰემინდორას ნჯირის გოკუნცხუ. ოხორჯა მუშის დუჯოხუ-ქი— „მა მუნთხა დომადოდუ!“—„მუ გადოდუ?“—„იზმოჯე ბძირი, ჟურ 25
კოჩი ოკაკიდულდორტუნ დო ართელი მობუშლეთინი-ქი—„ფარა მექ-ჩარე“-დეი ონჯირეს გემოდგვაფუ „ეფელი დო დოფალი!“ ჰენთე-ფე-ნა ოკაკიდეს კოჩეფე, ჟური-თი შედტანი ტეს.

მუქრი [სოფილ-ოლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.
ჩაწერილია ვიწე-ში, 13.VIII.1917].

30

¹ ხ-ს წინ აწერია -ლ-: ოხომიშქუმელს. შენიშვნაა მიწერილი რუსულად: „ლ ისევე გამოვარდება, როგორც რ“.

დოვით ღირა დუხენი, ადლუდი მა მექჩარე!“ ქოდოდვითუ ხუთ წა-
ნას, დიდო ფარა დაეუ, არ ოხორი ქოდოქაჩუ, სერაი ულუნ, ჰექ
ინჯირს.

- ოკულე ავროფალიქ არ კოჩის ქოდუჯოხუ. არ დიდი სანდულთიე
5 ფარა ქომეჩუ. „ფრანციაშე იდი“-ა, უწუუ. „სანდული-თი მენდიდი“-ა,
უწუუ. „ქეშიშ-ოლლიში ლოკონტაშე იდი, გმარი ჰკომი, ჰექ არ
მპოლური ქორენ, ქათიბი რენ, ჰემუს უწვი—„ჰამსერი სო ბინჯი-
რათენ?“ ჰემ კოჩი ფრანციაშა/ე მენდახტუ დო მპოლური ქოძირუ.
მპოლურიქ უწუუ—„ოხორი ჩქიმიშე ბიდათ!“—„კაი“-ა, უწუუ ჰემ
10 კოჩიქ. მენდახტეს მპოლურიშ ოხორშე. ჰემ სერის ჰექ დინჯირეს.
ჰემ კოჩიქ უწუუ მპოლურის: „მა ჰუმანიშე ბიგზალარე. ჰა-ნა რენ,
სანდული სუმ დღაშა მო გონწვიმ! სუმ დღაშ-ქულე გონწვი! მუნთხა
გეძინ, სქანი ტას!“

- გონწკუ-შ-ქულე ღირა-თი (?) ოფშა. ჰაწი დიდო ფარა დაეუ
15 მპოლურის. ადლუდის ქოგამახტუ, არ მალაზა ქოდოქაჩუ, მალიფა-
ტურათე ოფშუ, ალიშ-ვერიში იქომს.

ოკულე არ ქინი ქომოხტუ. უწუუ: „ჰა-ნა გამაჩამ შეიში, ბაშკას
მეჩამ ეჩ ფარა თიჯარეთითე, მა მომჩი, დღას ოშ ღირაში მალი
ეგიჟოფარე, თიჯარეთი მექჩარე სუმენეჩი ფარა!“

- 20 ხუთ წანას კატა ნდღას ჰეშო შეი ქოიჟოფუ ქინიქ. ოკულე
კითხუ ჰე ქინიქ—„სონი რე“-ა?—„მპოლური ბორე“-ა.—„ბოზო
ჩქიმი მექჩარე“-ა.—„ქომომჩი“-ა. ქინიქ-თი ქომეჩუ. „დუღუნე მუნდეს
ჰათენ“-ია, ქინიქ უწუუ. —„არ ჰაფთაშე“-ა, უწუუ. „დუღუნჯაფეს
ქარტალი უნქარი, დუღუნეშე მოხთან“, უწუუ ქინიქ. „ავროფალის
25 ქარტალი უქარი“-ა, უწუუ, მპოლურიქ,—„ვარ ბუქარამ“-ია, უწუუ.
ქინიქ—„უქარი“-ა, უწუუ. მპოლურიქ-თი დუქარუ.

ჰაწი დუღუნე დოვეს. ავროფალი დუღუნეშე ქომოხტუ. ნოლა-
მისა ქომოფონეს. მპოლურიქ ავროფალი ქოძირუ. ძირუ-შ-ქულე—
„მოდ მოხთი“-ა, უწუუ. ოკაკიდეს. კოჩეფექ ქოკუწკწეს. „მუნ ორენ?
30 მოთ ოკაკიდით?“ მპოლურიქ თქუუ: „მა წოხლე ბიჩილი, ნოლამისა
ჩქიმის ავროფალი დაოროფუ, აოროფუ-ში, ებზდი, ქომეფჩი. ავრო-
ფალიშ ოხორიშა ბიდი-შ-ქულე. გემათხოზუ. ჰაწი ჰაქ დუღუნე ჩქიმი-
შე მოდ მოხტუ? ონჯლორე ვარ უჩქინ“-ი?

- ჰაწი ავროფალიქ თქუ: „მპოლურიშ ნოლამისას დობაოროფი.
35 მპოლურიქ ეხდუ დო ნოლამისა მუში ქომომჩუ. ნოლამისა მუში-ნა
მომჩუ-ში, ედლუდი ბოლოდი: ხუთ თუთას ხუთ-ხუთ ღირა ადლუდი
ქომეფჩი, ხუთ წანას ჟურნეჩიდოვით ღირა ადლუდი ქომეფჩი, ოკუ-

ლე დუქმანი მუშის აღიშ ვერიში პი. დიდო თიჯარეთი (ქმარი) მეფი. ოკულე და ჩქიმი-თი ქომეფი, დუღუნიშე-თი ქომოფთი!“

ქამილ სოფილ-ოლი,
არქაბური-მაკოვიტარსი, 25 წ.
ვიწე, 15.VIII.1917.

5

45. * * *

არ კოჩი დინჯირუ. იზმოჯე აძირუ-ქი, ჟურ კოჩი ოკაკიდუდო-რენ. ართელი-ნა ტუ, იჯგინუდორენ. ჰა-ნა ჯანტუ, კოჩიქ თქუ-ქი „ჰემ კოჩი მობუშლეთინა!“ იდუ დო მუშლეთინუ. ჰემუქ უწუ-ქი— „სი მა მომიშლეთინი, მა ჰაწი სი მუ მექჩა?“ — „მა მუთუ ვარ მინონ!“ 10
— „ვარ, ილლაქი სი მუთუ მექჩარე, მემათხოზი!“

ა-სონთხა მენდიდონუ. არ კუიშა მენდახტეს. უწუ-ქი — „ჩქუ ჰაქ გეფთათენ!“ ჟური-თი ქოგეხტეს. კუიში თუდე ფარა (ლ'ნ'რა) ტუ-დორენ. უწუ-ქი — „ჰამ ფარა ექოფი!“ ჰამუქ-თი ნა-მახლუ კონარი, ქექოფუ. ჰაწი ფარა-ნა მეჩუ, კოჩიქ უწუ-ქი, „მა ეფთარე ჟინ დო 15
სი-თი ემეგიდონარე, თოკი გებონჰარე“ დო ქემახტუ, თოკი ქო-გაონტუ. ჰამუქ-თი შქას ქოგედლუ თოკი, უწუ-ქი — „ქოგებიდვი, დიზ-დი!“

მციქა დიზლუ-ში, თუდელე ჰემ კოჩის ა-მინთხაქ ქაკნუ კუჩხეს. დუჯოხუ ჟინდოლე. უწუ-ქი — „კუჩხეს მინთხანიქ ქომაკნუ!“ — „ქუსი 20
გეჩი-ა“. ქუსი გეჩუ-ს, ხოლო ვარ ოხუშქუ. უწუ-ქი — „ვარ ოხომიშ-ქუმეს!“¹ ჟინდოლე დუჯოხუ-ქი — „მოფსი!“ მოფსუ-შ-ქულე-თი ვარ ოხუშქუ. ჰემინდორას — „მოძგვი“ - დეი დუჯოხუ. ჰამუქ-თი მოძგუ.

ჰემინდორას ნჯირის გოკუნცხუ. ოხორჯა მუშის დუჯოხუ-ქი — „მა მუნთხა დომადოლუ!“ — „მუ გალოდუ?“ — „იზმოჯე ბძირი, ჟურ 25
კოჩი ოკაკიდუდორტუნ დო ართელი მობუშლეთინი-ქი — „ფარა მექ-ჩარე“ - დეი ონჯირეს გემოძგვაფუ. „ემსელი დო დოფალი!“ ჰენტე-ფე-ნა ოკაკიდეს კოჩეფე, ჟური-თი შედტანი ტეს.

შუქრი [სოფი-ოლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.
ჩაწერილია ვიწე-ში, 13.VIII.1917].

30

¹ ს-ს წინ აწერია -ლ-: ოხომიშქუმელს. შენიშვნაა მიწერილი რუსულად: „ლ ისევე გამოვარდება, როგორც რ“.

46. * * *

არ ზენგინი კოჩი ქორტულორენ. ბერე მუშის ვესიეტი ოლოდუ-
ქი—„ჭუქუმეთიში კოჩიკალა დოსტი მოთ ივაფუ! არ დაჰა ოხორჯა
სქანის მუთუ მოთ უწუმერ, ნა-გიჩქინ!“ ვესიეტი დოლოდუ-ში, ბაბა-
5 მუში დოლორუ.

იღუშუნუ-ქი—„ბაბა-ნა მიწუ ვესიეტი, არ დოპა, ბაქალუმ მუ
ივასენ?“ იღუ დო არ მჩხურის თი ნოკვათუ, მოდლუ დო ახირის
ქოდოხუ. ჭუქუმეთიში კადიკალა დოსტი დივუ. ოხორჯა მუშის უწუ-
ქი — „მა კოჩი დრმაღლუ!“ ოხორჯა-თი საბახ-ნამაზის იღუ დო კონ-
10 ქშიში (მალთეში) ოხორის დოთქუ: „ლომამეჯი ქომოჯი ჩქიმის არ
კოჩი დაღლუ!“ ჰენთეფე-თი იდეს დო ჭუქუმეთის დუწვეს.

ჭუქუმეთიში კოჩი მოხტუ დო იაონამტუ-ში ენჭუშა, ოხორჯა
მუშიქ უწუ-ქი—„არ ფოთინი ქომომილი!“ სოლუნი მენდიფონეს ჰა
კოჩი, ფონჰამან კადიქ ვარ ძირუშა-ქის. ამ კოჩიქ უწუ-ქი — „არ
15 კადი ქობძირა მა!“

მენდიფონეს კადიშა. კადის უწუ-ქი—„სქანი ნოსი, ოხორჯა ჩქი-
მიში-ნოსი, კუტუ ჩქიმიში ნოსი, სუმი-თი არ რენ! მა. მემიფონამან
ენჭუშა დო ოხორჯა ჩქიმი ზოპონს-ქი—„არ ფოთინი ქომომილი!“
მა ჰაქ ქომომიფონეს, ემონჰამან დო სი მა ვარ-თი მძირი დო, ჰაკო
20 ფარა-ნა მექჩი, სი დაზულ ოლსუნ! მა ჰეა კოჩი ვარ პილი, მჩხური
პილი, ბაქალუმ მუ ვანორენ-დეი!“

იდეს დო გოწკედ-შ-ქულე, მუთუ ვარ, მჩხური ქოდოლოძინ,
ჰემინდორას ოხუშქეეს, ოხორიშა მოხტუ დო ოხორჯა-თი ნაშქუ.

შუქრი [სოფი-ოლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.

ჩაწერილია ვიწე-ში (?), 13.VIII.1917].

25

47. ვეზირიში მესელე

არ ქჩის არ ვეზირი ქორტულორენ. ვით ქჩა ჰემუში ხეს ტუ-
ლორენ. ვეზირის-თი ჩხინდი მეკვათერი ულუტულორენ. უწვეს-ქი—
30 არ კოჩიქ—„ვეზირი, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ ჰემინდორას ჰემ კოჩის
ვეზირიქ თი ნოკვათუ. უკაჩხე ვეზირიშა აშქურანეს: „ჰამ კოჩის თი
ნოკვათუ-დეი-ს“.

უკაჩხე არ დერიშე ბაშკა კოჩი ქომოხტუ, აღა. ჰემ კოჩის-თი
ახმეტ-ალა გამოძიტუ. ჰემინდორას ვეზირიქ-თი ჰამ აღას დიდო ითი-

ბარი ოლოდუ. ჰემინდორას ვეზირიში კოჩეფეჟე — „ჩქუ კაი ვარ მოლოდამან, ჰემ ალას კაი ოლოდამს!“ თქვეს-ქი — „ჰამ ალასთი მეზოკვათაფათ! ჩქუნინანის ვოთქვაფათ — „ჩხინდის მუ გალოდუ-დეი. ჰემინდორას ჰემ ალას თი ნოკვათასენ!“

უწვეს-ქი — ალას — „ჩქუ ვეზირიშა მაშქურნაფუნან, სი დიდო კაი რე, არ ჩქუნი-კალა უწვი ვეზირის, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ „ბუწვა-რე“ — ა, უკაჩხე იდეს დო არ დერის ქოდოხედეს ვეზირი დო ალა. იპარამითამან. ჰამ კოჩეფე-თი იდეს დო ქელუხედეს. ალაქ უწუ-ქი ვეზირის — „გე. ვეზირი, ჩხინდის მუ გალოდუ?“ ჰემინდორას ვეზირიქ არ ქონილუშუნუ. ვეზირიქ უწუ-ქი ალას — „ჰამ ნენა სი ვარ თქვი! ჰემ-კოჩეფეჟე გოთქვაფეს! დოგიწვა-ი, მა ჩხინდის მუ მალოდუ“. კოჩეფეს-თი უწუ-ქი — „თქვა-თი ნიუჯით!“

ჰემინდორას ქოვარჰქუ ოპარამითუს: „ხუთ წანერი ბორტი-ში, ნანა-ბაბა დომილურუ, ფუკარა ქოდოფსქიდი, მითიქ-თი ვარ მენდე-მოწკედუ. ხუთ ფარა, ვით ფარა ოკობილი დო ვიტოხუ გროში დო-მავეუ. გეფხედი ვაფორის დო კურბეთიშა მენდაფთი. ბიდი, არ ჩარ-ჩიშა მენდაფთი. მი-თი ვარ ბიჩინომტი, აჯი ქოდოფსქიდი. აში ნდლას ქოდომდგითი. ანდლას ბიდი დო არ დერის ქოდოფხედი. მენდებიწკედლოდორენ, ცხენითე არ კოჩი მულუნ. ჰემ კოჩი მოხთუ დო მიწუ-ქი — „სი სონი რე, ჰე ბერე?“ მა ვუწვი-ქი — „მა ფუკარა ბორე, დეთიმი ბორე, ჰაქ მოფთი-ქი, ბიჩალიშარე-დეი. აში ნდლარენ, ჰაქ-ნა მა მოფთი, სუმ ნდლა რენ, გდარი-ნა ვარ მიქკომუნ!“ — „სი ჩქიმი დანის ქოდოდგითი“, ალაქ უწუთუ. მა ვუწვი-ქი — „მა ადლუ-ლი მუ მომჩარე?“ — „ოში გროში ქემექჩარე. სი ბაშკა მუთუ ვარ გოხენაფამ, არ ჩარჩიშე გოშქვარე. მა-თი ნა-მინტუ, ჰემა ტუ. ემჭო-ფუ დო მენდემიონუ ოხორიშა. ალას-თი არ ბოზო უფონუნ. ბიჭი ვარ უფონუნ, დიდო ზენგინი-თი რენ.“

არ წანას ქოდომდგითი. მეგერე ჰე ბოზო დომაქოროფუდორენ. მა ვარ მიჩქინ. ალაქ უწუ მუში ჩილის: „ბოზო ჩქუნი ა-მითის ქომე-ფჩათ!“ — „ბოზო ჩქუნი ჰემ ბერეს, სი-ნა მოფონი-ს, დაოროფუდო-რენ“. ალაქ თქუ-ქი — „მა-თი ჰემუშენი მობიფონი“.

მა ბიდი, ოდას დოპინჯირი. ბოზოქ ნანა მუშის უწუ-ქი — „მა ჰამ სერის ნენა მეკვათი, მა ჩქემებურა (?) ბიილარე!“ ნანა მუში-თი იდუ დო ქომოჯი მუშის დუწუ: „ბოზო ჩქუნის ჰამსერი მუნთხა დალოდუ. იდი დო ბერე-კალა ნენა მეკვათი!“ ალა-თი ედსელუ დო ქომოხტუ ჩქიმი ოდაშა. მიწუ-ქი — „მა მუშენი მოფთი, ქოჯიჩქინ-ი?“ — „მა მუ მიჩქინ? ელბეთე არ სო-თი მოშქვარე?“ — „მა. სი სო-თი

ვარ გოშქუმერ, ბოზო ჩქიმი მექჩარე!“—„მა ჰედა ვარ მახენენ!“—
„მუშენი ვარ გახენენ? მალი ჩქიმი, ფარა ჩქიმი ირი მექჩარე!“

3 ჰემინდორას მა რაზი დობივი. ბოზო მუში ჩქიმიდა ნიშანი დოვეს.
აღაქ, ნა-ულუტუ ფარა, მა თესლიმი დომოლოდუ. ბოზო მა მიწუმეს-
5 ქი—„სი ვა გძირა-ში, ვარ მახენენ. ჩარჩიშა გელახთა-ში, ორდო
ელახტი!“ ჰეშოთე ჟურ წანას ქოდობდგითი.

აწ¹ ნდლას მა ბიდუშენი-ქი, ბაბა ჩქიმიში დერეფე ქოგომაშინუ.
ჰემინდორას ბოზო დო ფარა თოლის ვარ მაძირუ. ბოზოს ვუწვი-ქი(?)—
10 „მა ოხორი ჩქიმიშა ბიდარე!“—„მა-თი მენდემიონი!“—„სი ბაბა-
სქანიქ ვარ გოშქუმერლს.“—„იდი დო არ დუწვი!“ ბიდი დო მთირი
ჩქიმის დობუწვი-ქი—„მა ოხორიშა ბიდარე, ბოზო სკანი ბიჯონარე“.
—„ბოზო მუშენ იდასენ? სი იდი დო ქომოხთი!“ ბიდი დო ბოზოს
ვუწვი-ქი (?)—„სი ვა გოშქუმერლს. მა ბიდარე!“—„სი იდარე, მა-თი
ბიდარე, ჰაქოლენდონი ბიმტათ!“

15 სერი გამაფთით დო ბიმტით. ბიმტით დალიშ-კელე დო ვი ნდლა
დო ვით სერის ბითუმ ბულუტით. სოლუნი გჳარი მამშქორინენს.
ბოზოქ მიწუ-ქი—„მუ ჰათენ ჩქუ ჰაწი?“ მა ბუწვი-ქი—„ელბეთე ა
მი-თი ქობძირათე!“ ჩქუ ართუქ ჟური-თი ხოლო ბულურ¹თ. ბი-
დი-ბიდი, არ თეფეს ქეფთით. მენდებოწკედით-შ-ქულე არ დიდი
20 ოხორი ქობძირით დო ჰემ ოხორიშა მენდაფთით.

ბიდით, მი-თი ვარ ბძირით. ნეკნა-თი ვარ მაძირეს. სოლუნი არ
ახირი ქობძირით. ახირიშე მა ქამაფტი, ამაფთი-შ-ქულე მენდ-
ბოწკედი-ქი, ჟურნეჩიდოვით ცხენი ქონოკოლს¹. ცხენეფე ჩქუ-
ნი ბიჯონი დო ქუმებოკორი. სოლუნი არ ნეკნა ქობძირი. ჰე ნეკ-
25 ნას ქამაფთი. ბოზო-თი ქამაბიჯონი. მერდივენიშა ჟინ ქეფტით. ჟინ
ეფთით-ში, ხოლო მი-თი ვარ ბძირით. დაჰა ჟინ ქეფთით. ოდაფე-
ნა ულუტუ, მსქეა ოდაფე ულუტუ. ბიდით დო ქოდოფხედით.

უკახხე ბოზო ბიჯონი დო მუსანდარას ქომოლობოხუნი. მა ხვალა
ოდას ქოდობხედი. მებუჯიდორენ-ქი, თუდე არ სერსი-დივუ.

30 მენდებოწკედიდორენ-ქი, არ კოჩი ქეხტუ. ჰემ კოჩიქ მიწუ-ქი—
„არქადაში სქანი სო რენ?“—„მა ხვალა ბორე!“—„ახირის ჟუ ნცხენი
ქონოკოლს!“—„ართელის დუქი მობუტუ!“ ბოზო ნოხოსარუდორენ-
ქი, ჰემ კოჩის დაოროფუდორენ. ჩქიმი-კალა იპარამითამტუ-ში, ბოზო
გალე ქოგამახტუ. ბოზოქ უწუუ ჰემ კოჩის ჩქიმიშენი-ქი—„მა ჰამ ბი-
35 ქიქ ზო¹რ¹ლა მიჯონამს, ნანა-ჩქიმი დო ბაბა-ჩქიმიში ტკობაშა/ე!“—
„სი ჰამ ბოზო მოთ იჯონამ?“—„მა ზოილა ვა ბიჯონამ! მუშებურა მა მაო-
როფუ დო ბაბა-მუშიქ მომჩუ!“

¹ ლ-ს ზევით ფანქრით დაწერილია «რ».

ჰემინდორას ბოზოქ უწუ-ქი— „ჰამ ბერე დრილრ!“ სოლუნი მა დომ-
კორუ. ბოზოს უწუ-ქი— „სი მოხთი დო პილი“ (?); ბოზოქ-თი ხამი ქე-
ქოფუ, მოხთუ დო ჩხინდი მემოკვათუ. მა ნენა ვარ ეშებილი. ბოზო
დო ჰემ კოჩი ქოდოხედეს ოსთერუს.

ჰამ კოჩის დიდი ჯუმა უონუტუ. მციქა დაპაში თუდე არ სერსი 5
დოფუ. მენდოწკედესდორენ-ქი, დიდი ჯუმა მუში ნა-ტუ, ქომობტუ.
ჰემ ბოზო დოტკობუ მუსანდარას. მა-ნა ელაბჯანტი, მოხთუ დო ქე-
მოსელუ: „ჰე ბერე, სი მუ გალოდუ?“ მა ირი-ხოლო დობუწვი, მენ-
თხა მადოდუ. ილუ დო ბოზო ქოგამიფონუ. ჯუმა მუში-თი დოჯი-
ნუ დო დობახუ. შოზოს უწუ-ქი— „სი ჰამუს ჩხინდი უშველარე!“ 10

თამამხ ჟურნეი ნდლას ბოზოქ ჩხინდი მიშველამტუ. დიდი ჯუ-
მაქ მიწუ-ქი— „მა ჰამ ბოზო ელეგეკათარე, ვაშა მუთუ დოლოდა!“ მა
ნენა ვარ ეშებილი. სოლუნი ქელემიკათუ. ჟურ კუვალი ფარა ქო-
მომჩუ. „ეგერე ჰამ ბოზოს მუთუ დოლოლოდა-ნა, მა სი მეკტიშარე დო
კილარე!“ — მიწუ-ქი. 15

ჰაწი ჩქუ ჟური-თო ხოლო ბიგზალით. მა ჰემ ბოზო დობილი დო
სოლუნი ბიბტი. ქომოფტი ოხორი ჩქიმიშა, ბიდი, ჰე-ნა მომჩუ, ფარა-
თე ზენგინო დობივი. უქაჩხე-თი ვეზირი დობივი, აშა ჩხინდი მეკ-
ვათერი მილუნ!“

მეგერე ჰამ ახმეტ-ალა ჰიმ ბოზოში ბაბა ტუ. ვეზირიქ უწუ-ქი — 20
„მთირი ჩქიმი სინ ორე! შოზო სქანიქ. ჰამთეფე დომოლოდუ. ჰემუშე-
ნი ჩხინდის „მუ გალოდუ“-ნა მიწვასე, ჰემ კოჩი დობილომ! ჰაწი ვე-
ზირი დობივი, ვით ქოხ ხეს მოქაჩუნ, აშა ჩხინდი მეკვათერი მო-
ლუნ!“

შუქრი [სოფი-ოლდი, 25
გიდრევა-დან. 24 წ.]
ვიწე, 13.VIII.1917.

48. * * *

არ ზენგინი კოჩი ქორტუდორენ. არ დაპა ნუსა ქუფონუტუდორენ.
ნუსაში ქომოჯი ოხორის ვარ ტუდორენ. ჩარჩიშე-თი დაქინი ოხო- 30
რი უდგიტუდორენ. ჰემ ნუსას მუთესერიფი, კადრ, მუჭტი დაო-
როფესდორენ. აშა ჰამ მუჭტი დო კადრ დო მუთესერიფის ვარ უჩ-
ქინან, სუმი-თი ოროფერი-ნა რენან.

ანდლას კადრ ილუ დო, ნუსაქ წკარი-ნა ეზდიმს-კალა, ქომეშახე-
დუ. ნუსაქ კუკუმა ეკოფუ დო წკარიშე ქომობტუ. კუკუმა ოფუ დო 35
გერი გოაქთუ. კადიქ არ ქოდუჯოხუ: „ამსერი ქომეფთა-ნა, რაზი
დივარე-ი?“ ნუსა (?) ჰემინდორას უწუ-ქი — „საპატი არის ქომობტი!“
კადრქ გოაქთუ, იგზალუ.

ი. ყიფ შიძე. ჰანური ტექსტები.

მციქა დაჰაში მუფთი წკარიშა მენდახტუ. მენდოწკედუდორენ, ნუსა მულუნ. კუკუმა ოფშუ დო გერი გოაქთუ-შ-ქულე, მუფთიქ-თი არ ქოდუჯოხუ: „ამსერი ქომეფთა-ნა, ვარ ივენ-ი?“ ჰემინდორას ნუსაქ უწუ-ქი, „საპატი ჟურის ქომობტი!“ მუფთი-თი გოაქთუ დო იგზალუ.

- 5 მციქა დაჰაში მუთესერიფი მენდახტუ წკარიშა. იდუ დო ქომე-შახედუ. ნუსა-თი ოხორის გამახტუ დო წკარიშა ქომობტი. მუთესერიფი ქოგამახტუ, უწუ-ქი— „მა ჰამსერი მეფთარე ოხორი სქანიშა!“ — „საპატი სუმის ქომობტი!“ მუთესერიფი-თი გოაქთუ დო იგზალუ.
- 10 იქინდრ ივუ-შ-ქულე, მთირი მუში ქომობტი ოხორიშა. ჰემინდორას ნუსა (?) უწუ-ქი— „ანდლა მუთესერიფი, კადრ, მუფთი მა ქოდოლომაქიდეს— ჰამსერ^რი მეფთათენ“— დეი!— „სი ჰემინდორას მუ უწვი?“ — „მა-თი ბუწვი-ქი, კადრს— საპატი არის ქომობტი, მუფთის-თი— ჟურის ქომობტი-დეი, მუთესერიფის-თი— სუმის ქომობტი-დეი!“ მთირი მუშის
- 15 უწუ-ქი— „სი-თი საპატი ოთხოს ქომობტი!“ ბადი გამახტუ დო იგზალუ იქინდიშ-ქულე. ნუსაქ-თი გაარეფე დოხაზირუ.

- ახშამი დიფუ. საპატი არიშა ქომობტი. კადრ ნეკნა ნოკანკუ. ედსელუ დო ნეკნა ქოგონწკუ ნუსაქ. იდეს-დო არ ოდას ქომოლახედეს. გარი ოჰკომეს-შ-ქულე კადრ (?) უწუ-ქი— „არ დოპათ!“ — „მციქა დაჰა
- 20 დოვიპარამითათ“— დეი, უწუ.

საპატი ჟურიშა ქომობტი. მუფთიქ ნეკნას ნოკანკუ. კადრის უწუ-ქი— „ამანი, მთირი ჩქიმი ქომობტი!“— „მა სო მიდონარე ჰაწი?“ არ კალათი (ტიკინა) ქორენ, ჰემუს ქოდოლოხუნუ. ჟინდოლე მოკორუ. ოხორიში ხადათის ნეკნა-კალა ქელადგუ.

- 25 მუფთის ნეკნა ქოგუნწკუ. ქოდოხედეს ჰემთეფე-თი არ ოდას. გარი ოჰკომეს-შ-ქულე უწუ-ქი— „მა ბიგზალარე, არ დოპათ!“ — „ა მციქა დაჰა დოვიპარამითათ!“ საპატი სუმიშა ქომობტი. მუთესერიფი ნეკნას ნუკანკუ. — „აჰა, მთირი ჩქიმი ქომობტი!“ — „მა სო მიდონარე ჰაწი?“ — „ონწელი ქომილუნ, სი ჰექ ქოგეგონჯირარე!“ იდონუ დო
- 30 ქოგეგონჯირუ. კაი ქოგეგონჯირუ ჟინდოლე.

მუთესერიფის ნეკნა ქოგუნწკუ. იდეს დო არ ოდას ქოდოხედეს. მუთესერიფის-თი მუთუ ვარ ახენუ, საპატი ოთხოშა ქომობტი. ჰემინდოს მთირი მუში ქომობტი. — „აჰა, მთირი ჩქიმი ქომობტი!“ — „მა სო მიდონარე ჰაწი?“ — „არ სანდული ქომილუნ, ჰექ დოლოგოხუნარე!“

- 35 იდონუ დო ჰექ ქოდოლოხუნუ დო გენკალუ.

მთირი მუშის ნეკნა ქოგუნწკუ. — „გარი მამუქორინუ, არ მუთუ ქომჩი!“ გარი ქომეჩუ დო იფხორტუ-შ-ქულე, მენდოწკედუ, კალათი ჰექ ელადგინ. ნუსას უწუ-ქი— „ნა-ქოსარე, კალათის მოთ დოლობ-

ლამ? ქოდოლობლა-ნა-თი, მეხვი!“—„გომოჰკონდუ, მუ ჰა?!“ ჰემინდორას მთირი ესელუ დო კალათი არ ქონაკაპუ. ფენჯერეში თუდელე გზა ტულორენ. კალათი ეჭოფუ დო ფენჯერეშა მენდახტუ. დიჯოხუ-ქი—„მი-თი მოთ გოლულუთ! თოზი მეფხვარე!“ ელუქთუ დო მეხუ. კადი თუდე არ ქოდაჰკიდეუ.—„რე, ნანა“, არ ქოდაჯოხინუ.—„ოხო-ხო, მოთ გოლულუთ, ვარ გიწვით-ი?!“—უწუ ბადიქ. კადის ჟურ კუჩხეფე ნოტროხუ.

ჰემინდორას ნუსაქ უწუ-ქი—„მა ამსერ'ი არ ბერე დომაეუ!“—„ჰელე მუფერი ბერე რე, არ ქობძირა!“ ლამბათე (თენათე) იდუ დო გგოწკედუ; მუჭთი ჰექ ქოგეჯანს. სირაფი(!) მოდლუ დო ფიმფილი დუბლუ, კიბირეფე-თი დუწკუ. მუჭთის ნენა ვარ ეშაღენ. მთირი იდუ დო ქოდოხედუ. ნუსაქ ტკობაშა მუჭთი ომტინუ.

მთირიქ ჰემინდორას ნუსას უწუ-ქი—„მა სანდული ქოგამაფერი. ქუმანიშე მუშა მოხთას დო ილასენ!“ ჰემინდორას მუთესერიფი(?) ქოგნუ: „ეე, გიდი, ჰამ სანდული ვარ ტუკო!“

ქუმანიშე დოთანუ. სანდული ქომოკიდუ ჰემ მუშას, ოლაფასენ ჩარჩიშა. მუშაქ თქუ-ქი—„ჰაკო მონკა მოთ ორენ?“ გზას ულუტუ-შ-ქულე, მუთესერიფიქ დუჯოხუ-ქი—„მუშა, მუშა“—დეი, უჯოხუ. არ მეზარლულის გზა გოშულუტუ. მუთესერიფიქ-თი ჰექ უჯოხუ. ეციწკედუ-შ-ქულე მი-თი ვარ აძირუ. ჰემინდორას მუშას აშქერიხუ.—„მინ მიჯოხუმს“—დეი. ხოლო-თი მციქა დაჰაში უჯოხუ: „მა სანდულის დოლოფხერ!“

ჰემინდორას მუშაქ სანდული მოიწკუ დო ქოდოდგუ. კოლა ულუტუ დო ქოგონწკუ. მენდოწკედუ-შ-ქულე, მუთესერიფი ჰექ დოლოხენ; აძირუ-შ-ქულე ნენა ვარ ახენუ მუშას.—„ჰამ სანდული ოხორი ჩქიმიშა მენდილი. ოხორჯა ჩქიმის უწვი დო ჟურნეჩი ლირა მექას დო ქეჭოფას!“

ჰაწი ჰუქუმეითიშა მი-თი ვარ ულუნ. მუთესერიფიქ თქუ-ქი—„არ მუჭთიშა მენდაფთა!“ მენდახტუ მუჭთიშა.—„მუ გალოდუ?“—„ჰემო მციქა ზაბუნი ვორე!“ (?)—„ისა თქვი-ქი, მუ გალოდუ?“ მუჭთი (?) უწუ: „მა სი გიწვარე, მუ მალოდუ. არ ოხორიშა მენდაფთი ჰამსერი ოხორჯაშა. ჰემუშენი ფიმფილი დომიბლეს, კიბირეფე ქოდომიწკეს!“ მუთესერიფიქ უწუ-ქი—„ჰემსერის მა-თი ჰექ ბორტი. სანდულის ქოდოლომოხუნეს დო ჟურნეჩი ლირათი (?) მობურითი“.

ჰამთეფე ესელეს დო კადიშა მენდახტეს. „მუ გალოდუ?“—„მუთუ ვარ, მუ მალოდუ, ზაბუნი ბორე!“—„ვარ, სი მუნთხა დოგალოდუ, ისა თქვი!“—„ჰამსერ'ი არ ოხორიშა მენდაფთი, ფენჯერეშე მემტკოჩეს.“

კუჩხეფე მეტახერი მიღუნ. „მუფთი დო მუთესერიფიქ თქვეს-ქი—
„ჩქუ-თი ჰემსერის ჰექ ბორტიო, ჰაწი ჰემ ოხორჯას ა მუთუ დობო-
ლოდათ!“

- 5 სუმი-თი ქოკიკათეს, ჰემ ოხორჯაში ოხორიშა მენდახტეს სერი.
იღეს დო ოხორჯას ნოხოსარეს. მუფთი ნოხოსარუ-შ-ქულე, ოხორ-
ჯაქ მუფთი¹ ქოძირუ. ჰემინდორას ჩხინდი ნოკვათუ მუფთის. ჰემინ-
დორას ჩხინდის ხე ქომოითუ: „მუ პატი შურა გულუნ დოლოხე!“
კადიქ-თი ნიუჯამტუ-შ-ქულე, ცუჯი ნოკვათუ. თქუ-ქი—„დიდო პარა-
მითი ივენ დოლოხე!“ მუთესერიფი კითი ქომეშილუ. კითი ნოკვათუ.
10 მუთესერიფიქ თქუ-ქი—„ქიმი, შურა ულუნ, თქვით, ქიმი, პარამითი
რენ, თქვით! დოლოხე კასაპჩი მოლახენ, მა-თი სებეგი დომავით. ჩქუ
ჰაწი ქეფაზე სო ბიდათენ?!² ა მუთუ-თი ვარ მახენეს!“

შუქრი [სოფი-ოლლი,
გიდრევა-დან, 24 წ.]

15

ჩაწერილია ვიწეში, 12.VIII.1917.

49. კატუში მესელა.

- არ ოხორის კატუს გეჩეს, კატუ ეშქია ქოგამახტუ. იღუ, არ კა-
ლივის დინჯირუ. არ კაფუ ეშქია ქოგამახტუ. ჰე[მ] კაფუ-თი
კალივიშა მენდალუ. ეხტუ კალივის. მენდოწკედუ-შ-ქულე, არ
20 მუნთხაში სერსი მულუნ. მეგერე კატუ ხურტინამს. კაფუ კაი
ნიუჯუ-ში, ოგნუ-ქი—„დუნმას მინთხა ეწემილასენ, ჰკკომარე, ჰკვა-
თარე!“ კაფუ ჰეშო ოგნუ, არ დაჰა ხოლო ნიუჯუ, ხოლო-თი
ჰეშო ზოპონს.

- კაფუ გამახტუ დო იმტუ, იმტაფუტუ-შ-ქულე არ მთუთი ქონა-
25 გუ, მთუთიქ უწუ-ქი—„სო ულურ?“—„მელე არ კოჩი მულუნ,—დუნმას
მი-თი ვარ დობუტალამ, ჰკვათარე, ჰკკომარე,—ზოპონს! ჰემუშენი
ბიმტაფურ!“—„ამანი, მა-თი ქელემიკათი!“ ჰამთეფე ჟური-თი იმტა-
ფუნან. იდე-იდე-შ-ქულე, არ მგერი ქონაგეს.

- მგერიქ უწუ-ქი—„ალა ისე ჰაკო კაპინერი სო ულუთ?“—„არ კო-
30 ჩი მულუნ, ჰემუშე მაშქურნენან დო ბიმტაფურთ!“—„ამანი, მა-თი ქე-
ლემიკათით!“ ჰაწი ჰამთეფე სუმ დივეს. იდე-იდე-შ-ქულე ხოლო არ
ლეჯი ქოძირეს.

- სო ულუთ?“—„დუნმას არ კოჩი ქომოხტუ, მი-თი ვარ დუტა-
ლასენ, ჰკორუმს, კვათუმს. ჰემუშენი ბიმტაფურთ.“—„ამანი, მა-თი
35 ქელემიკათით!“ ჰაწი ჰამთეფე კაპინერი იმტენან. იდე-იღეს, სო-

¹ „მუფი“ წერია; ლაფსუსია.

² ჯერ „ვიდათენ“ დაუწერია, მერე გაუსწორებია: „ბიდათენ“.

ლუნი დაჰკინდეს. არ ფერის ქოდოხედეს.—„ჩქუ ჰაკონა ბიმტაფურთ, სოზა ბიდათენ?“—მთუთიქ თქუ. ლეჯიქ თქუ-ქი—„მუჰო პათ ჩქუ? და გობიქთათ დო ჰემ კოჩი დავეთი დოპათ!“ კდაფუქ თქუ-ქი—„მუ ბუხენათ?“ მთუთიქ თქუ-ქი—„მა არ ფუჯი ქომობიფონარე!“ მგერიქ თქუ-ქი—„მა არ მჩხური ქომობიფონარე!“ ლეჯიქ თქუ-ქი—„კაურმა მა დოპარე!“ 5

მგერი დო თუთი იდეს დო მჩხური დო ფუჯი ქომოფონეს. ლეჯიქ კაურმა დოფუ. არ თენექეს ქოდოლობლუ. ჰამთეფე გერი ულუნან, ნა-მოხთეს-კელე. სოდლუნი კალიფიში დაქინიშა მენდახტეს. ჰექ ქოდოხედეს. თქვეს-ქი—„ჰაწი მუ პათენ ჩქუ? ვაშა ჰემ კოჩი იგზალუ.“ კდაფუქ თქუ-ქი—„იგზალუ-ნა, ჩქუ ოჰქკომათენ!“ ლეჯიქ თქუ-ქი—„ეგერე ჰაქ ქორენ-ნა, მუ პათენ?“—„მა ნჯას ქეფთა, მთუთიქ თქუ. მგერიქ თქუ-ქი—„მა ჰეჰოლე დოპტკობა!“ ლეჯიქ თქუ-ქი—„მა ჰაქ სო-თი დოპტკობა!“ კდაფუქ თქუ-ქი—„მა ბიდა, დავეთი პარე!“

ჰაწი ჰემთეფე ირი-ხოლო დოტკობეს. კდაფუქ კაურმა ეჰოფუ დო მენდახტუ. იდუ, კალიფიში თუდუ ქოდოდგუ.—„არ ეფთა დო კალიფის მებოხოსარა!“ ეხთუ დო მენდოწკედუ-შ-ქულე, კატუ-თი გოკუნცხულორენ. 15

კატუ გოკუნცხუ-შ-ქულე, გოაწინწუ, დიდი აძირუ. ჰემინდორას კდაფუს დაჰა აშქურნუ. კალიფიშენ გერბ ქომეწუკაბუ. კატუქ—„მუ მალოდუ“-დეი, მუქ-თი ქომეწუკაბუ. ჰემინდორას კატუ... კდაფუ გოაშაშუ. მთუთი ნჯაშენდონი გოაწკედუ-შ-ქულე—გებანერი კდაფუ ოქკომუ! ჰაწი მა ჰქკომასენ!“ კატუქ ლეჯი-ნა მეშახეტუ, ქოძირუ. ლეჯი გამუქაბუ დო იმტუ. 20

კატუ-ნა აშქურნუ-თე, მთუთი-ნა გეხედუ, ნჯას ქედალუ. „ლეჯი დო კდაფუ ოქკომუ, ჰაწი მა ჰქკომასენ!“—მთუთიქ ზოპონს. მთუთი არ ქომეწუკაბუ ნჯაშენ დო კატუ-თი—„მუ ვეუ“-დეი, ქომეწუკაბუ. მთუთის ქოაოლუ კაპულას.—„ამანი, მა მოთ მიმხო (მიფხორ)? ლეჯი დო კდაფუ ოქკომი დო დუბაღუნ!“ მთუთი-თი არ გზა ეჰოფუ. დო იმტენ. მგერი-ნა მეშახეტუ, ფერიშა მენდალუ. მგერი მენდოწკედუ, მთუთი მულუნ კაპინერი, „ა ჰამ მთუთი ბოშქურინა,—მგერიქ თქუ. მთუთი მოხტუ, გოლუღუტუ-შ-ქულე, არ ქვა ქოტკოჩუ გერიქ, მთუთი(?) შქურნათე გაძგუ. მენდოწკედუ-ის, არქადაში მუში ქორენ. „ე მგერი საღი რე-ი“-ა?—დუჯოხუ.—„არქადაშეფე სოიონი?“ მგერიქ თქუ.—„ამანი, ლეჯი დო კდაფუ ოქკომუ დო ჩქუ-თი ბიმტათ!“ ჟირი-ხოლო იმტეს. 25 30 35

50. ხოჯა ნუსრატინიში მესელი/ე¹

ა ნდღას ბერე ქოგელიხუნუ. ბერე გელოფსუ. მუქ-თი ბერე დო-
ხუნუ დო ბერეს მთელ აერის გოფსუ. ოხოჯა მუშიქ უწუ-ქი—
„ბერეს მოთ გოფსი?“—„ბერექ მა გელემოფსუ-ში, მა-თი გობოფსი!“

- 5 ხოლო ხოჯაში ოხორის ფხისუზი ქამახტუ. მუნთხანეფე ნუხირუ.
უკახხე ხოჯაქ ქობირუ. ოხორის-ნა დოსქიდუ, შედეფე ექოფუ დო
ქონათხოზუ. ჰემ ფხისუზი იდუ დო ოხორი მუშიშა ქოდოდუ.
ხოჯაქ-თი ჰემ ფხისუზიში ოხორიშა მენდიდუ. ფხისუზიქ უწუ-ქი—„ხო-
ჯა ჰაქ მუ გორუმე?“ ჩქუ ჰამ ოხორიშა ვა მოფთით-ი?“—უწუ ფხი-
10 სუზის.

შუქრი [სოფი-ოდლი,
არქაბელი, ვიდრევა-დან, 24 წლისა,
ვიწე, 14.VIII.1917].

51. * * *

- 15 ბოზო:

კურბეთიშა მოთ ულურტი, მუშენი,
გაშქურინუ ნანა დო ბაბაშენი?
მუ მწორუმტი სევგული სქანიშენი,
გომაშინა-შ, შაბღურურ გული ჩქიმი!

- 20 ბიჭი:

ჰეშო-ნა ტი, მა იზმოჯე ქობძირი,
მა მუ პატი, არ ფელუკა ვარ ბძირი!
სქანიშენი გოზ-კამეთი ქობძირი,
ქომოგინთი სევ-გული, გული ჩქიმი!

- 25 ბოზო:

კურბეთიშე ქომოხთი გონდინერი,
მუ მწორუმტი შური ამაკიდერი,
ლუმჯი მექშვენ ფენჯერეს ეკიდერი,
ვაშა სო-თი ვარ მოხთა, გული ჩქიმი!

- 30 ბიჭი:

შალუმჯატუ, მუშენი ვარ მეფთარე,
ნეკნაშე ვარ, ფენჯერეშა ეფთარე,
ბგარინეი ნიჩებერი გოფთარე,
არ სოთილენ დივატუ, გური ჩქიმი!

¹ სათაურს ზემოთ ფანქრით მიწერილია: „მესელეფიში ტიკინა“ [ე. ი., „თხრობათა
გოდორი“] ერთის ბავშვის თქმით.

ბოზო:

ფენჯერემა მოხთი დო ეგონარე,
 აღის ხე-მოდვალერი გოგონარე,
 ვარ მოხთა-ნა, იჩქუვე მოგონარე,
 რაზი პარე ნანა დო ბაბა-ჩქიმი!

5

ბიჭი:

რაზი წოდხი, მა-თი ბივარე სქანი,
 და პილარე ნანა დო ბაბა-სქანი,
 სოშა ბილა პაკო ოროფა სქანი?!
 სი მიფონურ ბერალას, სევდა ჩქიმი!

10

ბოზო:

დერდი მო ზღიმ, ნა-შური მიშინარე,
 ვარ მექტკომერ, სი ნოღამე ქშინარე,
 დობღურა-ნა, ხოლო გოგიშინარე!
 სი მიფონურ ბერალას, სევდა ჩქიმი!

15

ბიჭი:

სქანდენ ორდო მა ლეტა მომოლაფი,
 კინონი ხეფე არ აღის გომილაფი!
 იზნი მომჩი, ჰე ბერე დომოფლაფი,
 ვანა ჩარე ვარ მიღუნ, გჷლი ჩქიმი!

20

ბოზო:

მა ვარ მინონ ისტერსენ ტკევი გოწკი,
 დომიფალი, კაპულას ქომომოწკი,
 ხე სქანითე დაზმა ქელემოწკი,
 სი მიფონურ ბერალას, სევდა ჩქიმი!

25

ბიჭი:

ვაშ გომაქთა, კაპულა მეგოდვარე,
 ხე ჩქიმითე დაზმა გოგიდვარე,
 ქჩე გურ-პიჯის ბეშლული ეგოდვარე,
 გიჩხანტასენ სევ-გჷლი, გჷლი ჩქიმი!

30

ბოზო:

გოხვეწებურ, მოთ მოლოდამ ფუშლული,
 სი მიფონურ ჰემ დაზი, ჰემ კიშლული.

შუქრი [სოჭი-ოღლი,
 არქაბელი, გიდრევა-დან, 24 წლისა].

35

52. * *

- მემიუჯით, ჰაწი ფთქვარე ლაზური,
 მუფე მწორი, ხოლ ქობორე, ვა ბლური!
 5 ძარალი რენ, ვარ მაშველენ ჰა გური,
 არ ვარ მილუნ, დიდო რენ დერდი ჩქიმი!
 გური ჩქიმის დერდი დოლომკასერი,
 მემიუჯით ირი კაი ნოსერი,
 ჟურ თოლიშენ ჯირი ვარ მულუნ სერი,
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 10 გემაბგარით, ჰაწი გიწვათენ ისა,
 ჰა გენჯლულის მუფე მემიხთუ თიშა,
 ჰაწი-შ-ქულე ბიდათენ-ი ქაშა?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 დიდო მილუნ დუნმაში ხავესლული,
 15 კაი მიწონუნ ირი-კალა დოსთლული,
 ბძირათენ-ი ჰაწი-შ-ქულე საღლული?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ქოდოფსქიდით, ქაშა ვარ მალინეს,
 სოტუნში კურბეთის გომონდინეს,
 20 დოსთი ვარ რენ, ირი დუშმანი დივეს!
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ამბაეფე ბეთერიშენ ბეთერი,
 მა მოთ მჭოფუმ ურუს ოჯალ-გეჭათერი,
 სი დოსქიდა ჰაშო ალ-გელაქთერი,
 25 ბიხვეწებურ, ეა გიდი, თანგრი ჩქიმი!
 დერდი მო ზდიმ, ე ალი მუ გალოდუ?
 დუშუნითე ვერემი ქოგალოდუ.
 ხვალა ვარე, ირის ხოლო დალოდუ,
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 30 ახი-ახი, ჰაწი-შ-ქულე მუ პარე?
 მენდაფთი-ნა, ქაშს კურბანი პარე,
 ვადი მილუნ, დიდო ჯუმბუში პარე,
 გძირათენ-ი, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი?!
 ჰაქ ვა ბძირომ მუთუ ჩარე მუნქინი,
 35 დობლური-ნა, ვარ-თი მილუნ ქეჭინი,
 ხოჯა ვა რენ, მიქ მიკითხას თეკვინი?
 გემაბგარით, ეა გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!

ქომიჩქინან ირ ღერის ღურა ქორენ,
 სალი ტა-შა, დერდი-მერალი ქორენ,
 ჩქუნიშენი კაი ნდლაღეფე სო რენ?
 გემაბგართ, ე გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!
 ჰა დერდითე მა გური მიტკვაცასენ,
 ბიძირათ-ში, ვარ მიჩქინ, ნამ ღლა ტასენ,
 ბექ ემ ორას დერდი ქოგამახთასენ,
 გემაბგართ, ე გიდ, კოჩეფე ჩქიმი!

5

ალი კურტ-ოღლი

[არქაბული, ფალარგეთ-იდან, 30 წლ.
 ჩაწერილია ხოფაში, 26.VIII.1917].

10

53. * *

არ დესტანე გიკითხარე დერდიარ, დერდიარი,
 მა ჰამ ღუნდას უსქანელი სო ბიდა, დობღურა-ი?
 ჰაწი-შ-ქულე ჩქვა მო მემშვენ, კაი ქოგემაბგარი,
 რა, რა, ჰა დერდითე სო ბიდა, გჷლი ჩქიმი?
 ე ვერანე ქომოღონი თი ჩქიმიშე კამეთი!
 სო-თი ეა რენ, ვარ მაძირუ, სევდა, სქანრ კიმეთი!
 სი-თი, სევდა, მემტკოჩი-ნა, მა ჩქვა ვარ მინონ მი-თი!
 დაზუდ ოლსუნ, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე!
 სევდა ჩქიმი, სქანი-კალა ჟურ წანას გოდობდგითი,
 მიში სევდა მიშ ოხორის, მიში ოდას ნოდგითი?
 დიდი ღვარი გეხთა-შ-ქულე, იდი, ხინჯის გედგითი!
 დოლიშქიდი ე ვერანე, მოდ გავეტას ონჯლორე!
 სი სევდა-ნა მიღონუტი, მითის ვარ უჩქინ, მითის,
 ხე ჩქიმითე მა გიკორი, რკინა გეგიდვი კითის.
 გემაბგარი, ე ვერანე, სოხუმიშე მებტი-ში!
 დაზუდ ოლსუნ, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე!
 მებტკოჩი დო სოშა მოფთი ჟურ თოღეფეში ნური,
 მუქო პარე ჰა დერდითე, შამიტკვაცასენ გური!
 სქანი-კალა მარიჭეთი ირი ქოდობიგური!
 სოღუნში, ე ვერანე, გემიტალი ონჯლორე!
 სქან დარდითე ბღურურ-ი-ეა დო ვარ მათქვინენ მითიშა,
 პანდა ჰაშო გაბგარარე, სევდა, სალი ბორტა-შა,
 ხე სქანის რენ, მუქო-თი რენ, ირი დიქომ ტკობაშა.
 დაზუდ...
 ღურუტაშა, ე ვერანე, მუ ივენ ა ჩქვა ქოვძირა,

15

20

25

30

35

მა ჰაშოთე ჰა დერდითე რახათლული სო ბძირა?
მემტკოჩი-ნა, ჰაწი-შ-ქულე მეთუშ ხეღრა მო ძირა!
ააზულ...

5 ვა ბლური დო ხოლ ქობორე ედა რებბი შუქქური,
ქონუხონდუნ, მუჰო-თი რენ, ვა ტკეცუნ, ჩქიმი გური!
მუთუქსანი ვარ გიწუმერ, ქემიჭოფა-ნა ჴური,
პანდა ჰაშო გომაშინერ, ხუვარდა გჷლი ჩქიმი!
ჩქიმი-კალა სი მუფე ვი, ჰუტა-ჰუტა გომიშინი,
10 მუ ლოდარე ჰა სალლული? სი ჩქვა დიხას მეშილი!
სალი ტა დო, ე ვერანე, წანას არ გომიშინი,
მა ხოლო-თი სქან ოროფა ქომილუნ, გჷლი ჩქიმი!
მუნთხა მიჩქინ, ირი ფთქვარე, გურიქ ვარ მიშინახუმს,
პანდა ქომშუნს, სი-ნა მიწვი, ოროფაქ კოჩი ტახუმს!
დობლური-ნა, სო ბიდარე? ლეტაქ-თი ვა მშინახუმს!

15 სოლუნიში ქომოფონი თი ჩქიმიშე კვამეთი!
მუ გალოდუ, ე ვერანე, ვარ იფუ გური სქანი!
დუნდას მუთუ ვა ბგორუმტი, დობივატი-ნა სქანი,
მა სებები დომავი-ნა, გეფქთას ოჯალი სქანი!
ააზულ...

20 სევდა ჩქიმი, გომაშინა-შ, თელი დელი დობივერ,
მუჰო პარე, ჰა დერდითე პოტე კოჩი ვარ ბივერ!
შქით წანა რენ, სევდა სქანი ინთიზარი გობიმერ!
ააზულ...

25 მა ქომიჩქინ, პანდა ქომშუნს, ვა ბზოპონ ჯოხო სქანი,
რე, რე, მუჰო პარე, სო ბილა დერდი სქანი?
მა ჰამ დუნდას სქანდემ-ქულე ვარ მინონ მითიქსანი!
ააზულ...

30 სი ხანუმი, სი ხუვარდა, სი სევდა-ნა მიფონურ,
სი-თ ქოგიჩქინ, სქანდენ ბაშკა მი-თი ნა-ვარ მიფონუნ,
სი-თი სევდა მემტკოჩი-ნა, აჯდანი მი მიფონუნ?
ააზულ...

35 მა ქომიჩქინ, ა-ჰურ წანას დომოლოდი სი კაი,
სუმ წანა-შ-ქულ ირი-ხოლო დომიხენი შექმარი,
ჰემ დლაღეფეს ვარ გონუტუ მი-თი ჩქიმიშენ კაი!
ააზულ...

სოლუნიში მუ მოლოდი, ვარ მექშვენტი მა ჰადა,
ჰემ დლაღეფე გომაშინა-შ, პანდა გეეოქკამ ბგარა,
სევდა ჩქიმი უძირამუ ბლურარე-ი მა პეა?
პანდა აშო გომაშინერ ხუვარდა, გჷლი ჩქიმი!

- მო ძირომტა მუთუშ ხეგარი, ე სეცდა, მემტკოჩი-ნა,
 მუჭო პარე, შური ჩქიმი მუთე ოხობოქთინა?
 სი იდარე ჯენნეთიშა, გური ჩქიმი დოვი-ნა,
 მა ხოლო-თი სქან ოროფა ქომილუნ, გული ჩქიმი!
 მუ მიგონუნ, სეცდა ჩქიმი, ალთუჩიში თერაზი, 5
 სქანი-კალა ა-ჟურ წანას გოლობოლაფი მაზი,
 პანდა ქხვამუმ, ე ვერანე, ბიქომტა-ში ნამაზი.
 მა ხოლო-თი...
- მა ქომიჩქინ ა ჟურ წანას დომოლოდი ეგლული,
 მუ ივაფუტუ სოლუნიში ვარ ვატი ქრთილული, 10
 მა ჰამ დუნმას მუ ბოლოდა უსქანელი სალლული?
 მაზულ...
- მა ჰამ დუნმას მუთა მილუნ, ჩქარ მუთუში იგბალი?
 ნიჩებერი გომოშქვარე ჰაშო გური მარალი,
 ჰაკო დერდის ვარ ლური დო მუჭო ნუხონდი ალი? 15
 მა ხოლო-თი...
- სქანიშენი მუფე ბოგნი, მა ვარ ბიქომ ინანი!
 სეცდა ჩქიმი, მუთა ზოპონ, სი მუ გილუნ მერამი?
 ჰა ხეწინის დობიქომტი გააური მუსლიმანი.
 მაზულ... 20
- არ სინ ორე, სეცდა ჩქიმი, დერდი ჩქიმი, დერმანი,
 სქან უსთუნე დოფხედი დო დოგვიჩარი ფერმანი,
 ე ვერანე გააური რე, ვარ იქომ-ნა ინანი!
 მა ხოლო-თი...
- ვარ გახენუ, სოლუნიში ქვა დო ნჯა გემიტალი, 25
 მუთუ ვაშა გოგჷკენდი-ნა, გურის ქოდოლიტალი,
 ირი დოპით მარიფეთი, მუთუ ვარ დობიტალით,
 ძიციენერი გოხთი, ბოზო, მოთ გავეტას ონჯლორე?
 ჩქვა ვა ბზოპონ, მუ ივანენღღუბალუნ ჰაკონარი,
 მა ჰამ დუნმას ვარ მაძირუ, დერდი ჩქიმიშ კოლაი! 30
 აჯანსუზი უმითელი მა ჰაშოთე ბლურა-ი?
 სოლუნიში...
- ვა ბლური დო ქობორე-ნა, დიდოფე გურის მილუნ,
 ირი ხოლო შა მუ ბზოპონ, ხოლო დერდი ქომილუნ,
 ჟურ თოლიშე მენდრა ბორე, გური მაქინი მილუნ! 35
 სოლუნიში...
- ჰაშო ნიჯე გომოშქვარე შური დოლოლაფერი!
 სეცდა ჩქიმი, სქან დერდითე პიჯის ვარ გემძინ ფერი,
 მითი-კალა ვარ მახენენ, სქან-კალა გეგაფერი!
 მა ხოლო-თი... 40

- მუქო პარე, შაბიკვაფურ, თიშე ემაღემს კომა,
ოში ლირას ვარ ბუქთურომ სევდა ჩქიმიშ არ თომა,
ოკოფხედათ, შაბისთერათ, სევდა ჩქიმი სინ დო მა!
მა ხოლო-თი...
- 5 სევდა ჩქიმის მუფერ ნომსქენ უჩა-უჩა ოფრიდი!
ჟურ წანა რენ, ვარ მიძირუნ, მემტკოჩუ-ი, ეა გიდი?
პაწი-შ-ქულე ბძირომტა-შა ბლურარე-ი, ეა გიდი!
მა ხოლო-თი...
- 10 სევდა ჩქიმის მუფერ ნომსქენ უჩა-უჩა თოლეფე?
ვაშა ორდო გოაქკენდინა, გოაშინი ჰემ დერეფე!
ხოლო ქომშუნს, გომაშინენ, ნა-მოლოდი კაეფე!
მა ხოლო-თი...
- 15 სევდა ჩქიმის მუ უთანუნ ღვალეფე მუქო ნარი,
პაკო ორდო ვარ მექშვენტი, მუქო მემტკოჩი ადრი?
ხოლო ქომშუნს, გომაშინენ, სი-ნა მოლოდჳ კაი!
მა ხოლო-თი...
- 20 სევდა ჩქიმის მუ მოლუბლუნ ბრინჯისთერი კიბირი,
წოხლე დიდო კაი ტი დო პაწი მოთ იქიბირი?!
პაწი-შ-ქულე მუთ ვარ გიშლემ, ირი გიწვარე, ირი!
ძიციწერი...
- 25 სევდა ჩქიმის მუფერ ნამსქენ ჩიკოს ეწოდგინალი?!
სქანიშენი, ე ვერანე, ფხარჯარე ღუნდაშ მალი,
გული ჩქიმი, გახვეწარე, ელეგიქთარე ალი!
მა ხოლო-თი...
- 30 დაჰა სო-თი ვარ მიძირუნ პაშო ჩალიმლი უბა,
ქჩე დელელის ფული დიწკი, ბიდა, ქომეშაპტკობა,
ვაშა სევდა გემათხოზა, ხეს დოქაჩერი სოპა!
ჰა ხვეწინის...
- 35 ქეფხე-სთერი მუფერ დრუქუნ სევდა ჩქიმიშ შქალეფე?
დაზულ ოლსუნ, მუ ივასენ, გოლილუ ჰემ დლაღეფე,
არ ჩქვა ფარა ქობიძირათ, მოფშენათ ირმაღეფე!
დაზულ...
- ჩქვა ვა ბზოპონ, გვერდის წალე ჯოხო ვარ გებოდუმერ,
მუქო ითქვენ, მუქო ივენ, ადეთი ვარ დობდუმერ,
ჰა ხვეწინის, ე ვერანე, გური ვარ გომინდუმერ!
დაზულ...

- ახი-ახი, ჰაშო დერდი მითის თიშა მო ნუხთას!
 სევდა ჩქიმიქ მემტკოჩუ-ნა, ორდო შური გამუხთას!
 ღურუტა-შა, დოგიბალუნ, ჰაშო ნამი გოვიხთას!
 დაზულ... 5
- ვარ გძირატი, მუ ივაფუტუ, ქვა დო ნჯა გეტალერი,
 მონჯირამტი სქანი-კალა, ალის ხე მოდვალერი,
 ჩქუ შა პით-ი (?), ზათი ქორტუ ადეთი დოდვალერი,
 მა ხოლო-თი... 10
- მუ მოლოდი, ე ვერანე, ნოსის მოდ გამამიფონი,
 პანდა ქომშუნს, ხე სქანითე ოდას-ნა ამამფონი,
 ვარ გიჩქინ-ი, ნა ზოპონტი სქანკალა მენდემფონი,
 პანდა ჰაშო გომაშინერ, ხუვარდა გჷლი ჩქიმი!
 ა ჩქვა ფარა ქოგძირატი, ე სევდა გომანქელი,
 სქან დერდითე მა ვარ მიღუნ ხე დო კუჩხეს მენჯელი!
 ინშალლა, არ ქომომიხთან ჩქუნ ჟურიში ეჯელი!
 მა ხოლო-თი... 15
- ჰაშო ნიჯე გომომქვარე ხვეწინერ-ხვეწინერი,
 ნა-მოლოდი, ირ ქომიჩქინ, კაი ოხოწონერი,
 დობლურით-ნა, ბიძირათენ ჰემ ღუნდას გონქელერი!
 მა ხოლო-თი... 20
- ისტე ბლურა, დერდი ვა ბზდემ, გური ჩქიმი დიფუ-ნა,
 ჰემ ღუნდას-თი ბიძირათენ, ჩქიმ ოროფა გიღუნ-ნა,
 მა ჰამ ღუნდას ირის ხოლო ხავესლული მიღუნ-ნა,
 აჯანსუზი დობლურა დო მუ ივასენ, გჷლი ჩქიმი!
 დომოლოდი სოლუნიში, ე სევდა, მუ მახენენ? 25
- მუქო-თი რენ, ქოგოლულუნ, ირის ჩარე დიხენენ,
 სი-თ ქოგიჩქინ, მა ჰამ ღუნდას უსქანელი ვარ მახენენ!
 დაზულ... 30
- სოშა ბიდა ჰა დერდითე ნიჩებერი გოფთარე,
 ვა ბლური დო ქობორე-ნა, გონქელერი მეფთარე,
 გოხვეწებურ, მო მემტკომერ, ნა სი-ნა გოვიხთარე!
 მა ხოლო-თი... 35
- მუ მალოდუ, ჰაკო დერდი, თი ჩქიმიშა მოდ მოხთუ?
 სევდა-კალა ოროფერი. ირი-ხოლო ქოკოხთუ,
 ჩქუნიშენი ე ვერანე, კამეფი მუქო მოხთუ?
 პანდა ჰაშო... 40
- ღულდა ჩქიმი ირ დანიშე მუქო იფუ ჩეთინი?
 სებაბი რენ, გოხვეწებურ, დერდის მომიშლეთინი!
 მა ჰამ ღუნდას ირ დანიშე მოთ დოფსქიდი დეთიმი?
 დაზულ...

ვარ მეკტკომერ, ხოლო-თი ბიძირათენ!
წოხლე მუკო კაი ბორტით, ხოლო ეშო ბივათენ!
მუთუშ ხაქი მო მილუტან, სოლუნიში ბლურათენ!
პანდა...

5 ჰაშო ბზოპონ ოროფათე ხაი ვარ ღოგაწონას!
სი-თი ჩქიმი, მა-თი სქანი ქობორტათ ოში წანას!
ხოლო მეშეშინჯირი მა ჟურ ციცეფეში არას!
დაზულ...

ალი კვრტ-ოღლი

ფილარგეთური, 30 წ.

10

ხოფას იჯგუფეს ამახთიმერი (=ხოფას ჩასიძებული), ხოფა, 25.VIII.1917.

54. * *

რე, რე, ხოლო ქომობტუ დაზი,
ნოდერეფე ივასენ ხოლო-თი ბაზი-ბაზი,
15 ქიმიქ—დაზმა, ქიმიქ მოფთვასენ კაზი,
ფუქურასენ ღუზლულის, ჯუმა ჩქიმი!
მარტიშ თუთას ზათი გონთხიმს ფუქური,
ხოლ კისმეტი დომავეს ჩოქ შუქური,
სეფა იქომთ, მოთ ივაფუთ მუნქური?
20 მსქვა ბოზოფე ნა-ძირომთ, ჯუმა ჩქიმი!
ბიდიშუნამ (?), გომაშინენ მუთუ რენ,
ბედელია მცუდიში გოითორენ,
ნოსი ვარ დო თომა სო ეკათორენ?
ბაზი ბოზო ჰაშო რენ, ჯუმა ჩქიმი,
25 ბაზი ქესქინი რენ, გეიხორონს ბელის,
ვარ-თი ელუდგითუნ ჰეშო თემბელის,
შა ილუშუნს, ქოდაკიდენ დო ბელის,
ნოლამეში მუთუ რენ, ჯუმა ჩქიმი!
ბაზი თემბელი რენ, ბელის გაჰაბენ,
30 ონდენერი გჳარიშა მუფერ დაჰაბენ!
კინონი ხეს ბურელი ქონაჰაბენ,
პანდა სარმა ვარ ივენ, გული ჩქიმი!
ნოდერის ჩეშეტი გჳარი ნიჯინენ,
ბაზი ლეჯი ბოზო ულუნ, ქეაჯინენ,
35 ნე გოწილენ დო ნე-თი იჯგინენ,
მენჯელონი ივენან, ჯუმა ჩქიმი!

ბაზი ონჯლორდარი ივენ ნეზული,
 გარი ვარ აქკომენ დიდო დაზული,
 ოტკაფუს ტკობაშა დავენ აზული,
 მითის ვარ ოწირამს დო, ჯუმა ჩქიმი!
 დადიქ ონჯლორდარი ადრი დოხუნამს, 5
 ჰემკათა დელეფეს ვარ ელუხუნამს,
 სუტლის კინონი კითი ქოგდოხუნამს,
 ოფხორ'რ'ს, ბელლი ვარ ივენ, ჯუმა ჩქიმი!
 მაკარინას არ ლოკმა ვარ ეშიმელს,
 სუმ კითითე-ნა იქკომენ, გოშიმელს, 10
 დიძენ, ქემსელს, არ ნენა ვარ ეშიმელს,
 ნოსიდარი ივენან, ჯუმა ჩქიმი!
 ჰეშო ბოზო მუშამას მელაკორა,
 კაზი მოთვა, ნოლამისა ნოკორა,
 რა, რა, ოკობნაღური ტორა, 15
 ავა, გურის მემატუ, ჯუმა ჩქიმი!
 ბიბგარა-ი, მუ მიწვარე, სითი-ნა,
 ნიკარბასენ რიზენი დო ათინა!
 თოლიშ დაძი მუ გამახთუ სატინა,
 ლურერიქ-თი ბიჭა-და, ჯუმა ჩქიმი! 20
 მუფერ ნომსქუნ სატინა-კალა ვალა,
 გულ-დალი დო ჭუქქვა დისუ-ნა კალა
 ჩქვა მუ გორუმ, დოღურა ჰემუკალა,
 ჯინაზე-თი ვარ ეგზდან, ჯუმა ჩქიმი!
 ელუდგითა ჰექ, მენტური გოგაბლას, 25
 დოღურა დო ური-კვარი ეგაბლას,
 მუფე ზოპონ, ქვა დო ნჯაფე გეგაბლას!
 მოთ მეიჩამ თი სქანის, ნური ჩქიმი!
 ღიბადი დო ხოლო ლალუმ ჯვეშური,
 ვანა მუ ვას, თის ეალენს ქეშური, 30
 ვარ მოდტკამან, ჩქვა ოტკაფუ დაშური,
 საა'დე, ფორკა გუმქვამან, ჯუმა ჩქიმი!
 ირ აღნეთე, ვარ გულუნან ჯვეშითე,
 ნოდერის-თი ფოთინი კალოშითე,
 ლაზისტანის მუ პათენ ჰამ ნოსითე?! 35
 გებიქთით დო ვარ ბოგნით, ჯუმა ჩქიმი!
 ფუკარაქ-თი ზენგინი-სთერი ვასე(ნ),
 გემაქთუ დო ვარ უჩქინ, მუ ივასე!
 „ჰაშოფეთე სიჯაშ გური ივასე?“

- აღნოსერი მუ ნწორუმს, ჯუმა ჩქიმი!
 ვანა მუ ვას, ხოლო დიჩილასე-ა,
 ბოზო ჩქიმი სოთი გვაჩილასე-ა.
 მუნთხა ულუნ, გამაჩასე დო ილლა
 5 არ ბურელი ნულასე, ჯუმა ჩქიმი!
 ფუჯის ნა მუზდასე, ჰემუს უნტალამს,
 ბერე-ბარი გემზული ქოდუტალამს.
 მუშე კალსა ონჯლორე ვარ გეძტალამს,
 სიჯა მუშის გმაქაბურს, ჯუმა ჩქიმი!
 10 დადის ვარ აძირუ ეში ალანი.
 ნოლას ვარ დუტალუ ქუმე კალანი.
 ბადი მუშის კაი გმუქთუ ფალანი.
 სიჯაშენი, ემ გიდი, ჯუმა ჩქიმი!
 ბურელითე ნუკუს ნიჩენ კილაფი
 15 ქუდი მოლამს, სიჯას გმუდგა-ში ლაფი,
 დინხაზირენ, ქოგოთუმერს ჩაშაფი,
 ა ჩქვარ ნოლას იბურბალს, ჯუმა ჩქიმი!
 მუფე ივენ, ჰემა ჩქვა მუ ლოდარე,
 ვესიეტი დადეფეს ბოლოდარე:
 20 სი ელ-ოლლის ნაკო-ქი ოლოდარე,
 ცუდიში რენ, გონდუნუნ, დადი ჩქიმი!
 ელ-ოლლიში ვარ იდუზანენ ნუკუ,
 ცუდიშ ნოლას მოდრუკურ დო მოცხუკურ!
 პანდა კურბეთის რენ ბადი მონდრუკუ,
 25 გურის ვარ მეგაჰვენ-ი, დადი ჩქიმი!
 სიჯა მოხთას, გოწუდგი ლუ დო ხაჯი,
 ვარ ჰკომუ-ნა, ჰკომას ჯოლორიშ კეხჯი,
 ბურელითე ვარ გეგოთვასენ თაჯი,
 მოთ მოლერდურ, ცუდიში, დადი ჩქიმი!
 30 ყოროფა ქულუნ-ნა, ე, დადი სქანი,
 დუნმას მუთუ ვარ უნონ ჰემუს სქანი,
 ნე ბურელი, ნე-თი ბაკლავა სქანი,
 ჯუმუ წკარის რაზი რენ, დადი ჩქიმი!
 ბურელის ნუგამს-ი ბოზო-ნა მეჩი,
 35 მუთუ დოგორუ-ნა, თის ბიგა გეჩი!
 კაბაჰეთი სქანი პიჯი ქომეჩი;
 ჰაწი ჰეშო გოლოდამს, დადი ჩქიმი!
 გონდგინერი სიჯალეფეში ქორბა.

ნუკიდარე ხაჯი-ჩხვარიში ჩორბა,
 შა-ინჯირას, კაი ღოძლა-ში ქორბა!
 დუნმას მუთუ ვარ უნონ, დადი ჩქიმი!
 ვაშა დერდი ღოზდა დადი ნე ჩარე!
 ბოზო ჩქიმი-სტერი ბიკის მეჩარე, 5
 ბაკლავა-ბურელი ზორილლა ჩარე
 ვანა პოტე ვარ გორუმს, დადი ჩქიმი!
 დადი, მა ვარ ბორე ბურელიშ დოსტი,
 ბოზო ქომომჩან დო გომოწკან ფოსტი,
 ნე გვარი დო ნე წკარი, დობივერ მესტი, 10
 პანდა ბგარა მიღუნ, ე დადი ჩქიმი!
 სიჯას უჩქიტასე ზარარ დო ქმარი
 ვანა მუნდის გეჩი, ვა რენ შექმარი
 ჰემ კათას მოდ მეჩამ, ხეტას ბექმარი,
 ჩქიმი-სტერის მეჩი, ე დადი ჩქიმი! 15
 ფარათე ეყოფუმს, ჩეგრე მოკიდამს,
 ჰაკო ბორჯი ბადი მუშის ქმოკიდამს,
 ჰეშოფეთე დამთირე გზა გმოკიდამს,
 მუფე იქომ ცუდიში, დადი ჩქიმი!
 სიჯა მუშის ალის ჟურ ხე მუდვასე, 20
 არ—ბურელის, არ ჩქვა—დოღმან დოღვასე,
 ისტერ გექმას, არ დამთირე გომნდვასე,
 სიჯაკალა დიდ ოდას, დადი ჩქიმი!
 სიჯას ასთერა დო მუდვასე ხეფე,
 დამთირეს კაი უწონს ზათი ჰენთეფე, 25
 სიჯა დო დამთირეშ პარამითეფე
 მალი დო თოფური რენ, დადი ჩქიმი!
 დადის ცანცა-სტერი სიჯა ქელობუნ,
 ოხრასურე ჰეშო ოში დოღობუნ,
 ვარ-თი მოლაშინომს, ბადი გოღობუნ, 30
 დო თქვა მუ გაღოდეს, ე დადი ჩქიმი!
 სი ძირარე, მა დომავუ-ნა სიჯა,
 დოფხაზირი არ ლაკოტიში ხიჯა,
 ჰემ შეფეფეშ კითხერი ბორე ხოჯა,
 ვარ მობღერდურ მუთუთე, დადი ჩქიმი! 35
 არ წანა რენ, თიფის შქა-ნა ბუსუმერ,
 დოთანაშა კაბურღას ხე ბისუმერ,
 ნე კამაქლი, ნე ლუს ეღებუსუმერ,

- ყურ სტიქ/კანი ჩაითე, დადი ჩქიმი!
 ჰაშოფეთე მოგი, სატინას მეჩი,
 სიჯალეფეს ბაკლავა, ბურელი ჩი!
 მემომსქუნან მშქერში ბიგა ეჩი!
 5 პა არ მითიქ მვილატეს, დადი ჩქიმი!
 ლაზისტანის მოდა მილუნან ნოსი?!
 სიჯას ქოჩი, ოხორი გამაქოსი!
 ვარ გაჩუნა, ქუმე გექჩასე ქუსი,
 ელ ოლლი რენ, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 10 ვარ გაჩუნა, ჩქვა ნუკუ გმოკიდასე,
 ბოზო სკანის მუთუ რენ, მოკიდასე.
 თარობალუს ჩქვა კოლა მოკიდასე,
 ბიჭიშ ნანა გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 დამთირეფექ ნუსაშ დერდი ვა ზდიმან,
 15 ინჯირტა-ში, კუკუმაფე ქეზდიმან.
 ბოზოშენი ჩქვა ბარძალი ეზდიმან,
 მონქვაფერი გულუნან, დადი ჩქიმი!
 სიჯაკალა შური მუში ეშულუნ
 20 ჰაქ-ნა დოლოხთასე, ნელე ეშულუნ,
 ნუსაშენი ონჯირეს ქომოშულუნ,
 ძარი გეჯეს, ემ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ბოზოშენი მუფე შურეფე ჭკიდომს,
 ნუსა ძარი გეჯეს ინის ეჭკიდომს,
 25 ზინჯირი გაჟღვა-ნა, ხოლო მეჭკიდომს,
 ქომოშულუნ, ნოღერდინამს დო ბადი,
 ნუსა ძირას, თოლეფე ქოძოთუმეს,
 ბოზოს მომჭვა-სტერი მსვა ქოგოთუმეს,
 სიჯა მოხთას, თი ნოკვათამს ქოთუმეს,
 მუფე ნწორუმს, ემ გიდი, დადი ჩქიმი!
 30 სიჯაშენი დადის მუფე ნაჭარენ,
 ქონუჩქინამს, თხირი ნა-გამიჭარენ,
 მოდა გიჩქინ, გაუნახი-ნა გაჭარენ
 ნუსაშენი დეჭტერის, დადი ჩქიმი!
 35 ჰამო დულდას დიდო მავენ მერალი,
 დადუშმანეთ ნუსალეფეს ბაძალი,
 ბოზოშენი პანდა ტატუმ ბურელი,
 ნოლაშე ზდიმ, მუთუ რენ, დადი ჩქიმი!
 ესნაფიქ-თი არიშე ყურ ნოჭარამს,

სერმადესტი ფაიზი ქელუპარამს,
 ბადი სქანის ქარტალი ქონუპარამს,
 ჰაკო ბორჯი გილუნ-ია, დადი ჩქიმი!
 ბადი სქანი ქარტალი იკითხა-ში,
 არ ძირატი გონქსის ხე მოინთხა-ში, 5
 კატა ხაფთას ბურელი ქოგონთხა-ში,
 ბადი მუ ვას, შა იბგარს, დადი ჩქიმი!
 დუშუნითე ქოფუჩქინდუ ესერი,
 კაფრის დოღრუ ვარ-თი გააჩენ ქესერი,
 ბადი ჩქიმიქ მუ ჰკომუ-ია ამსერი, 10
 დო ზოპონტი არ პოტე, დადი ჩქიმი!
 მაზი, კიში კურბეთის ქელასქიდუნ,
 ჰაკო მოგამს, ხეს ფარა ვარ დოსქიდუნ,
 ვარ აჩქინენ, ქჩინი სო ელასქიდუნ,
 ბორჯიკალა დერდეფე, დადი ჩქიმი! 15
 ბადიქ მუ ვას, ირი ბგარა ნაჯინენ,
 ჰაკო ბორჯი, ჰაკო ხარჯი ქმაჯინენ,
 ვარ მოხთას-ნა, ესნაფი ჰექ ქმაჯინენ
 ჰექ მენდულუნ, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 მუნთხანი რენ, ჩარე ვარ დო მეჩასე, 20
 ჰემ გიარი დო ჰემ ონჯირე დურჩასე,
 შარვალი ბურასენ დო წულას გდორჩასე,
 ჰაშოფეთე მოგარე, დადი ჩქიმი!
 ინი-ტუცას ბადი-სქანი ირახუნს,
 ფარა მეჩამტა-ში, ჩარბის არახუნს, 25
 ნა ძირასე, ბოზოს ბითუმ ნორახუმს
 მუფე ნწორუმს, ედ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ბადი ხორას ქერენჭი ელახედას,
 სიჯა ტუცა ბურელეფეს მუხედას,
 ნოღამისა არ ლორმას ქონოხედას, 30
 ოხოსარას კაი გიწონს, დადი ჩქიმი!
 ამიფონი, ნოღამეს ქელუხუნი,
 ოკოჰკომან, არ დერის ქოკოხუნი,
 ბადი სქანი ფელენგის ქოგდოხუნი
 შამუმქვარე, ედ გიდი, დადი ჩქიმი! 35
 ქომუმქვი დო სიჯაქ ხოპე მოფხედასე,
 სი ვა ზდუმ დო ბადიშ დერდი მიქ ზდასე?!
 მუფე იქომ, ნა-ლორმოთიქ ეგზდასე,

- სიჯაშენი, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ჰტეკო მოთ გილუნან სიჯამ ცუროფა,
 ნა-ძირათე, შეი „თელი ქეფქოფა“,
 დოზენგინით ინგლისი დო ავროფა
 5 თენთენათე ხვალა, ე დადი ჩქიმი!
 ჩიჭთე ხასეს თენთენა გოდვალერი
 მუსლიმანი ვარ გულუნ მოდვალერი,
 ნან-დიდი ჩქიმი, ბასმაში გოდვალერი.
 ქოგამითხუ გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 10 მა დოფთქვა დო ისტერ პილი დო მსტიქი!
 ქოგამითხუ, ვარ გოშიდუ ლასტიკი,
 შაპტკეცარე დაჰა ბონკანამ ტრიკი
 ჰამ დერდითე, ეგ გიდი, დადი ჩქიმი!
 ვარ ბლური დო თოლიქ მუ მიძირასე,
 15 ილლა გრჩქის თენთენა იძირასე,
 აწიშ ქულე ხეირი (კაობა) მიქ ძირასე?!
 ახირ-ზამანი რე, ე დადი ჩქიმი!
 მითიქ ვარ ოლოდამს თანგრის ნიაზი!
 ნე პიჩვა დო ნე არ ვაქით-ნამაზი,
 20 ნა-ბლურათე, ონსუზ გოგშინით ბაზი,
 პანდა სალი ვარ ბორეთ, დადი ჩქიმი!
 ანდლა ტასენ სელაჯეს გემდევანორე,
 უჩა ლეტას მდონა, მეშამდევანორე,
 ჰემ ლუტა დო ჰემ ქვა ემოდევანორე,
 25 ინანი ვი ჰამთეფე, დადი ჩქიმი!
 თელკინ გიკითხან-ის, შური მოდლარე!
 ჰემ კადბანა თენთენაფე სო ილარე?
 ბოხჩას გეკორა დო რქსე ილარე,
 დულუნშიშა ულურ-ი, დადი ჩქიმი!
 30 ხვალა-ხვალა მეშახედი ნე ჩარე.
 თენთენაში მუ ჯოლაპი მეჩარე?
 მესვარაფუს ბაზი ქუსი გეჩარე,
 მუთუ ჩარე ვარ ივენ, დადი ჩქიმი!
 იდუშენი, დულუა სქანი ხარაპი,
 35 ნა-კიქთხასე, მოხთასე არ არაპი,
 ირ ტურლიში (ირი ქეშტი) გარკვანდასე ჯოლაპი.
 ჰო დო ვარი, ვარ ოგნამს, დადი ჩქიმი!
 „ეა ბძირატი“-დეი, თოლი ოდვარე,

ხოჯა გინჰარასე, გრნკისი ედღვარე,
 იმანი გილუნ-ნა ქმონა გედღვარე,
 მუფე გოლამძინან, ე. დადი ჩქიმი!?
 გისვანორე ზემზემი დო გულ-დადი,
 კაი რე-ნა, მოგიხთასე მელედი, 5
 არ ქეჭინი, ა ჩქვარ კამეთ-გომლედი,
 გიჰანორე, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 დოხაზირი, სანდულის გეგიძიტას!
 არ ჩათა დო არ ხოპე ელუძიტას!
 სი კაპულა დუნდას მოდ მეგიწიტას, 10
 ა-ნდლა ტასე, ბლურათე, დადი ჩქიმი!
 გოგაბდასე აკრეპი დო წიწილა,
 იფთი თოლი ეშეგოლასე ილა!
 სი ჰამ დუნდას მუქო გილუტუ დულდა?
 იმ სქიმეტი გოიტი, დადი ჩქიმი! 15
 იმსკიმეტი, თის ნიჩამტი დუხანი,
 ვარ ოგნამტი, იჯოხამტეს იხანი,
 ხაზირი რენ, დადი, თერას მიხანი,
 ქწონანორე, გიჩქიტას, დადი ჩქიმი!
 ჰამ დერდეფეს დოგოგურა ილაჯი, 20
 სი თობე ვი, მა-თი გავა დუვაჯი,
 მეშახედი, იბგარი აჯი-აჯი,
 აჯანსუზი სი ხეალა, დადი ჩქიმი!
 სო ძირომტი, ისტერ აჯანი გორი,
 ჟურ დორდანი, სუმ შილთეს-ნა ნინგორი, 25
 ქეჭინითე ჰაწი ლეტას ინგორი!
 ხასირის-თი რაზი რე, დადიჩქიმი!
 მოდა ილი, ოხორის მოდ დუტალი?
 სირმალი დო ანტლასი სო დუტალი?!
 მუფერ გრვდე უჩა ლეტას უნტალი?! 30
 მუთუ ვარ გოქაჩუნ, ე დადი ჩქიმი!
 კაძბანათე სანდულის გეგიქც/სასე,
 მუფერ გრვდე უჩა ლეტას გიქც/სასე?!
 არ ქეჭინი უნახუ გოქოქცასე,
 დუნდას მუფე იჰამტი, დადი ჩქიმი! 35
 დარი დუნდას ქოდოსქიდი ხავესი,
 ნა მუმქვამტი სირმალი დო ჯან-ფუსი,
 მეზარე რენ ბულბულიში კაჭესი,

მეშახედი სი ხვალა, დადი ჩქიმი!
 შური სო რენ, კაჭესიშე გამტუ-ი?¹
 დუნდას ხოლო ივალატი, გინტუ-ი?
 გოგაბლასე კუდელონი მუნტური,
 ილი-თი ვარ დოსქიდურ, დადი ჩქიმი!

5

ნური დუდუნუნ-ოლი,
 არკაბური—ჭარმათური, 45 წ.
 ვიწე, 14.VIII.1917.

„თათრულად დაწერილი ქონდა და დამაწერია ოსმან
 ხაჯი ოსმან-ოლიმ—25 წ. (—ტრევენდური [ა]-“).

10

55. * * *

ნანი, ნანი, ჰა ნანი
 ინჯირი, გინკანარე,
 სი ნანა მუ ლოდარე
 მა კაი გოლოდარე!
 კიჭიტა ბერე ჩქიმი
 მა კაი გოლოდარე
 სი ბაბა მუ ლოდარე?!

15

ბარიბტარ მუსტაჟა ბეჟერ-ოლი (=ჩხეიძე)

არკაბური, 80 წ.

პერონთი, 20. VIII.1917.

20

¹ ჯერ დაუწერია „გამტურ-ი“, მერე (ალბათ, შემოწმებისას) რ წაუშლია.

ბ. ვიწური ტექსტები

56. აღრემი ღო მოღული ღონა (A მოღული ონა)

აღრემი ღონა, აღნე-ნა იხაჩენ, ღონას უწუმენან: არ დალი ქოგე-
ფხვიტო, უკაჩხე ჰემ დალი დაჩხურითო ოპქვიტო, უკაჩხე ღოფა-
ლიტო, უკაჩხე-თი ღოფხაჩიტო, — ჰემ ორას ჰემ გერის აღრემი (აღ- 5
ნე) ღონა უწუმენან.

არ ოხაჩიონი გერი არ ღარა ღოფხაჩიტო, უკაჩხე არ დაჰა ღო-
ფხაჩიტო, უკაჩხე არ წანას ვა ფხაჩიტო, უკაჩხე ხოლო-თი ჰემ
გერი ღოფხაჩიტო, ჰემ ორას ჰემ გერის ვიწორეფექ (ვიწურეფექ)
მოღული უწუმენან. 10

ოღინე¹ ჩქიმი მასას-ნა გოწომიხენ, ხოჯა-ჩქენი დიღო ზიჰინლი
კოჩი რენ, მიკნატისი-სთერი-ნა ვუწვარე, ნენა მექოფუმს. ელხასილ
დიღო ზექი რენ.

თეფიკ ეჭენდი სურური (ვიწური)
ათინა, 7.VIII.1917.

15

57. * * *

„ა-ნდას მუ მადოდუ, ქოგიჩინ-ი?“ — „ვარ მიჩინ, არ ღომი-
წვი!“ — „გიწვარე!“

მთუი ქუვალის ქომეშახტუ, ქუვალი გამახვატუ, ქვეროი დოლო-
მიზიტუ, მემიხუ; უკაჩხე კატუ ჰექ ელახერტუ, ნასილისე (მუქო-თი 20
რენ) ქოძირუ. მუქო ძირუ, მთუის არ ქონატკვაცუ. მთუიქ-თი ჰემ
ორას კატუს ცუჯის ქოგაქანუ. ჰემ ორას ბირდენი მთუი, კატუ ქუვა-
ლი ბარაბეროი ბირდენი ოქთი გერი-ნა რტუ-შენი, ბარაბერი ინ-
გერინეს. ქვეროში საჰიბის, ჰადა აძირუ-შ-კულე, — „ეგ, ვახ, მა მუ
პქკომარე აწი-შ-კულე“ — დეი, იბგარუ ხაი, გაატკვაცუ, გაატკვაცუ. 25

იშთე ჰადა ვიწური აქილლეფეში ნენა რენ. ჰემ აქილლი-თი ჩე-
ბინ-ოლლი მუსტაფა რენ.

[თეფიკ ეჭენდი სურური (ვიწური)
ათინა, 7.VIII.1917].

¹ ამ სიტყვის შემდეგ ფრჩხილებში წერია — რუსულად —: „მთქმელი [:-] თურქული გამოთქმა (ო გ ი ნ ე).“

58. * * *

არ კოჩიქ ჟურ ოხორჯა ქეჭოფედორენ. ოხორჯალეფე ოკობუ-
ტესდორენ; ჰედაქ—„მა ელემანჯირარე“, ჰადაქ—„მა ელემანჯირარე“.

უკულე ჰემ კოჩის ოხორჯალეფეშა ბაში ვარ ახენუდორენ. არ-
5 თუქ—„ჰადას მუ ბოლოდა, არ კინჩი ოპკოფა დო—კინჩი რენ-დეი,
ბომტინა, ბელქი დობირახატარე!“

„მუშენ ოკობუთ თქვა? ჰამუშენი ოკობურთ-ი?“ აჰა „ფრიტ“ დო
—კინჩი ომტინუ (ოფუთხინუ).

უკულე ოხორჯაში, არ-ნა რენ, კინჩიშა იდუ დო: „აა, კინჩი,
10 ჟვა (ობლე) სკანიშა მოხტი!“

სეფურ რემში ჰაჯი ხელილ-ოლი,
ვიწური, 35 წ.

59. * * *

არ ოხორის სუმ ჯუმა ქორტუდორენ. წუტელიქ ვარ იჩალიშამ-
15 ტუდორენ. დიდილეფექ იჩალიშამტეს დო წუტელის ჩამტესდორე.
წუტელიქ-თი გარაი ოკკომუკო-შ-ქულე, ტუტას ქოგეშახედურტუ-
დორე. დიდი ჯუმემაქ—„ჰადაქ ვარ იჩალიშამს დო მუშენი ბოსქედი-
ნათ?“ ორთანა ჯუმემაქ—„არ წანას დაჰა ქორტას, ბელქი დიჩალი-
შასენ!“

20 არ წანა ქოგოლახტუ-შ-ქულე ხოლო ვარ იჩალიშუ. გარაი ოიმფ-
ხოს დო ტუტას ქოგეშახედუნ. დიდი ჯუმემაქ ორთანა ჯუმეს უწუუ
—„ჰე, ჰაწი ბაბაში მალი ფაი დოჰათ, მეფჩათ ფაი მუში დო ჰაწი
გალე მეპტკოჩათ!“

ბაბაში მალი ფაი დოვეს, ოში დო ვით¹ მანათი ართი ნცხენი,
25 არ ეპერი, ართი ბაბა მუშიში ჩიხმე წუტელის ქოდოსქიდუ. ჰენთე-
ფე ქომეჩეს დო ჰაწი „იგზალი“ უწვეს.

ჰე-თი ტუტაშე ქედსელუ, გალე ქოგამახტუ, ცხენის ეპერი ქოგე-
დგუ, ბაბა-მუშიშე მუთუ დოსქიდუ, ქეჭოფუ, ცხენის გეხედუ დო
იგზალუ.

30 არ წანაში გზას არ დადი ქუნუტუდორე, ჰექო იგზალუ. ჰექო
იდუ-შ-ქულე ცხენი ქეჭოფეს, ახირის ქონოკორეს, მუ-თი ოხორიშა
ქამახტუ, ტუტას ქოგეშახედუ. არ თუთას ქოდოდგითუ ჰექო, გალე
მუთუს ვარ გოიწკენ. გარაი ოიმფხოს ეი დო ტუტას ქოგეშა-
ხედუნ.

¹ ამ სიტყვის შემდეგ ფრჩხილებში ჩაწერილია (დ); ჩანს, „ვით“ ჩამწერს „ვიდ“-ად მოესმა.

დადი-მუშიქ უწუ-ქი — „ჰაქო დოგოჩილათ!“ — „მა ჰაქო ვარ ბი-
ჩილერ!“ — თქუ. — „ცხენი დომისხაზირით, მა ბიგზალარე“. ცხენი-თი
დუხაზირეს. ვით მანათი-თი დადი-მუშიქ ქომეჩუ. ცხენის გეხედუ,
იგზალუ. იდუ, იდუ არ წანაში გზას მენდახტუ. არ შეჰერის ქამახტუ.

ოწკედლუ-ის, დიდი კონაღეფე რენ. „ჰეას დობდგითა, ჰადას
დობდგითა?“ ჩარჩიში ი იშა იგზალუ, სო-თი ვა დადგინუ. არ მიკირ-
ტანჯი ქორტუდორე. ჰეაშა იგზალუდორე. ჰეას დუჯოხუდორე.
დუჯოხუ-ის, გაღე ქოგამახტუდორე. ცხენი ქეჰოფუდორე, ხანის
ქონოკორუდორე. ჰამ კოჩი-თი ოხორიშა ქამახტუდორე, ტუტას
ქოგეშახედუდორე. სუმ დღას ჰექ ქორტუდორე. მიკირტანჯიქ უწუ-
დორე — „სი მუფერ კოჩი რე? სუმ ნდღა რენ, ჰაქ-ნა მოხთი. არ
გაღე ვარ გოიწკერ!“ ჰეაქ უწუ-შ-ქულე, ედსელუ, გაღე ქოგამახ-
ტუდორე.

გოიწკედლუ-ის, არ დიდი კალე ქაძირუდორე. ჰემ კალეს-თი გაღენ-
დო დემირიში კახულითე ლობერი ტუდორე. ჰემ კალეს-თი არ
ნეკნა უღურტუდორე. ჰემ ნეკნას-თი დიდო კოჩი ნობლურტუდორე.
ჰენტეფე აძირუ-ის, გოიქთუ, დოლოხე ქამახტუდორე. მიკირტან-
ჯიქ — „მუთუ ქოგაძირუ-ი?“ — უწუდორე. — „ქომაძირუ“-ია, თქუდორე:
„ჰეა მუნ ორე, არ დიდი კალე ქორენ!“ მიკირტანჯიქ უწუდორე:
„ჰექო დოლოხე არ ურუმი ქორენ, ართი დურდული ქუონუნ, მი-თი
ვარ გდახუნენ, ჰექო კოჩეფე ულუნან, კავლი იქუმან ეი-დო ოში
ლირა დოდუმელან ეი-დო ცხენი დურდულის გეხედუნან. დურდული
მეტკომეს, ჰემ კოჩი დოღურუ, ურუმიში კახანმალი (ოჭკინდრუ)
ჰეა რენ“.

ჰემ ტუტას-ნა ხერტუ კოჩი, თქუ-ქი — „ჰექო არ მა მენდემიღონი!“
მიკირტანჯიქ უწუთუ: „სი ჰეკო ფარა ქოგილუნ-ი?“

„მა“-ია, — უწუთუ — ოში დო ეჩი მანათი ქომილუნ“-ია, უწუთუ. — „ჰეკო
მციქა ფარაშა ვარ იქუმს“-ია, უწუთუ. — „იდი, ბელქი დოვასენ“-ია,
უწუთუ. მიკირტანჯი-თი ექსელუ დო იგზალუ. ჰემ ურუმის უწუ-ქი —
„ჩქიმის არ კოჩი ქორენ, ჰაქო მოხთასენ“-ია, — უწუთუ.

ურუმიქ — „ნაკო ფარა უღუნ“-ია, უწუთუ. — „ოში ეჩი მანათი
უღუნ“-ია, უწუთუ. — „ოში ეჩი მანათითე ვარ ივენ“-ია, უწუთუ. მიკირ-
ტანჯი-თი გოიქთუ, იტუ-შა-ქის — „ე ვანა ქომოხთას“-ია, უწუთუ. იდუ
მიკირტანჯი, ტუტას-ნა გეშახერტუ კოჩის — „ჰაიდე, ბიდათ“-ია,
უწუთუ. ჰექოლენ ბაბა მუშიში ჩიზმქ ქომოიღუ, ესელუ დო იგზალუ.
იდუ დო კავლი დოვეს ურუმი-კალა: ტუტას-ნა გეშახერტუქ (?) ცხე-
ნიშე მელუნა, დოღურუ-ნა, ფარა ურუმიში რენ, ვარ მელუნა,

დურდული ომტინუ-ნა, ფარა-თი, დურდული-თი, ტუტას-ნა გემახერტუში რენ.

ტუტას-ნა გემახერტუ, დურდულის ქეუკაპუ. დურდულის ვარნატკოჩუ. დურდულის გეჩუ უზენგრ, კალეშე ქოგამახტუ. მილლეთიქ ოწყენ—„მელასენ“-დღი. ვარ მელუ დო იგზალუ. იდუ, იდუ, ოწყედუ-ის, არ ტეფეს არ ბოზოქ ალთუნიში ტასითე წკარი ზუმუმს. ტუტას-ნა გემახერტუქ, მერალი ვუ. დურდული გოქთუ ჰექოლე. ჰე-ქილე გამოტინუ. გოლიტუ-შა, ტასი ვარ ანჯუბალუ. არ დაჰა გოქთუ დურდული. გოლიტუ-შა, ჰემ ბოზოს ტასი უნჯუბალუ. იტუ-შა-ქის ჰემ ბოზოქ—„დოდღითი“-ა, უწყუ. „ჰემ ტასიში მარჩეტი დოგოგურა-ია,—უწყუ.—ჰემ ტასიში მარჩეტი: რაქი, შარაპი, გდობა-ის, სეორა-ის, ალთუნი ივენ-ია, უწყუ. წკარი გდობა, მეორა-ის, გუმში ივენ-ია,—უწყუ.—ჰაიდე, ჰაწი იგზალი-ა,—უწყუ.—ჰემ ტასი ხელი გივას“-ია, უწყუ.

ტუტას-ნა გემახერტუ, ჰემ სერის მიკირტანჯიშა ქომოხტუ.—„ნე-ქია გონწყი“-ა, უწყუ. მიკირტანჯიქ ნეკნა გუნწყუ, ქამახტუ, დურდული ხანის ქონოკორეს. ჰემ, ტუტას-ნა გემახერტუქ,—„არ რაქრ, შარაპი ქომოილი“-ა, უწყუ. მიკირტანჯიქ ქომულუ. ჰემ ტასის გოგობუ (?), მეორუ, ალთუნი დივეუ. წკარი გდობუ, მეორუ, გუმში დივეუ. ჰანთეფექ ჰემ ჩარჩის შარაპი, რაქრ ფუტი ვით მანათის ტუ-ნა, ეწი მანათი მეჩეს, თელ ქეჭოფეს. თელიში ალთუნი დოვეს.

ალთუნი-ნა დობლატეს, დერი ვარ ძირეს. უკულე არ დუზის ძალახას ქოგდოკეს. ოში დურგელი, ოში-თი ტაში დოქაჩეს. ჰექო ოხენათამტე-შა, ურუმიქ ქოგნუ. იდუ ჰექუმეთიშა, დავა ოლოდუ: „მა დურდულიშა კავლი პიდორტუ. რქსე (ვანა) ალთუნიში ტასი წილურტუ, მა ჰეაშა კავლი ვარ პიდორტუ. დურდულიკალა ტასი-თი მემიხირუ, იგზალუ. ჰაწი ტასი ჩქიმი რე!“

უქუმეთიქ მიკირტანჯის, ტუტას-ნა ხერტუ-ს, უჯოხუ: „ჰამ კორიში ტასი ქომეჩით“-ია, უწყუ. ტუტას-ნა ხერტუ-ქ—„ჰამ ტასი ჩქიმი რენ-ია, უწყუ; ჰაშო ურ ტასი დაჰა ქომობილა-ნა, ჰამ კორი თქვა დონჰათენ-ია, უწყუ. ეგერ ვა მომაღაზ-ნა, მა ემონჭით“-ია, უწყუ.

ჰექოლენ არ წანას მუვლეტი ქომეჩეს. მიკირტანჯიშა ქომოხტეს. დურდულის ქოგეხედუ ტუტას-ნა გემახერტუ, ალთუნიში ტასი-თი მეს ულუნ. ჰექოლე იგზალუ. ჰემ ტეფეშა იდასტუ. გზა მედანტალუ, ვარ ალუ. იდუ, იდუ, არ შეჰერის ქამახტუ. ოწყედუ-ის, არ ქომოლი ვარ ძირუ. ჩარჩი ბაშიშა იგზალუ. არ ქომოლი ვარ ძირუ: მთელ-თი ოხორჯალეფე! კიბხუ-ქი—„ჰაქ ქომოლი ვა რენ-ი?“ ოხორჯაქ

თქუ-ქი—„ჰაქ ქომოლი დიდო რტუ, ამმა ფადიშაი ჩქუნის ბიჭი დულურუ. სერ მეზარე ოჩვაფუ, ბითუმ ღოლურუ. ჰაწი ფადიშაი ჩქუნე ჰამსერი ჩვასენ, ჰე-თი ღურასენ!“

„ჰემ ფადიშაიშ დანიშა მა-თი მენდემიონი!“ ჰეჟო მენდიონეს. იტუ-შა-ქის, ფადიშაის ქაძირუ. ფადიშაი ტახტიშე ქოგეხტუ. ჰემ კოჩის ცხენი ქაუჭოფუ, არ ხანის ქონოკორუ, ჰემ კოჩი ელიკათუ, ჟინ ქეიონუ. უწუ-ქი—„ჰამ-ნა გოიწკერ, დერეფე, ხაზინაფე ბითუმ ჩქიმი რენ. ჰანთეფე სი ქომეჭი, ჰუმანიში მა მეზარეს ქოდომოხვი!“ ტუტას-ნა გეშახერტუ, უწუ-ქი—„მუშენი, სი მუშენ დოგოხვა? მუთუ დერდი გილუნ, მა მიწვი ეი-დო მა გიხენა!“

„მა არ ბიჭი ქომიონურტუ. ჰემ ბიჭი დომილურუ. ჰამ ჩარჩის-ნა რტეს კოჩეფეს ბოჩვაფი!, ბითუმ დოლურეს. ჰამსერი მა-თი ფჩვარტი ეი-დო მა-თი ბლურარტი!“—„ბიჭი სქანიში მეზარე მა ქოდომო-გური“-ა, უწუუ.

ჰეჟოლენ ეასელეს, მეზარეშა იგზალეს. ქოდოგურუ-ის,—ფადი-შაის—„სი იგზალი“-ია, უწუუ. ფადიშაი იგზალუ. მუს-თი აქშამი დავუ, ჰემ მეზარეკალა არ კავალი ქოდგირტუ, ჰემუში ფავრეფე-ნა დიბდუ, ქოკოქოსუ, ჰეჟო ქომეშახედუ. სერი ჩუმეს, დარი გეჯეს არ მუნთხა მულუნ. სანქი ღუნდა დოლიბდენ. ოწკედუ-ის, სიჯადეს გე-ხუნერი არ ბოზო ქომოხტუ, მეზარეს ქეოხედუ. არ ქოგოიწკედუ,—მი-თი ვარ აძირუ. ჯგბიშა ხე ილუ, არ კამქი ქეშიდუ. მეზარეს გე-ოჭკიდუ—„ოკიწკი“-დეი! არ დაჰა გეოჭკიდუ ჰემ ბიჭის—„დისალი, ქეშახტი“-დეი, უწუუ.

ჰემ ბიჭი ქეშახტუ. ალის ქოდოლიკიდეს. ჰეჟოლენ ბიჭი ჰოგდას ქოგელანჯირუ, ბოზო-თი ჟინდოლე ქეძანჯირუ. ჟური-თი დანჯირეს. ტუტას-ნა გეშახერტუ, ფავრიშე ქოგამახტუ, ჰემ კამქი ბოზოს ნო-ხირუ, გერი ჰემ ფავრის ქომეშახტუ. მამულიქ დიკიუ-ის, გოკუცხეს. გოიწკედუ-ის, კამქი ვა რენ. „მუზარელი ავას“,—თქუ. ბოზო ეასე-ლუ დო იგზალუ. ბიჭი ქოგამახტუ ჩონჩიშე. ბოზოქ ჰემ კამქითე-ნა ოლურინუ, კოჩეფე ბითუმ დოსალუ.

ჰუმანიში ფადიშაიში ბიჭი ელაკათერი ფადიშაის ქონუონუ, ფა-დიშაიქ ტახტი ქოშქი მუში ბითუმ მეჩაპტუ, ვარ ექოფუ.

ჰეჟოლენ გებთუ დო ღურღული მუშის გეხედუ დო იგზალუ. იტუ-შა-ქის არ ხაი დადის ღურღულიქ თქუ: „მა დობლური!“ ღურ-ღული დოლურუ. ჰემ კოჩი კურხეთე ქოდოსქიდუ. არ წანაში გზა

¹ „გოჩვაფი“ წერებულა, მერვა გასწორებული ფანქრით (ავტორისავე ხელით).

ქულუნ. ჟუნდლა დაჰა დუსქიდუ. კუხეფე იტუ-შა-ქის, არ შეჰერის მოხვალუ. ჰემ შეჰერი ვერანე რენ, ართელი კოჩი ვა რენ. არ ლიმანი ქორენ-ქი, ნა მოხთასენ, გემი ბითუმ გეილამს. ჰამ კოჩიქ მერალი ვუ. გალენდო ოწკედლუ-ქი ლიმანის გალე ჟურ გემი დაჰა ქოდგინ. იზა-რეთი ოლოდუ—“ფელუკათე არ გალე ქომოხთით!”

5 ჰექოლენ(ნ) ფელუკათე კოჩეფე ქოგამახტეს. „მუშენ მიჯოხანამ?“ — უწვეს. ჰამუქ უწუთ: „ჰემ გემი-ნა გეილუ დერიშა, არ მა მენდემიონით!“ ჰამ კოჩი ექოფეს დო ჰემ დერიშა მენდიონეს. ბაშის ქოგელადგითუ. ოწკედლუ-ის, არ ბოზო ლიმანიშე ქეშახტუ, არგუნი
10 დოქაჩერი. ფელუკა გოლოფასტუ, ტუტას-ნა გეშახერტუ, ნაკაპუ, თიმ თომათე ოკოფუ, ჰემ არგუნი გოწულუ. ბოზოქ უწუთ: „არგუნიშ მარიფეტი დოგოფურა“-ია, უწუთ. ბიჭიქ-თი, „დომოგური“-ია, უწუთ. „არგუნი დუზ იერის დოდვა-ის, ტეფე დივენ“-ია, უწუთ; ტეფე იერის დოდვა-ის, დუზი ოვა დივენ“-ია უწუთ.

15 „ჰაწი მა მემაშქვი“-ა უწუთ. ჰექოლენ გალე ქოგამიონეს, კაიქ-ჩეფე იგზალეს. ჰემ კოჩიქ დუზის დოდუ არგუნი, ტეფე დივუ, ტეფეს დოდუ, დუზი დივუ. ჰექოლენ ართუქ არ გზას გედგითუ, იგზალუ. იტუ-შა-ქის, არ კონალი ქოძირუ. ოწკედლუ-ის, დემირიში ნეკნა უდუნ. არგუნითე ჰემ ნეკნა გეტახუ. ჰემ კონალის ქამახტუ. ენნი უინ
20 ტაბაკაშა ქებტუ. არ ნეკნა გონწკუ, არ ოდაშა ქამახტუ. ოდაშა ამახტუ-ის, ოდამ ნეკნას ზილი რტუ. ზილიქ წკიალუ. წკიალუ-ის, არ ხაზირი სუფრა ქომოხტუ. ოწკედლუ-ის, ჰემ ალთუნიშ ტასი-ნა უდურტუ-სტერი, ჟურ ტასი დაჰა ჰემ სუფრას ქოგედგინ. თქუ-ქი—„ქეპკოფა-ი მოთ ეპკოფუმტა-ი?“ ჰანთეფე იდუშუნტუ-შა, სუფრა ემზდუ, იგზალუ.

25 უკულე ოწკედლუ-ქი—„არ ფადტონიში სერსი ქომოხტუ. აჯაბ მინ ორენ-ია, თქუ. ფენჯერეშე ოწკედლუ-ის, ფადტონითე არ ბოზო მულუნ. ჰემ ბოზო მოხტუ, ნეკნას ოწკედლუ-ის,—ნეკნა ტახერი! ჰემ ბიჭი ოდას ქილიმეფე ელაძირტუ, ჰექო დოტკობუ. ჰემ ბოზო ეხტუ დო ქოდოხედუ.

30 არ დაჰა ოგნუ, ფადტონი მულუნ. არ ბოზო დაჰა მოხტუ დო ქოდოხედუ. მიქაქა დაჰაში არ დაჰა ბოზო ქომოხტუ, ქოდოხედუ. ჰენთეფე სუმი-თი დალეფე ტესდორე. არ დაჰა ჰენთეფეშა არ სუფრა ქომოხტუ, ჟურ ტასი ქოგელადგინ, არიში ტასი ვა რენ.

35 დიდი ბოზოქ—„არ ტეფეს წკარი ბზუმუმტი, არ კოჩიქ ტასი გოწომილუ“-ია. ორთანი ბოზოქ—„ფადიშაიში ბიჭის ბავოროფი-ა, ბაბა მუშიქ ვარ მემჩუ-ია, უკულე კამქითე ბოდურინი, სერი ბიტი, ჯუმბუში ბიჭუმტი-ა. კამქი არ ბიჭიქ მემიხირუ-ია“. წუტელიქ-თი —„არ ლიმანის ბორტი-ა, გემეფე მოიტეზ-ია, არგუნითე გეპოლუ-

ფამტი-ა, დოლოხე გოფჩუმერტი-ა, უკულე არგუნე არ ზიჭიქ გოწო-
მილუ-ია. მარიფეტი ჩქიმი ჰედა რტუ“-ია. ჰემ ორას ჰემ ბიჭი ქოგა-
მახტუ. „აჰა სკანი ტასი-ა, აჰა სკანი კამჭი-ა, აჰა სკანი არგუნი-ა!“

ბითუმ ჰეკო სუფრას ქოგაგუბლუ. უკულე ჰამ ბიჭის უწევს: „მუ
დერდი გილუნ“-ია? — „ჭუმანიში ონდლეკოს ართი აქარადაში ქომი-
ონუნ-ია, ჟური-თი ემონჭანენ-ია, არ წანაში გზა-თი ქომილუნან“-ია!
ბოზოქ უწუუ: „ჰემუში დერდი მო ზღუმ!“...

მუსტაფა კალაფატ-ოღლი,

მანასტერური, 40 წ.

14.VIII.1917.

(„ქართული გურიაში უსწავლია, სოხუმში...“)?

60. * * *

არ ოხორჯას ართელი ბიჭი უფონუნ. ნანა-მუმის უწუ-ქი „კადიმ
ჩილი მოსინაფა“-ს, ნანა-მუში მენდოშქუ. კადიმ ჩილიქ უწუ-ქი „მო-
ხთას, ჭურნის მემახტას¹, სერი მა ჰექ ბიდარე დო ბისინაფათე!“
აქშამი მუქო ივუ, ბიჭი ილუ ჭურნიშა, ჭურნის ქომეშახედუ, კადი
ქომოხტუ სერი.

ჩილი მუშიქ—„ანდლა ლახუტი ვარ მამჭკვინუ, არ დიშქა დო-
ჩითი-ა, იდი, ჭურნის მემოგზი“-ა. კადი ილუ-შ-ქულე, ოწკედუ-შ-
ქულე, არ ბიჭი ქომოლახენ. კადიქ—„ჰაქ მუ იქომ“-ია? ბიჭიქ ქოგა-
ქკუ ჭურნიში ოხუმეს.—„ჰედა მუ იქომ?“ უწუუ.—„ჭურნი ბოხე-
ნაფამ“-ია.—„დოზუმი დო გამახთი“-ა!“

ბიჭი ქოგამახტუ. ილუ, ჰაწი ბიჭი ოხორიშა, ნანა მუმის უწუ-ქი—
„მა ბიდარე კურბეთიშა, აზული ქოგემიდე, მა ჰაქ ვარ დობდგი-
თურ!“ ნანა-მუშიქ უწუ-ქი—„ე, საბრი ვი, ე სკირი! მა არ დაჰა
ბიგზალა!“ იგზალუ. ოხორჯას ახვეწენ: „მუ ივენ, არ სკირიშე გალე
მო მწოფხემ. მუ ივენ, რაზი დივი!“

ჰექ-თი უწუ-ქი „ჰამ სერი ქომოხთას-ია ახირი-თავლახანას, ჰექ
დოტკობას, მა სერი გეფთარე“-ა! კადი ქომოხტუ ხოლო ოხორიშა.
ჩილი მუშიქ—„ცხენის მუთუ ვარ მეფჩი!“... კადი ქოგახტუ. ოწკედუ-
ის, ჰემ ბიჭი ჰექ რენ. „მუ იქომ“-ია? — „მუსაჭირეფე მოხტუ, ეი-დო
მციქა სკანდა ვარ მათქუ ეი-დო სამანი ბიხირამტი“. კადიქ უწუ-ქი
„ქომოიდი ქუვალი, ქოდოლობდი დო იგზალი!“

ქომოიკიდუ ქუვალი, ავლაშა ქოგამილუ, ჰექ მეტკორუ ქუვალი.
ბიჭი ართუქ ილუ ოხირიშა, ნანა მუმის უწუ-ქი „მა დაჰა ვარ დობ-“

¹ ტ-ს ზედ აწერია თ.

დღითურ! ვარ მინონ აზული სკანი-თი!“ ნანა-მუშიქ—„გოგალარი, ე სკირი! არ დაჰა მა ბიგზალა, არ დაჰა დობახევეწა!“

5 ქუმანიში იგზალუ. იდუ, კადიშ ჩილის ახევეწუ: „დუნდას მითი ვარ მიდონუნ, არ ე მსკირი მიდონუნ, არ დუსინადი!“—„ჰამ სერი ქომობტას, თოკი კუჩხეში კითის გებიდვარე, თოკი ნქვალე-ნქვალერი, თოკი იჩოდა-ის, ჰამან ხე მოდლას, გუჯინას, ოდას მა ხვალა ბორე!“

10 ჰაწი კადი დინჯირუ-შ-კულე, ოხორჯა თოკი მოილუ დო კადიში ...უტუს ქოგაწდუ. ბერე ქომობტუ. თოკის ქონაუნუ. იდუ, იდუ დო თოკი დაჩოდუ-შ-კულე კადიში ...უტუს ქოგადაკნუ. კადიქ-თი ხეს ქონაკაბუ. „ქეონა ქომოილით“-ია. ოხორჯაქ ქომოილუ. კადიქ ოწ-კედუ-შ-კულე, ხოლო—ჰემ ბერე.—„ჰაქ მუ იქომ“-ია?—„ანდლა თქვეს-ია, კადიში ...უტუ მეკვათერი-ა, მაჟურაქ თქუ-ქი, ვარ, უმეკ-ვათუ რენ-ია! კაული პით, ჰეაში ოწკომილუშა მოფთი!“

15 კადიქ—„ამანი, კაი ოწკედი, აჰა მეკვათერი რენ-ია, იდი, ჰეშო უწ-ვი“-ა. ბერე იგზალუ ოხორიშა. დაჰა ნანა მუშის—„ოხევეწინუ გეშტი“-ა (გოლილუ). „მა დაჰა ვარ დობდღითურ, თი ჩქიმი გომდინარე“-ა! ჰაწი ქოგამახთუ ჰემ ბიჭი ოხორის. ბოზოშ დოლოქუნუ დოლიქუნუ. კადი-ნა მულუნ, გზას ჰექ ქოდოხედუ. კადიქ უწუ-ქს „სი მინ ორე“-ა? 20 —„მა არ ჟუკარა დეთიმი ბორე“-ა. „ეე, ჩქიმი-კალა ქომობთი, —ა ოხორ—ჩქიმის დოგოდგინარე“-ია...

25 ჰაწი კადიქ კითხუ-ქი „მუ გჯოხონს“-ია?—„ჯოხო ჩქიმი ...უტუ რენ“-ია. კადიში ბოზოქ კითხუ: „მუ გჯოხონს“-ია?—„ბურღული მჯოხონს“-ია. კადიქ ართუქ იდუ ჩარჩიშა, ჰანთეფე ოხორჯა ელი-კათუ დო ხამამიშა იდეს. ჰექ ქესე საპონი დუსუ. ჰაწი ხეზმეჰარაქი, ნა-რენ, კითხუ ხანუმის—„კადი ვარ გოგაშინუ“-ია. „გომაშინუ, მუ ჟეიდა რენ!“—„სი იხვამი-ა, ბელქი ...უტუ ქომემაჩანანორენ. მა „ამინ-ამინი“ ფთქვარე“.

30 ხანუმიქ იხვამუ, თქუ, თქუ, ვარ ნაჩანუ. „ჰაწი მა ბიხვამამ, თქვა ჟურიქ „ამინი“ თქვიო!“ იხვამუ დო ხანუმიქ დობოზო მუშიქ „ამინი“ თქვეს. არ დაჰა ხეზმეჰა რიქ თქუ-ქი „აა, მციქა ქომემაჩანუ. ამანი „ამინი“ თქვიო! თამამი გონჭიმუ-ის „აა, ჰაწი სო ბილა?“

35 ხანუმიქ—„არ ღობათ“-ია! ქეფოხედუ ხანუმის, დოლოდუ. უკულე ბოზოქ თქუ-ქი, „მა-თი მოლოდი-ა!“ ჰემუს თი ქეფოხედუ.

ჰაწი კადიქ ჰამ ბოზოს თოლი გედუ. ბოზო-მუში დო ხანუმი-მუში ოგზალუ. ბოზოს უწუ-ქი-ა „ჩარე ვარ უდუნ, ჰაშო პათენ!“—

¹ სიტყვის შიგნითა ქ-ს თავზე კ აწერია.

„ჰემო ა ხუტულაშე მეშონჭი დო ჰეჭოლე პათე“-ა! არ თოკი ქედუნ ხეზმეჭეარის; მეშონჭუ-ის, თოკი ქოგუდუ. ჰეჭ ქონოკორუ ფენჯერეს. გოჯეთუ ჰაწი ბიჭი, კადის ქომუხედუ. კადის-თი დოლოდუ. კადიქ ნენა ვარ ვუ. ხეზმეჭეარო იმტუ. ჩილი-მუში აქშამის ქომოხტუ. კადი ჰეჭ ნოკორუნ. „ჰაქ მუ იქომ“-ია?—„თქვა-ნა გოლოდეს, მა-თი დო-მოლოდუ“-ია.

5

ბაძაქთარი [ჩეფ-ოლი,
ს. აბუ-დან, 80 წლ.]
ვიწე, 13.VIII.1917.

61. * * *

10

არ ოხორჯას არ ბიჭი ქუონუტუდორენ. ჰემ ოხორჯა დიდო ფუკარა ტუდორენ. ბიჭი მუში-კალა არ შეპერიშა იგზალეს. ბიჭი მუშის ა-მციქა ონჭარუ ქუჩქიტუდორენ. ბიჭი მუშიქ, მინთხანი-რენ-ს, ქარტალი უნჭარამტუდორენ, ხუთ ფარა, ვით ფარა მეჩამტესდორენ-ახშამუს-ტი (!) მუქ გვარი ოიმხორტუდორენ, ნანა მუშის-თი არ წუტა გვარი ნულამტუ. ჰემ ბიჭი უკახე არ ვაფურის კაპტანი დივუ. ვა-ფურის დიდო ფარა დოჰკინდუ. ვაფურიშე ქოვამახტუ. ოხორი მუში-შა იტუ-შა-ქის, არ კოჩიქ გზას არ სანდული გამაჩამტუ.

15

ჰემ კოჩიქ-თი ზოპონტუ-ქი „ჰამ სანდული-ნა ექოფასენ, კოჩი-თი —ფიშმანი, ნა ვარ ექოფასენ-თი—ფიშმანი“-ა. ჰემ ვაფურიშე კაპ-ტანიქ—„მუთუ ივასე, ივასე, მა ჰამ ს ნდული ეპოფარე!“ სანდული ხუთოში ლირას ქეკოფუ. ოხორი მუშიშა მენდილუ. არ წუტა ოხორი ქედუტუდორენ. ილუ დო ჰემ სანდული, ვარ გონწყუ-შა-ქის, ოხო-რის ქელადგუ.

20

ნანა მუშიქ უწუ-ქი, „ჩქუ ოხორი წუტა მილუნან, ჰადა სი მუ დოდატი, მუშენ ექოფი“-ა, უწუ. ბიჭი მუშიქ—„იშთე ქეფქოფი, მუნ ორენ, მა-თი ვარ მიჩქინ!“ ჰემ სერის ჰემ სანდული ოხორის ქოლოდგეს დო ნაშქვეს. ხოლო-თი დოლოხე ვარ ოწკედეს.

25

ქუმანიში ევსელეს-შ-კულე, ოხორის დოლოხე ხუთ ჩეშიტი გვარი, გვარი-კალა ჩაი, კავე, თელ შეი ხაზირი ქორენ.—„ჰადა მიქ ვუ“-დღე, გოჯშამეს. ქუმანიშე ბიჭი დო ნანა-მუში ნოლაშა იგზალეს. მოხთეს-შ-ქულე, ხოლო-თი გვარი ხაზირი რენ. არ დაჰა ბიჭიშ ნანაქ თქუ-ქი, „მა არ ფჩვარე, ჰამ გვარი მიქ იქომს?“

30

ჰემ სერის დოჩუ. ოწკედუ-შ-კულე, ბიჭი მუშიქ-ნა მოაღუ, სან-დულიშე არ ბოზო ქოვამახტუ. გვარი დოხაზირუ. ბიჭი მუშის უწუ-ქი „ჰამ გვარი მიქ იქომს, ქოვიჩქინ-ჩ? სი ნა მოაღი, სანდულიშე არ ბოზო გამულუნ დო ჰეაქ იქომს“-ია, ბიჭი მუშის უწუ. ბიჭი მუში

35

იღუ დო სანდული ეტახუ. დოლოხე ოწკედუ-შ-კულე არ მსქვა ბოზო ქორენ. ბოზო ქოგამიფონუ. ჰემ ბოზო ბიჭიმ ნანაქ ბიჭი-მუშის ქომეჩუ.

- ქუმანიშე ბიჭიმ ნანას არ მუნთხა ქვა-სტერი შეი ქომეჩუ ბოზოქ. ქინის უწუ-ქი—„ჰადა ნოლაშა ილი დო ქოკოხეაფი! დიდო ფარა მექჩანენ!“ ქუმანიშე ნოლაშა მენდილუ ქინიქ. არ ესნაფის ოწირუ-შ-კულე—„ჰადა სო ძირი? მუ ქომომიჩი“—ა, უწუ. ქინიქ-თი ქომეჩუ. ქინის ოკადარ (ჰეკო) ფარა მეჩუ-ქი, ფოტა, ჯებეფე-ნა უღუტუ დერი, მთელ დერი, ფარათე აფუ. ესნაფიქ უწუ ქი-ა „ქუმანიშათე მოხთი! აკონარი დაჰა მექჩარე“—ა, უწუ. ქინი ახმამუს-ტი (!) ოხო-რიშა არ დუქი ფარათე იგზალუ. ქუმანიშე ხოლ' იღუ, ეკონარი დაჰა ფარა ქომეჩუ.

- ჰემ ბოზოქ უკახხე არ დიდი ოხორო დოხენაფუ. ქინიში ბიჭი არ სერის სონთხა იგზალუ. ბოზო-კალა ქინი ოკაკიდეს. ქუმანიშე ბიჭი მუში მოხთუ-ის, ნანაქ უწუ-ქი-ა, „ჰამ ბოზო ოროსფი რენ“—ია. ბიჭი მუშის-თი ჰემ სერის გური მუხტუ. ოხოროჯა მუში-კალა ვარ ისინაფუ. ბიჭი დინჯირუ. სერი ბოზოქ იბგარუ, იბგარუ დო ბიჭიმ ოდაშა იგზალუ. ბიჭიქ, ბოზო ოდაშა იღუ-შ-ქულე—„სი ბაშკა ბიჭი-კალა მუშენი ისინათამტი“—დეი, ბოზ ი ხამითე დოქკორუ დო ფენჯე-რეშე ოკაპინუ.

- საბანთან ჰექოლე არ ხოჯა გოლიტუდორენ. ბოზო ძირუ-შ-კულე, ხოჯაქ ოხორო მუშიშა მენდიფონუ. ბოზოს დარა-ნა უღუტუ, ხოჯაქ დუშეღუ. კაი დიფუ-შ-კულე ხოჯაქ უწუ-ქი-ა, „მა სი ქეკჭოფიკო, ვარ ივენ-ი“—ა, უწუ. ბოზოქ-თი—„მა სი ქეკჭოფი“—ა. ხოჯაქ ბოზო ქეკჭოფუ-შ-კულე, ბოზო-ნა კკორუდორტუნ, ბიჭიქ თქუ-ქი-ა, „მა-და ჰემ ბოზო ბძირარე დო მობიფონარე და მა კაიბი ბივარე“—ა, თქუ. ხოჯა დო ბოზოქ თქვეს ქი-ა, „ჩქუ ჰეაქ დომბილანენ! ჰაქოლე ბიმ-ტათ“—ია! ხოჯა დო ბოზო იმტეს.

- იღეს, იღეს დო არ დერე ქონაგეს ა ნცხენი ქეკჭოფეს. ხოჯაქ თქუ-ქი-ა, „მა ჰამ დერეს ცხენითე ქომეკაფეთა დო ნგერბ ცხენი მო-კობოშქვარე დო სი-თი ქომეახხარე“—ა, უწუ. ბოზოქ—„ოლინე მა მეაფთარე“, უწუ. ბოზო ცხენითე მიელუ. გერი ხოჯას ცხენი ვარ მოუჩუ. გეხედუ ნცხენის დო ბოზო იმტუ.

- ხოჯაქ თქუ-ქი-ა, „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კაიბი ბივარე“—დეი. ხოჯა ბოზოს მეჭიშუ. ბოზო იღუ, იღუ-შ-კულე, არ დაღის არ ბიჭიქ არ აფელუკა იქომტუ. ჰემ ბიჭიქ ბოზოს უწუ-ქი-ა, „მა სი ქეკ-ჭოფიკო, ვარ ივენ-ი“—ა, უწუ. ბოზოქ-თი—„დივენ, მა ქეკჭოფი“—ა. ბოზოქ, ჰემ ბიჭიქ ქეკჭოფუ-შ-კულე, უწუ-ქი-ა, —„მა არ აფელუკათე ზულას ქოგომიფონი“—ა. ბიჭიქ ზულას ეფეი ქოგოონუ. უკახხე ბოზოქ თქუ-ქი „ჰაწი მა ქოდომავურუ-ი, მოწკედი დო არ და ზულას ქოგო-

ფთა“-ია, უწუ. ბოზო ზუღას ვევედ-ვევედი (ორდო-ორდო) ამილუ დო იმტუ.

ჰემ ბიჭიქ თქუ-ქი-ა, „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კაიბი ბივარე“-დერ, ბიჭი მეჭაშუნ. ჰემ ბოზო ჰექოლე ილუ, ილუ დო არ ჩობანი ქონაგუ. ჩობანიქ უწუ-ქი-ა, „სი მა ქეკჷოფიკო, ვარ ივენ-ი“-ა? 5 ჩობანიქ-თი ჰემ ბოზოქ (?) ქეკჷოფუ. ჩობანის უწუ-ქი-ა „სი ოხო-რა სკანის ნანა დო ბაბა ვარ გიჯონუნ-ი“-ა, იდი დო არ დოკი-თხი-ქი, უკახხე მა მომტინანენ-ი“-ა? ჩობანიქ მალი ნუშქუ დო ოხო-რიშა იგზალუ.

ოხორიშა ილუ-შ-ქულე, ბოზო მთელ მალი ქოგამაჩუ დო იმტუ. 10 ჩობანი მოხტუ-შ-კულე, ბოზო ვარ ძირუ. ჩობანიქ თქუ-ქი-ა „და მა ჰემ ბოზო ბძირარე და მა კაიბი ბივარე“-ა, დო ბოზოს მეჭიშუ.

ბოზო ილუ, ილუ, დო არ ბიშაშაქ დიდო ასკერეფეს თალიმი ოხენაფამტუ. ბიშაშაქ ბოზო ძირუ-შ-კულე—„სი მა ქეკჷოფიკო“... ბოზოქ უწუ-ქი „ქემჷოფი“-ა. ბოზო ქეკჷოფუ. ოხორიშა მენდიონუ. 15 ოხორიშა ილუ-შ-კულე, ბიშაშის ოთხენეჩილოვით ოხოროჯა ქოუნუტო-ლორენ (?). ბოზო ჰექოლე იმტუ. არ ეგრიშა იგზალუ.

ჰემ ეგრიში ფადიშაი დოღურუდორტუნ დო, ფადიშაი ოხენუ-შენი, ჰამ ბოზო-თი, კოჩეფე-ნა ოკიბლესდორტუ, ეგრიშა იგზალუ. ჰექო ჰეშო ადეთი უღუტესდორენ-ქი, ფადიშაი მი-თი ივასენ, კინჩი 20 ოფუთხინამტესდორენ დო მიში თის კინჩი ეჯოხედატუ, ჰეა ფადი-შაი ივეტუ.

არ ჭარა კინჩი ოფუთხინეს, ბოზოში თის ქეჯოხედუ. ჰემ ბოზო ჰექო ფადიშაი დოწოფხეს. ფადიშაი წოფხეს-შ-კულე, ნა ხეტუ ეგრი-კალა, არ წკარი გამიტუდორენ. ჰექოლე გზა-თი გოლიტუდორენ. 25 ბოზოქ ჰემ წკარის არ კაი მუსლული დოხენაფუ. ართი დიდი რესიმი მუში დოხენაფუ დო წკარიში ჟინდოლე ქოგელოკიდუ. ჟურ-თი ასკერი ჰექო ქოდოდგინუ. ასკერეფეს უწუ-ქი-ა, —„ჰაქოლე მი-თი გოლახტასენ დო—ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი“,—მითი თქვასენ, ოკო-ფით დო ჰაქო ქომომიჯონით!“ 30

ანდლას ჰექოლე-ნა გოლიტუ, ენ იჭტიდანერი ქომოჯი მუში, ჰემ რესიმი ძირუ-შ-კულე—„ჰემ გიდი, ბოზო ჩქიმი, აჯაბ სო რე“-ა-შ-კულე, ასკერეფექ ოკოფეს, დანი მუშიშა მენდიონეს. ბიჭიქ ბოზო ვარ იჩინუ. ბოზოქ ჰემ ბიჭი იჩინუ დო ხაფისის ქომოლოხუნუ.

არ დაჰა ჰექოლე ხოლო-თი მაქურანი ქომოჯი მუში, ხოჯა, ჰე-ქოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ქოძირუ. ეე გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე“-ა, თქუ-შ-კულე, ხოჯა-თი ოკოფეს დო ხაფისი დოწოფხეს. 35

უკახნე ხოლო ჰემ ჩობანი ჰექოლე გოლიტუ-შა-ქის, ჰემ ბოზოში რესმი ქოძირუ. „ეა გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე“-ა, თქუ-შ-კულე, ჩობანი-თი ოჭოფეს დო ხაფისი დოწოფხეს.

ა'ნდლას ხოლო-თი კაიკირ ჰექოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში
5 რესმი ძირუ-შ-კულე—„ეა გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ სო რე“-ა, თქუ. ჰე-თი ხაფისი დოწოფხეს. მაჭურანი ნდლას ხოლო-თი ბიმბაში ჰე-ქოლე გოლიტუ-შა-ქის, ბოზოში რესმი ძირუ-შ-კულე, ჰექ-თი—„ეა გიდი, ბოზო ჩქიმი! აჯაბ ჰაწი სო რე? არ ქოგძირიკო“-ია, —ბიმბაში-თი ხაფისი დოწოფხეს.

10 უკახნე ჰემ ბოზოქ თელი-თელი (თითო-თითო) ჰემთეეს¹ უჯოხუ დო უწუ-ქი-ა, „ჰემ ბოზო მუშენი გორუმტით?“

ბიმბაშიქ უწუ-ქი-ა, „მა ჰემ ბოზო ქეპჭოფი დო ოხორი ჩქიმიშა მენდებდიონი. ოთხენეჩადოვით ოხორჯა ქომიფონუტუ. ოხორიშა ბიფონი-შ-კულე, იმტუ დო ჰეაშენი ბგორუმ“-ია.

15 ბოზოქ უწუ-ქი „სი ოქი ოთხენეჩადოვით ოხორჯა ქოგიფონუტუ, ჰემ ბოზო მუშენ ეკოფუმტი“-ა, უწუ. „ჰემ ბოზო-თი მა ბორე“-ა დო თი ნოკვათაფუ.

უკახნე ჩობანის უჯოხუ. ჩობანის კუთხუ-ქი, „სი ჰემ ბოზო მუშენ გორუმტი? მუ ოლოდატი-ა? ჰემ ბოზოქ სი მუ გოლოდუ“-ია? ჩობანიქ
20 თქუ-ქი, „მა ჰემ ბოზოქ — ეკოფარე-დეი — ოხორი ჩქიმიშა მენდე-შოშკუ. ბიდი-შ-ქულე მთელ მალი ჩქიმი ქოგამაჩუ დო იმტუ. ჰეაშენი ბგორუმ“-ია, უწუ. ჩობანის-თი თი ნოკვათაფუ.

სოლუნი, მთელის თი ნოკვათაფუ-შ-კულე, ენ ოლინე სანდულითე მუ-ნა ეკოფედორტუნ, ქომოჯი მუშის უჯოხუ. უწუ-ქი-ა „სი ჰემ
25 ბოზო ძირი-შ-ქულე, მუშენი—„ეა გიდი, ბოზო ჩქიმი“-ა, —თქვი?“ ჰემ ბიქიქ უწუ-ქი, „ენ ოლინე ჰემ ბოზო მა სანდულითე ვაფურიშე ოხორი ჩქიმიშა ბიტი-შაქ-ის ეპჭოუი დო ოხორი ჩქიმიშა მენდე-ბიფონი“-ა, უწუ, დო ჰეაშენი ბგორუმ, ზათრ ნანა-ჩქიმი მა სებეზი დომეფუ: ბოზო ოროსფი რენ-დეინე, ბოზო ხამითე დომოილაფუ დო
30 ჰეაშენი გური დომანქენ (!) დო არ დაჰა ქობძირა-დეინე, გობუ-ლურ“-ია, უწუ.

ჰემ ფადიშაი (?) კითხუ-ქი „ჰემ ბოზო ჰაწი სი ქოძირიკო, იჩი-ნატი-ი“-ა, უწუ. ბიქიქ-თი უწუ-ქი, „ბიჩინატი“-ა. ფადიშაიქ უწუ-ქი, „ჰემ ბოზო მა ბორე“-ა.

35 ბიქიკალა ოკიკათეს დო ბიქიშ ოხორიშა გერი იგზალეს.

ალი რიზა დელი მემედ-ოლდი

18 წანერი, ს. აბუ-სუტლა.

ვიწე, 13.VIII.1917.

¹ დედანში შენიშენა: „ასეც იტყვიან“. — ა. ჩ.

62. * *

ასქერი ბივი-შ-ქულე ქუთაისიშა მეფეთი. არ წანას ქოდობდგითი, ხოლო გერი ქომოფთი. ომჭოფეს ზაპტიეფექ, დომჯლონეს პოლიშა-ქის. პოლიშე ბიმიტი ედ-ლო ქომოფთი ხოლ ვიწეშა.

არ თუთას ქოდობდგითი ოხორი ჩქიპის, ტკობაშა გობიტი ოხორ-ჯამ დოლოქუნუთე, ირიქ ქოხომიწონეს,—ბიგზალი ბაღდათიშა. 5
ჟურ წანას ქოდობდგითი ალექსანდრე ჩიქვინიძემ ოხორის. ბაბა ჩქიმიქ ქარტალი მომინჯლონუ: მოხთი-დეი. ვარ მებუუჯი. უკანხე კოჩი ქომოშქუ. ჰემ კოჩის ვარ მებუუჯი, მიდონამტუ, მოშქურინუ: ჰუქუმეთის ხაბერი მეჩატუ დო მოჭოფაპატუ დო მჯლონატუ ტრა- 10
ბუხანიშა. მახევეწუ დო ქომომიდონუ ოხოშა.

ჟურ თუთას ქოდობდგითი, ბიგზალი ასქერიშა. მუხარებე გეიქუე, ბიგზალი მურღულიშა. მურღულიშე აჭარაშა ბიგზალით. ჰეკალე გომოქტეს დო ქომოფთით არქაბიშა. არქაბის ბიზაბუნი ტიჭოთე, 15
ქომომოშქვეს ოხოშა.

არ წანას ქოდობდგითი ოხორი ჩქიპის. ურუსიში ასქერაქ ნოქთა ოკოხუ, ქომოკახტუ სემლაშა. მუჰაჯირი დობივით, ბიგზალით რი-ზენიშა. არ თუთას ქოდობდგითი, ხოლ' დობივით თესლიმი, ქომო-ფთით ოხორიშა. ნა მებაშქვით შედეფე, ჰიჩ მუთუ ვარ მაძირუ, 20
მთელ ხოლო გომინდუნუ.

ოსმან ოგი-ოღლი, 28 წანერი.

სოფ. აბუ-ნოლა (აბუ-სუფლა)

ვიწე, 12.VIII.1917.

63. * *

V ბოგინას ბუტკუჯი ქომეშახტუ დო ინგრინუ...

V თოფრი ქეუჭოფათ, დომწკათ (დომცქათ)...

V ნაკო საჰატის (ორას) დოხედუთ სერი?¹

¹ სამივე ფრაზა მოცეულია ათინური ფრაზების შემდგომ, ათინური ტექსტების რვეულში, გადათეთრებულ მასალაში.

სამსავე ფრაზას წინ უწერია V, რაც იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ეს ფრაზები ვიწურია. გაუკვებარია, რატომ მოექცა ეს ფრაზები ათინური ფრაზების შემდგომ.— შეიძლება იმიტომ, რომ ათანაშია ჩაწერილი და გადათეთრებულ იქნა მაშინვე სხვა ტექსტებთან ერთად; ვიწური ტექსტების შეგროვებაზე იოს. ყიფშიძე შემდეგ გადავიდა და ამ ფრაზების გადატანა მიიჩნა.

ეს ფრაზები რომ ათინური არ შეიძლება იყოს, ამას მოწმობს ტკ და წკ-კომალექსებიანი სიტყვების ხმარება (ბუტკუჯი... დომწკათ).

64. * *

მუ გიწო ნანა სქანიქ მერღევენ-ბაში-კალა?
 მუ თქვასტუ ნანა სქანიქ მოხთიკო ჩქიმი-კალა?
 არ ნუკუ ქელეგიდვა ქჩე გურუ-პიჯი-კალა,
 5 „მსქვა ბივარე“ დოთქვა-ნა, ისე დერო დო კალა!
 არქადაში გავარე, ვარ მეგაშქუმერ ხვალა!
 სუმ დღას არ ლოქმა გვარი ქორტა დო სქანი-კალა,
 გოლოქთი დო მოწკედი ალა-თოღეფე, ალა!
 ოროფერი ჩქიმი რე მოთ გულურ მითი-კალა?!
 10 მა ვიტ კოჩი დოპილუმ, გდ რიკო ბაშკა-კალა!
 ძიკვა ქელებუღვიკო თოქმე შარვალი-კალა.
 თანგრიქ მუ ეგოჩქინდუ სი ჩქიმიშენი ბელა?!
 ვარ ქონუჯა მითის, ელა, ბიგზალათ, ელა!
 წკარის დოლიშქიდარე, ვაშა ხინჯიშე მელა,
 15 სი მა ქომემაონი, პანდა ძირარე ხელა!
 იმტი, ქომოხტი ჩქიმდა, მენდრალე ხე გივალა,
 ფორჩა ოკოგიბლარე შქას თუღე უმბაკალა,
 თქვანის მსქვაფე ქორენ-ი, ქომეფთა სქანი-კალა!
 არ ჰექ ცონა დოფხაჩქა მეკიდერი კარკალა,
 20 კუჩხეფე ეგიზდა დო მობი ვა ხუჯიკალა,
 ბექი-თი საღირი რე, გიჯოხამ ცუჯიკალა,
 მა ჰექ დიდო მისთერუნ რუსიშ ბოზოფეკალა,
 დუნდას მუთუ ვარ მინონ, მთელ ბორტა ბოზოკალა!

25 ბაბაქთარი ჩეფ-ოღლი,
 აბური, 80 წ.
 მესუდ ფქალეგან-ოღლი 30 წ., ლავრორი,—ეს ეხმარებოდა.
 ვიწუე, 12.VIII.1917.

65. * *

არ ქომენდემოწკედი, ქალე ოფრიდი სარბ,
 30 ჰეშო მეგიჭკომი-ქი ღვალეფე დიფუ ნარი,
 გიწვი, ვარ მემიუჯი, მა დომწოფხი ჩინარი,
 მა ვარ მათელი-შ-კულე, ჯეჰენნემე წინარი,
 ბაშკაშა იდარე დო სი მუ ძირარე ქვარი?
 მეგერ ხარკიშ ანდერი, მა მიჩქიტუ ბექვარი,
 35 ხოლო სევიდა ქომილუნ, შა ბიქომი ინქვარი,
 ვარ დოხედურ რახატი, ჰაე გილი ზანინქვარო.

ჰადღე, ქომემადონი, გორა იქომ-ი არი?
 მუ-დვენ ოკობნალური, არ ქოგემიბი წკარი!
 თის-ნა მედემიხთე-ში, არ დესტანი დომქარი!
 მბოლი-მბოლი იქთარე, ავლა ვარ მიღუნ დარი,
 კაბაპეთი მიღუნ-ნა, ისტერ ბიგათე მბახი, 5
 დაჰა შა ბიბადი-ი, ქომიღუნ ითიბარი!
 თამამ ნუნგამ ხანუმის, ქიბარი რე, ქიბარი,
 დილო უფონი ბორე, არ შური მემიბარი!
 სკან-კალა ქობორტა დო ისტერ ჩქარ მოთ მჩამ გვარი!
 მცოქა გური მაწკუნუ, ქომეშემიღვი კვარი! 10
 კოპჭათე ოკიწკიკო, დელელი გიღუნ დარი,
 ჰედვაფე ეპწონათ, მა ქომიღუნ კანთარი,
 ჰაწიშე ქონონქარი, ვიწეს რენ ბადაქთარი,
 ნაკო ბადი ტუკო-ნა, ჩქარ ვარ ივენ მანთარი!
 დესირი მუში ბიდა, თოლეფეს გობადარი, 15
 დომიწვი დო მიჩქიდას (!), მიში ივარე დარი?
 ალთუნიში საჰატი დოწოფხი-ი ადარი?
 ჰადღე, ქომემადონი, სი ჩქიმი რე უდარი,
 დოვი გური ჩქიმი დო ისტერ მჭულუთე მჭვარი!
 არ სერის ბისტერტი-შა, მეემახვეს დუვარი, 20
 ჰეკო ზორი მოდ გულურ, დომაწონუ სუვარი,
 გემიქთი ოჯალი-თი, ქოგემიხუნი ღვარი!
 დულდა ჩქიმი ვარ ივენ, ჰაწი ვარ მიღუნ ზარი!
 კაი ბოზო ტი, ამა გალოდუ-ი ნაზარი?
 მუქო იზაიჭეფურ, ვარ პით-შა-ქის ბაზარი? 25
 გური მუქო მიტახი, გალოდას ინთიზარი!
 ბითუმ ჩილამბრეფეთე იბგარტუ ზარი-ზარი!
 ჟური არ გზას გებდგითათ, არ ხოჯი, არ მოზარი!
 კაი ირხერხასერენ, ინგლისი რენ ხიზარი,
 ბიდათ ისინაშა დო მა ბომჯვინათ დავარი! 30
 იჭტი სოზი ქომომჩი, ჰაწი მუნ მომივარი,
 თხირი დომიკორობი, ბითუმ თუდე დობლარი,
 ეველურ ხუვარდა რე, გოლოდარე ტიმარი!
 ხე ბილარე უბაშა, ისტერ გემჩი შამარი!
 არ მორახუნადვას ეთმიშ-იქი დამარი, 35
 ტუცანობა ქორენ დო უქუ მოდ რენ ზიმარი?
 ბაზი ჩოლი დერეფეს ქოდოლოხედუნ მარი,
 ხოლო გობტონარე გეთასულეს მასარი,

დივი მედანთალონი, არ გექჩარე ტოქსარი¹,
 ფენჯერე გენკოლი-ის, არ ქომეგოხოსარი,
 მციქა დაჰა დირდიკო, ე ბოი ოროსარი,
 5 ქოდოფხედუტით, ამა არ ვარ ბძირით ქინარი,
 ხოლ შენლული ქორენ-ი ჰემ ნურიე ბაზარი?!
 სი ხაბერი ვარ გილუნ, მა სქანდა მილუნ ზორი,
 მა ჰაქოლე ბიბგარ დო სი ჯირჯილი მოთ შორი?
 ბათუმიშა ბიდი-ის, ბურგული გებიშორი,
 10 ჰექო ზუდას ბიბონი, წკარი ვარ ოკომწკორი,
 გჟუზიმ თუთას ცინი რტუ, მა მუფერეფე მწორი,
 სარხოში დობივი-დო სოქალიშა დოფთორი,
 ქემერი ქორტა-შა-ქის, მა ვარ მოგოწკამ თორი,
 დიდო გური მუხთუ დო მიწუ-ქი „გოწითორი!“

15

ფაშა მოლათურ-ნანუნ-ოდლი,
 30 წ. აბუ სუჭლა 13.VIII.1917.
 ეხმარება მოხუცი, და სხვებიც¹.

¹ ქ-ს ზევით წერია კ (ტოქსარი).

² კიდევ მიწერილი აქვს:

20 „ნასან მოლლა ვიფ-ოდლი, ქუთაისში, მიხაილოვს დაბლა; ქართული იცის,
 მესმარება გარჩევაში“.
 („მიხაილოვი“, ალბათ, ქუთაისელ ფოტოგრაფ მიხაილოვს გულისხმობს.—
 ა. ჩ.).

ათინური კილოკავი

66. * * *

არ შეჰერის ა ხორდა ქორტუ. ოფშა კონაღეფე-ობორეფე უღურ-
ტუ, ზენგინი ორტუ. ტკუ-ჩი, „მა მითიქ ემჰოფასერე დო მა-ნა ვუწ-
ვარე, დულდა, ახენას-ნა, მუ-თი მილუნ, ირი მეფჩარე!“

5

უკითხეს-ჩი „სი მუდა უწვარე?“—„მა-ნა ემჰოფასერე, კოჩიქ ჟურე-
ნეჩი ნდლას, კატა სერის ვი ჭარა ბიბილი დულდა ასერე!“

ჰამ დულდას მითის ვარ ამვალუ. უკანხე არ კოჩიქ ტკუ-ჩი, „ესე
მალი სკანი მომჩა-ნა, მა ქემჰოფი, სი-ნა იტურ-სტერი, დაჰა ოფშა-
თი ბიბილი დულდა დობარე!“ ართიკარტი ქემჰოფეს. სერის ქოლი-
ჯინეს, ვი ჭარა დოფუ.

10

ჰაშო კატა სერის, ეჩი-დო-ვი სერის დოფუ. ამა კოჩის ართუქ
ნუსტუ, ვათ ახენას ოგნუ. კოჩი მერალითე იდუშუნამს დო გულუნ.
ბაშკა ა დიდა-ხორდა ქომოხტუ, უწუ-ჩი, „ე სკირი, მუდა იდუშუ-
ნამ?“—„მა-ნა ვიდუშუნამ, დულდას მუ-თი ლაჯი ვარ უღუნ-ჩი! გი-
წვა!“—„დემიწვი, ბეჩი ლაჯი ქოგიძირარე!“

15

ჰინდოს დიდას დუწუ, მუჰო ალოდუ ეჩი-დო-ვი ნდლას-ნა ბიბი-
ლი-დულდა ნა უ, ართუქ-ნა ნუსტუ, ვარ ახენასერე. ვარ ახენას, კო-
ნაღეფე ვარ ეაჰოფასერე. ჰინდოს დიდაქ უწუ-ჩი—„იდი ოხორიშე,
ხორდას უწვი-ჩი—„ნანა შქიმი მოხტასერე“, ჩაღეტი მომალუ. ფენ-
ჯერეშე გამაწერითო დო მჩვით! მა-თი ფაიტონის გეფხედა დო მეჭ-
ტარე. კონალი თუღეშა მეფთა-ს, ნანა შქიმი მულუნ-დეი, მემავით!“

20

არ დაჰა ცადეს-ჩი, მენდრაშე არ ფაიტონი მულუნ. კოჩიქ ტკუ-ჩი,
„ჰერალდა, ნანა-შქიმი მულუნ!“ კონალი თუღეშა მოხტეს, ნაგეს დო
ალი ქოდოღვაბეს, ეინკალე ქებტეს. დოხედეს-ბილე, დიდაქ ტკუ-ჩი,
„გალე მალენ! გალე-ნა ილ'ვინ, სჯა ქომოწირი!“ ქოწირეს, დიდა გა-
ლე იგზალუ. დულდა ჰუში დოფუ დო ქომოხტუ. დოხედუ-ბილე, ხო-
ლო—„მალენ“-დეი, ხოლო იგზალუ, ხოლო ქომოხტუ. ჰაშო ლიმიჯიშა
ეჩი-დო-ვი ჭარა გალე იგზალუ.

25

ხორდაქ დიდას უწუ-ჩი „ბანდა გალე მოთ ულურ, მუჲა გალო-
დენ? მარაზი გილუნ-ნა, ეჩიმი მოვიდონათ, გილაჯას!“ ჰინდოს დიდაქ
ტკუ-ჩი, „შქიმი მარაზი ეჩიმიში დო ოლაჯუში დულა ვარ ონუ!“
—„მორო მუჲა ონ?“— „რამეტლი ჰამ ბერეში ბაბა ბიბილი დულა
5 ოფშა ხაზი ადერტუ. კატა სერის ვი ფარა იქუმტუ. ვა ფჩიტურტი,
რაზი ვა ვიიკო-ს, ზორეფეთე-თი იქუმტუ. დიშირუ დო ჭორერეფე ქო-
კინთხუ, ჟური-თი არ დიჲუ. ჰეშენი ვა მკაჩენ. ჰამუს მუ-თი ჩარე
ვარ ულუნ!“

ჰინდოს ხორდა-თი-ქ იღუმუნუ-ჩი, „მა-თი ჰიშო დომადასერე“-
10 დეი, აშკურინუ. იცადუ-ს, კითი გიზუმუ-ჩი, ჟურ ჭორერიში ოშქენა
ა კითი დოსქულუ. ტკუ-ჩი, „შქიმი-თი დიშირუ, მციქა დოსქულუ. მა-
თი ართუქ ვა-თი ვოხინათა!“

სერის დიჯინეს, ქომოჯი მუშიქ. ტკუ-ჩი „ჰადე, ჰადე, ხოლო
ბათ!“ ხორდაქ ტკუ-ჩი, „მა დაჰა ვა ვიქუმ!“— „მუჲაშენი ვარ იქუმ?
15 ვი სერი დაჰა პათერე, შკუ ჰიშო მიზიტაფურან!“ ხორდაქ ტკუ-ჩი,
„ბაბა სკანიქ ნანა სკანის-თი ჰიშო ოლოდამტუ დო ჭორერეფე არ
დვადუ. ჰუს მუნდი ვა დუგუთუნ, მა-თი ჰიშო დომალოდასერე-დეი, მაშ-
კურინენ! მალი შქიმი, კონადეფე შქიმი, ფარა შქიმი, მუ-თი მიღუნ,
ირი სკან ორტას, დაჰა ჰამ დულა ვათო პათ!“

20 მოდელუ დო ხაზირი ფარათე (გენჭარერეფე)-ნა უღურტუ, მთელი
კოჩის ქომეჩუ. დიდა-ხორდაქ კოჩი დოჩულეთინუ. დიდა უღურტუ-
შა, კოჩიქ ხორდაში ტობაშე არ ხეშა (აუჯი) მქითა ალთუნი ქომეჩუ
დო იგზალუ.

67. ბალკანიში მუხარებე.

25 ჩამილ ფაშაქ ჟუროში-დო-ოში გვერდი შილდა ასკერი ნაშკუ (ნაშ-
ქუ). ჰიმ სვა ბოში ქოდოსქულუ. ჰინდოს ბოლგარი, სირფი, კარადახ
(კარადალ), ჯონან—ჰამ ოთხო თანექ ქომოხთეს დო პოლი ეჭოფუმ-
ტეს.

ლაზური ასკერეფე მენდახტეს დო ჰინი ომტინეს, ლაქინ ეღირნე
30 გერი ქეჭოფეს. ართი სვალეფე ვარ ედაჭოფეს დო ართი დუველეფეშ-
კალა მუზაქერეს ორტეს (იხაპარტეს). უკაჩხე ჰანეფეს მიღეთი (კო-
ჩეფე) ოფშა ხავი დიჲუ.

ჰინდოს რიზენის ა მუტესერიფი ქომოხტუ, ფელი ვორსი კოჩი
ორტუ, ნოსი ოფშა უღურტუ, ოფშა-თი ჰარა უძიტაფურტუ. ჰუს
35 ჰიმ მუტესერიფი ჰად/ი (ათინაშა) ქომოხტუ. ამა მუშენი მოხტუ? მე-
გერ ათინას დუზბაში ალი-ალა ორტუ, ფელი ვორსი კოჩი ორტუ.

ჰამ კოჩიქ ეშქიაფე ვორსი კოფუმტუ. ჰუს ჰამ აუზბაში ეშქიაფექ დოილეს. მუტესერიჩი ჰეშენი ქომობტუ.

ჰაქონი მორდერი კოჩეფე-ქი (ჩი) ალაფე ირი ბითუმი (ბითუნი) ქოკოკორობუ: „ჰამ ეშქიაფე მოაონით დო თესლიმი ქომომჩით (ხეფეს ქომომჩით)“—უწუ. ალაფექ უწვეს-ქი, „ვარ მომააონერან!“ 5

ჰინდოს ვაფურის ქოდოლობლუ დო ოშქუმტუ ბაშქა სუაშე. ჰიმდოს (ალაფექ უწვეს): „არ ხაფთა იზინი მომჩით, ჰინი ბგორათ, ქობძირათ დო მოვიფონათ დო თესლიმი გოლოდათ!“

ჰინდოს ვაფურიშე ქოგამიფონუ ალაფე დო ჩოაფეფეშე მენდაშქუ. ეშქიაფე ქომოიფონეს, მუტესერიჩის ქომეჩეს. ჰიმ მუტესერიჩი ჰისტერი კოჩი ორტუ-ქი, სო-თი ეშქია ორტუ, ირი ბითუმიქ ტუაფელი ფხუჯი ქომოიფუ დო ქომობტუ დო თესლიმი დიფუ, ხაფისი ქომოლოხუნუ. 10

ა-სტერი ვორსი კოჩი ორტუ. უკაჩხე ტრაპუხანის ვალი დოწოფხეს (დიფუ). 15

[ჰაკვი ფა. მამინ-ზადე.
ათინური—ნოლაში ჩოიშა, 38 წანერი.
ათინა, 23.VII.1917].

68. ჰუსუნერი გუხარებე

ვალი დიფუ-შ-კულე სეჭერბერლული-ემირი ქომობტუ. ხუ თუთაშ-კულე მუხარებე ქოგიჰკუ. ხაფისეფე ვალიქ ქოგამიფონუ დო მუხარებეშა მენდოშქუ. მუხარებე ხოპეს იერტუ. ხაფისეფე ჩეთე დოწოფხეს, მურღულიშა მუხარებეთე მენდახტეს. სუმ თუთა ქოროხი ქინარი (ჩინარი) მუხარებე დოფეს. ურუსი კუვეთი ოფშა (ზადე) დოწოფხე დო ქომოაონუ დო შქუნი ჩეთეფე გერი (გერი) გოიქთეს (გოაქთეს). 20 25

არ დო გერი წანა არხავე ხუდუდი (ჰუდუდი) დოწოფხეს, ჰეკო მუხარებე იქუმტეს. ერზურუმი ოკიხუ-სი, არხავე-თი ოკიხუ. თრაპუხანი დო მელე ხაშოთი-დერეში ქინარი ჰუს-თი მუხარებე იქუმან. შქუ (შკუ) დოლოხე დოფსქუდით. შქუ მუთუ ვარ მოლოდეს, ურუსიში ასკერეფე ვროსი მცადეს, ნაბუსი შქუნი ვარ ელვადეს. 30

ოშკომალე ვარ დომისქუდესდოორტუ. კავკასიაში/ე მუსლიმანი დო გურჯეფე (ჯურჯეფე) დანე მომიჯლონეს, ფარა ქოგომირთეს. ჰუს-თი ლაზუტი მოძილამან, ქიმი ფარათე მომჩამან, ოფშა ჭუკარას დიხოფარა მეჩამან. რაჰათი ვორეთ. მუ-თი გამაფჩათენ (გამაფჩათერე), ფარათე ემიჰოფამან. ბედაჰავა მუთუ ვარ ემიჰოფამან. ვროსი მცა- 35

დუმან ჰუს-თი-შ-კულე მუდა მასერე, ლორმოთის უშქუნ. ლორმოთი ვროსი (ვორსი) ასერე. შქუნ-ნა მოწკედეს-ფე, ლორმოთი ვროსი მოწკედას.

[ჰაკვი ვფ. მამინ-ზადე.

ათინური—ნოღაში ჩოიზა, 38 წანერი.

ათინა, 23.VII.1917 წ.]

69. ათინური ოხორაფე დო ათინურაფიში (?) დულდა

ოღმა ფარა-ნა უღუნ კოჩეფეს, ქვაში ოხორი უღურან, ფარა-ნა ვარ უღურან-ფეს, ფიცარიში ოხორი უღურან. ლეტაფე ნიშის ლა-
 10 ზუტი ხაშქუმან, ბრინძი-თი ხაშქუმან, ლობდა-თი ხაშქუმან. მცხელი, ოშქური აფერან, ფორთიკალი აფერან, თხირი აფერან, დიკა-თი აფერან. გეთასულე-თი აფერან: ლუ, მეროჯა, შურიარი მეროჯა, შუ-
 კა, ფსუტოლია, კასტანე, პროსკა, კრომი, ფატლიჯანი, წულუ ფატ-
 ლიჯანი (დომათის). ურძენი-თი იენ (აენ), ხეივა-თი იენ, ნარი, სკი-
 15 ლიმენტრი, მდუთი, ბული, ლული, ომბრი, ნეძი (ნეზი), ვიშნა/ე, მწუ, ხურმა, კიხილჯული, ატამბა, ლიმონი, თრუნჯი (არარაინძი, არარან-
 ცი),—მეფეფე ჰაკუ აენ.

მეფეფესი ჯალეფეში დოხო: თხომბუ, წიფრი, ჭებრი, მულა, ფლამური (ფავრეფე მუში ფუჯი იმფხოს), ცხემბრი, ჭონი, მტური
 20 ნეზი, ჭე ნჯა (ჭე მჯა), ნუკუმხა, მშკერი, მშკერი ნკოლო, ანცერა, კანდლუ (მტური-თი იენ, ოხინი-თი იენ).

ჰაქონი კოჩეფე ქიმი მუში სოხუმი, მურღული, ოზურგეთიშა თუ-
 თუნ იქუმან, ქიმი-თი რუსიდეფე უღვან (უღურან); ფურუნჯილული
 იქუმან, ქიმი-თი ჰაქ ლეტა ხაშქუმან. ფარა-ნა უღუნ, დფუქანჯილული
 25 იქუმს, ქიმი-თი-ქ თერზილული იქუმს, ქიმი-თი (?) კაიქილული იქუმს, ქიმი-თი (?) ჰიჩი მუთი ვარ იქუმს, კუმარი იბის (< იბირს). ჩაფქუნეფეში დულდა ჰიმ ონ. ქიმი-თი-ქ ლორმოთიქ მუჟე გზა ოწირუ, ჰიშო დუ-
 ზი უღუნ, ქიმი-თი-ქ კოჩი იღამს, ზამფარალული იქუმს, ოროსფი ოხმარამს, მუ-თი ძირა სერე, ნიხირამს, მუდა ხავონობა ახენასერე.
 30 იქუმს (დიქუმს), ვარ ახენასერე, ჩითუმს. ჰიმუშენი ლორმოთიქ ვა-
 ქიტი მუშის მჰიმა ვარ ომჰიმამს, იხაშქენ-ფე-ქი ლაზუტი, დიკა (ნდიკა), არფა, ლობდა, ბრინძი, ირით'ე'ული ჰანი ვარ' მზგულდუნ. მუშენი ვარ მზგულდუნ? ჰიმ კოჩეფექ ხავონობა იქუმან. ჰეშენი ვა მზგულდუნ; ლორმოთიქ რისკი შქენი ემიჰოფამან (ვარ მომჩამან). ეგე-
 35 რ'ე' (ეჯერ) ჰიმ კოჩეფექ ჰიშო ვარ ეკეს, ირი ბითუმი შქუ, ლორმო-
 თიქ მუჟე გზა მოწირეს, ვიდიკოთ, ირით'ე'ული ვორსი (კაი) მომჩა-
 ნერ'ტუ, ჰოდეფე შქენის ვაკიტი მუშის მჰიმა მჰიმასერტუ, ბერექე-

თი ოფშა იასერტუ, ოზაბუნუ მციქა იასერტუ, ღურა მციქა იასერტუ.

შქუ ხავი კოჩეფე ვორეთ. წულუ-მორდერი ვარ ვიჩინამთ, მუთიშე ონჯლორე ვარ მაფერან. ჰეშენი გერი დოფსქედით. ჰაი-ნა დოფსქედით-შენი. მექტები ვარ ვიქუმთ, ხოჯა ვა დოვოხუნამთ, ჰარა ვარ ვიტუთ. ბერეფე შქუნი მექტებიშე ვარ ვოშქუმთ, ჰარა ვარ ვოზიტადამთ. ჰიმუშენი კოჩი ვარ ვიფერთ. არ დაჰა ჰამ ოხორძალეფე ჰაშო აჩილი ნოლაშე მოლვა, ნოლაშე მულურან, ნოლას ჰაშო იხაჰარან. ჰამუს ღორმოთი რაზი ვარ ონ. ჰიმუშენი ღორმოთიქ ირი ბითუმის ხავი მცადუმან.

[ჰაკვი ეფ. მამინ-ხადე,

ათინური—ნოლაში ჩოიშა, 38 წანერი.

ათინა, 23.VII.1917].

70. ლაზუტი ჯარი მუჰე იენ?

ოაორეში წულუს პიჯი ეფუშკორამან, დოლოხე მუშიში პიპილაფე ქოჯამულამან დო მეხუმან. აღის თოჭი ქოჯუდუმან, მაისი თუთას (ოხაშქუ ვაკიტის) ლაზუტი-თასი ქოდოლობდამან დო შკას ქელიბდამან დო 'ს'ონას ხაშქუმან დო ჰაშო ბერჯითე ვოლი დიქუმან. თასი ეჭოფუმან დო არ თოლი ქოდოლოტოჩამან, ბერჯითე ჰაშო ქეფუთუმან დო ლაზუტი იენ. არ თუთაშე (?) უკაჩხე ბერჯითე ლაზუტიში მზგუდა გუბერგამან ჩაირეფე. ეჩი ნდლაშ უკალე არ დაჰა დობერგუმან. უკაჩხე ლაზუტი ქელიდუმს დო ტახვა თუთას დოტახუმან დო სერენდეს ქოჯობდამან დო ხომბას-ის, კალათითე ქოჯილამან დო დონჩხვარუმან. ქარმატეს ქოჯუდუმან, დიიმქვენ, მჩვერი დიენ. დაჩხურის გესტა ქომუთუმან, მჩვერი ონცორეთე სარდა დოლოხე დონცორომან დო ჯუმუ ქუკათამან დო ტუცა წარითე დოშოლუმან; ზიმარი დიენ. გესტა ქოჯილამან, ზიმარი ქოგედუმან, და საჯი, და ფავრი ქეფუთუმან, არათკალითე დაჩხური ქეობდამან, არ საათიშე დიქვენ. დიქვას, ეფათხუმან, ჯარი გესტაშე ქოჯილამან დო სოჭრას ქოგეტახუმან დო დოხედურან დო იმხორან.

მუფაშ-კალა იმხორან? ჭუკარა ონუ-ნა, ლუ, ლობდა, ქაფჩა, ბეაშ-კალა (მეაშ-კალა) იმხორან; ზენგინი ონუ-ნა, ფენირიში (ვალიში) მუხლამა, თოფრი, ხორციში დახნი, სარმა, ვორსი შედ მუფა ორტუკო, ძირამს დო იმხორს. ჭუკარას ჰეშო ვარ აშკომენ.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ხადე,

52 წ. ს. ჯაჯივათ-იდან]

28.VII.1917.

71. უნოსა დილენჯი

არ დილენჯი მელე ქოგობტუ. უკახხე არ ოხორიშა იზალუ. უკა-
დგე' იდუ-ს, არ ბოზო-მოთა ობერი შუმთუ. უკადე დილენჯი იზალუ
დანინე მუში. უკადე' თოლი ქოჯედუ ბოზო-მოთას. დილენჯი ჰიქო
5 სერი ქოდოვთუ. ჰიმუს არ მუმული უფონურტუ დო ოხორი მუში
საპიბის ქომეჩუ. „ემიზდი“-ა, უწუუ.

უკახხელე კალათის ქომეშკახუნეს, ქომუთვეს დო ეფუზდეს. უკახხე
სერი დიჟუ. ოხორიში ბოზო-მოთა ჩაქი (ჭაქი) მუში ნაშქუ. ნაშქუ
დო დიჯინეს. უკადე' სერისო მოდსელუ დილენჯი. ბოზო-მოთაში
10 ჩაქი ქეპოფუ დო მუმულიში დუდი ნუკვათუ დო გერ-გერინე ქოდო-
დუ. უკახხე ქუმანი დიჟუ. მოდსელესო, — „ჩოი ჩქიმიშა ვიდარე“, —
თქუე დილენჯიქ. ბოზოში ნანაქ უწუ-ჩი, — „ჯარი (ჯმარი) კაჭალ-
თი დოი დო ჰიშო(თ)იდარე!“ უკახხე ჯარი ოშკომუ. უკადე' უწუ-
ჩი „მუმული ქომომჩი!“ მუმული მეჩანერ'ტუ, დუდი მეკვათერი
15 ორტუ.

უკახხე დილენჯიქ' კიჟუ: „მუმული შქიმი დუდი მეკვათერი მოთ
ონუ-ი?“ უკახხე უწვეს: „ჟურ თანე მექჩათერე!“ — „ბაშკა მუმული
ვა ბგორუმ, ილა შქიმი მუმული ბგორუმ!“ — „ოთხო თანე მექჩათე-
რე!“ ჰიმ ხოლო კიჟუ. უკადე' — „ალთუნი მექჩათ!“ ხოლო კიჟუ,
20 კიჟუ, კიჟუ. ოფშა კოჩი ქოგვაფინეს

„მუჟა მექჩათ, მუჟა გიკორენ?“ — „მა მუმული შქიმი მა ჰიმუს
დუდი-ნა ნუკვათუ. ხამეფე ფცადათერე!“

ბოზო-მოთაში ჩაქი დინცხირარი ორტუ. — „მუმული შქიმი ჰამექ
ნუკვათუ! ჰამ ბოზო-მოთა ეფუოფარე!“

ჰიმ ბოზო-მოთა ქომეჩეს. მორდერი ჭუვალი (!) ქოდოლოხუნუ ბო-
ზო-მოთა, კაპულა (!) ქომოდბუ დო ულუნ. იდუ, იდუ, აჯი დუ. აჯი
დუ-სო (ჯარი შკორუ-სო), არ დულენი ოხორიშე რასტი მოხტუ. ჰიმ —
„მა აჯი ვორე. ა-მციქა ჯარი ქომომჩითო, ფშკომარე!“ ჰიმ დულუ-
ნიშ საპიბი (!). უწუ-ჩი „არ წარი ქომომილი-ა. მოხთა-სო, ჯარი
30 შკომარე!“

უკადე უწუ: „ჭუვალი შქიმი ნაქ დობდვა?“ — „ჭუვალი სკანი ქო-
მომჩი დო ებზდარე!“ ჭუვალი მუში ქომეჩუ დო ებზდუ.

ჰიშო დილენჯი წარიშე იგ'ზალუ. ბოზოქ უწუუ (დულენიში სა-
პიბის): „მა ჭუვალიშე ქოგამამიფონი!“ ქოგამონეს, დომფელეს დო
35 არ მორდერი ჩობანი ლაქი ჭუვალის ქოდოლოხუნეს. ჯარი ქოდო-
ლუბლეს ოფშა, „შკომას“-დეი.

უკადე მუ-თი ვარ, დილენჯი ქომოხთუ. ჯარი ქოჩეს, ეორსი შკო-
 მუ დო ჭუვალი მუში კაპულა ქომოიბუ დო გზა ექოფუ დო ულუნ,
 ულუნ, ულუნ. ლაქი ფაცხალუე კაპულა მუშის. დილენჯიქ უწუ-ჩი:
 „ჭელბეთე დარლანდუნ, ქომიშქუნ, დუზღემესი დოფხედათ-და, ლიმი-
 ფხონა ფწილარე დო დოვორჩა დო დოფხედათერე“-ა. ლიმფხონა
 წილუ; წილუ დო დუშელი-სტერი პეჯი-პეჯი ქოდორჩუ. ჭუვალი მუ-
 ში პიჯი გუნწუ, ბოზო გამიფონასერტუ. მორდერი ლაქი დუდი გა-
 მილუ დო ოშკომუ კოჩი.

შაქირე (II შაჩირე) გენჯალა-ხადე.

67 წ. (ოსმან ეფ. დედა),

სოფ. შილერითი (შილეთი), 27.VII.1917.

72. აში აკარდაში

არ ოხორის ყურ თანე არ ბადი დო არ დიდა ქორტეს. ნეძი
 ოფშა ულუტეს. მქაფუ (მქვაფუ)! ულურტუ. უკაჩხე ლაქი ნაგუ. ლაქი
 უწუ-ჩი „ნაქ ულურ, აკარდაში?“—„დიდაშ! ოხორიშა/ე ვულურ, სი-
 თი მებთარე, ოფშა ნეძი ულუნო, მევიხირათერე!“

უკადე იდეს, იდეს დო მუმული ნაგეს. მუმული(!) უწუ: „ნაქ
 ულურ'ოთ, აკარდაშეფე?“—„დიდა ოხორიშა/ე ვულურთ, სი-თი მებ-
 თარე!“ უკაჩხე იდეს; იდეს დო ჩივი (ქივი) ნაგეს. ჩივი(!) უწუ: „ნაქ
 ულურ'ოთ აკარდაშეფე?“—„ნეძიშ მებირუშა ვულურ'ოთ!“ „პიმუ-თი
 პინიშ-კალა იგზალუ. კოპალი ნაგეს.—„ნაქ ულურ'ოთ აკარდაშეფე?“—
 „ნეძიშ ოხირუშა ვულურთ!“—„მა-თი მენდემიფონით“-ია.—„სი მუდა
 არე-ა?“—„ეკნათე (ეკნაშ-კალა) დოფხედარე“-ა! იდეს, იდეს დო ჭუ-
 ვალი ნაგეს. ჭუვალი უწუ-ჩი. „ნაქ ულურ'ოთ აკარდაშეფე?“—„ნეძიშ
 ოხირუშა ვულურ'ოთ!“—„მა-თი მენდემიფონით“-ია!—„სი მუდა არე“-ა?
 —„ნეძი დოლომობლათერე-ა მა“-ია! იდეს, იდეს დო ოხმაშე ნა-
 გეს.—„ნაქ ულურ'ოთ აკარდაშეფე?“—„დიდაში ნეძიშე ვულურ'ოთ“-ია.

აში აკარდაში იზალეს, იზალეს დო დიდა(შ) ოხორიშა მენდახტეს.
 ბადი დო დიდა დიჯინეს. მუმული ოჯალის ტუტაფუნას ქოდოხედუ.
 ჩივი კულის ქოჯიკონუ, ლაქი ეკნას ქელიჯინუ, კოპალი ეკნა თუდე
 ქეწილუ. უკად მქაფუ ოხმაშე დო ჭუვალი (მქუვალი) ონცხონის ქეხ-
 ტეს. ნე'ნძი ჯუბლუტუ დიდას. ნეძი ოხმაშე დოლომობლამტეს დო ჭუ-
 ვალის მუნქთამტეს. დიდაქ ბადის უფუხო: „ე, ბადი-ა, მოფსელი-ა,
 ნეძი ნიხირამან“-ია! ბადი (!) უწუ: „მინ მოხთასერტუ-ია, მი-თი ვარ
 ონ“-ია! დიდა მოფსელუ, ყური-თი მოფსელეს ბერა-მერი. დაჩხური

1 ტექსტში ჩაწერილია (რუსულად): „მომთხრობმა გამოთქვა მქვაფუ“.

2 ტექსტში წერია (რუსულად): „ისმის, როგორც ნაა“.

ჩირპიტი (ქირპიტი) ვარ ულუტეს, დაჩხური ოგზასერტუ. უკად მუ-
მული ფათფათუ-სო (ფოთფოთუ-სო), თოლეფეს მტუტა ქომეშკვაბლუ
დიდას. ბადი გალე გამახტესურტუ, კობალი ქოგოგანთხუ, ლაჭი
კუჩხე ნოკაპუ, მჭაფუ დო ჭუვალი დო ოზმაშე (!) ნეძი ნიხირეს, ეკო-
ფეს დო იგზალეს.

[შაქირე (|| შაჩირე) გენჯალა-ზადე,

67 წ., ოსმან ეფ. დედა,

სოფ. შილერით (შილეით), 27.VII.1917].

73. კონჯოლოზი ნდლა¹

10 კონჯოლოზი უჩა ონ, თომალდარი. პანდა ზულას ონ დო აღანი
წანას ზულაშე გალე გამულუნ დო შქი ნდლას ჩოდეფეს გულუნ. გზას
მეგაგას-ნა, დო გიკითხას-ნა დოხო სკანი,—„უჩა მემედი ონ დოხო
შქიმი“, უწვარე. „სო ულურ, გიკითხასერე,—„უჩა ოხოროშა ვულურ“,
უწვარე.

15 ჰინდოს „იგზალი“, გიწვასერე. ეჯერ „ქჩე“ დოგაზიტას-ნა, გოკ-
პირდასერე. შქი ნდლას ბისმილლაითე კავეფეს ეფუთვათერე სერის.
ვარ ეფუთვათ-ნა, კონჯოლოზიქ კუდელი ქოდოლონწასერე (ეკუფსა-
სერე) დო უკად ჰიქელენდო წარი ოშვატ-(ოშვათ)-ნა, დუთარი მა-
რაზი გადანენე. ცხიკი-თი დობალუნ. „ბისმილა“ დოთქვა-ნა, „ბის-
მილა“ ვარ თქვა-ნა, მუ-თი ეფუთვიკო, ვარ იენ. შქი ნდლაშ უკალე
20 ზულაშე მენდულუნ, ზულა დიენ მორდერი.

ა სერის დიდაქ, დიდა-ხორძა, ოხორო ნუშის დაჩხურიშ-კალა
ხერტუ, თხვერი თხუნტუ. კონჯოლოზიში ნდლა ორტუ. სერის(ო)
დიდაქ(ო) თხვერი თხუმტუ-შა, კონჯოლოზი კლემურიშე ქოჯებტუ.
25 დიდა-ხორძას აშკურინუ. დიდაქ მუ წოფხუ, კონჯოლოზი-თი-ქ უ:
დიდაქ თხუმტუ, კონჯოლოზი-თი-ქ თხუმტუ, დაჩხურის ეკუნტორუ,
კონჯოლოზი-თი-ქ ეკუნტორუ. ჯოტილუ, კონჯოლოზი-თი-ქ ჯოტი-
ლუ. მუ დულდა უ, კონჯოლოზი-თი-ქ უ. დიდაქ იდუშუნუ—„დაჩ-
ხური მევენწა, კონჯოლოზიქ დაჩხური ნინწასერე, ჰინდოს თომა
30 მუში ადვასერე, ოხოროშე იმტასერე“.

დიდაქ დაჩხური ქონინწუ, უკახე კონჯოლოზი-თი-ქ ქონინწუ.
ჰინდოს კონჯოლოზიშ თომას ქონამბინუ დო კონჯოლოზი იმტუ.
მაქვანი კონჯოლოზიქ უკითხუ: „მიქ გოდოდუ?“—„მიტიქ ვარ, მა
პი, მა პი!“

35

[ოსმან ეფ. გენჯალა-ზადე

შილერითი] 27.VII. 17.

¹ სათაურთან წერია: „1—15 თუთა მორდერი, სხვების თქმით—ხრისტონაში
24—6 თუთა მორდერი“.

74. დელიზი მესელი

არ დიდას ჟურ ბიჭი ქუჯონუნ; არ ნოსონი ორტუ, ართი დელი ორტუ. ჰუს ჯუმალეფე ქივადის დულა იქუმან. დელიქ უწუუ ჯუმა მუშის-ჩი, „მა ვიდა დო ნანა-შქიმის ა ხურა დევეუმბონა!“ — „იდი, დუმბონი“, უწუუ.

5

ჰუს დელიქ მორდერი კუქმათე წარი ქონობუ. წარი ვორსი დობაშკალუ (დობახალუ). ნანა-მუშის შედეფე გორჩუ. — „ე, ნანა-შქიმი, ა ხურა დევიმბონა!“ ნანა-მუშის ხარხალერი წარი დუდიშა მუნქეთუ. ნანა-მუში დოდურუ. ხაშკალერი წარი მუნქეთუ-ს, კიბრეფე (კირბეფე¹) გვაჯირჯილუ. უკა უწუ-ჩი, „ე, ნანა-შქიმი, აჯი იი (იდი), ა ჯარი ქოფჩა! ხურა-ნა გიშონი, ხაზი გაჟუ დო გადიცინენ!“ უკაჩხე მაქვალი დუქუ. მაქვალი დუფორცუ დო კიბრეფეს (კირბეფეს) ნუჯურჯოლამს: „შკომი, ე ნანა-შქიმი, ვა შკომა-ნა, მა ვიშხორ!“

10

ა-მციქა ჩენდიქ ოშკომუ, ხოლო ნუგურჯოლამს კიბრეფეს. — „ე ნანა-შქიმი, დიცამ დო მუჟაშენი ვა იშხორ? დორიე მა ვიშხორ“, დო ჩენდიქ ოშკომუ. უკაჩხე ლივადიშა იგხალუ.

15

უკაჩხე აკილი ჯუმა მუშიქ უწუ-ჩი „ე ჯუმა-შქიმი, ნანა-შკუნის ხურა დუმბონი-ი?“ — „ა ვორსი ხურა დევეუმბონი დო ხაზი-ნა აჟუ-თე, დიცამს. მაქვალი დევეუჯიბი დო ვა შკომუ დო მა ოფშკომი!“

ჰინდოს ჯუმა მუში ოგნუ-ჩი, ხაშკალერი წარი მუნქეთუ. — „ჰადდე, ვიგხალათ, ე ჯუმა! ა ქოფცადათ ნანა-შკუნის!“ — უწუ აკილიქ. იგხალეს ოხორიშა. აკილიქ ცადუ-ჩი, ნანა მუში გოჯირჯილერი ქელაძუნ. ჰინდოს — „ე ჯუმა, მუჟა ი სი? ნანა-შკუნი დოდურინი!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „მა ვა ვოდურინი, ხაზი-ნა აჟუ-თე, დიცამს.“

25

ჰუს აკილიქ უწუ-ჩი „ჰამ ა სო-თი მენდიონი დო დობევი! ოქსე უჩუმეტიქ ოგნას-ნა, ხადისი ქომოლამოხუნამან!“ ჰინდოს ა გამატახერი კალათი დელიქ ქეკოფუ დო ნანა-მუში ჰიმ კალათის ქოდო-ლოდუ დო ქომობუ (ქომობუ), დო ილამტუ-შა, კალათიშა გამუველუ დო ვარ ოგნუ. უკაჩხე კალათის ცადუ-ჩი, მი-თი ვარ ონ. ხუჩელი-ხუჩელი ოხორიშა მულურტუ დო, ჯეკიწერუ-ს, ა ხორძა მულუნ. ჰინდოს დელის ხუჩე აჟუ: „მა ორუბას დოდოგოტოჩატუ დო სი ნაქ ულურ?“ დელი ჯერი გოძეთუ. ა მორდერი სოჰა ქეკოფუ დო ჰიმ ხორძაში დუდის ა ქოჯეჩუ დო დოდურინუ დო ჩენდი ოხორიშა ქომობუ.

35

¹ მთქმელმა — „კირბეფე“. იმბარაო.

ჰინდოს აკილიქ უწუ-ჩი აე ჯუმა, მენდიონი-ი?—„მენდევიონი დო ათინას ქოდოლოვოტოჩი. უკაჩხე ფცადი-ჩი, ჯერიდე შკიმი მულუნ. ჰინდოს ჯერი გოვიქთი დო ა სოპა ქოჯეფჩი დო მევე შქვი!“

ჰინდოს აკილიქ იდუშუნუ-ჩი, „ჰამუქ ბაშკა ხორდა დოლურიწუ!“
 5 ჰინდოს აკილი იდუ დო ჰიმ ხორდას ა ქოცადუ. კონქშიში ხორდა დურიწერი ქოძუ. ჰინდოს ჯუმა-მუშის უფახუ: „ე დელი ჯუმა, სი ჰამ მუჲა იი, კონქშიში ხორდა დოლურიწი!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „მა კონქში ხორდა ვა ვოლურიწი, ნანა-შკუნი ვოლურიწი“. ჰინდოს ჰამ ჯუმაღეფქ ჰიმ ხორდა დოხვეს.

10 ჰინდოს აკილი ჯუმა-მუში უწუ-ჩი, „ჰადდე, კურბეტიშა ვიგზა-ლათ!“ ვი-ნდღერი გზაშა იგზალეს. ა ალაში დანიწე იგზალეს. ჰიმ ალაში დანიწე ჩობანი ქოდოგუთეს. არ წანას აში ლირას (ალ ჰუნის) ქოდოგუთეს. ართუქ არ წანა ჩობანლული დუეს (დუეგს).

ა-ნდას კეჭეფე ონჯინამან დო დელი ოშკურის (ოშკურას) ქეხ-
 15 ტუ დო კეჭეფეს უწოღემს-ჩი, „მა ოშკური დეგიბლათერე, მა-თი მიშინახით! ვა მიშინახათ-ნა, დუდი მეგიკვათათერე!“ კეჭეფეს-თი ახვალეს, ახვალეს-ჩი, დუდი ჯაკანეს. ჰინდოს დელიქ ოშკური ქოხოკანუ დო კიჲამს-ჩი, „ოფშა მიშინახით!“ ა ოშკური თექეს ა ქრას¹ ქოჯაცონუ. ჰუს დელი ოშკურიშა ქოჯეხტუ. ცადუ-ჩი, ანაქ ვარ უშინახეს. თექეს ცადუ-ჩი, არ თანე ქოჯუნცოს².

ჰინდოს იდუ დო ქეჭოფუ დო ოშკომუ.—„ჰამუქ ემიშინახუ დრ ტკვა (თქვა) მუჲაშენი ვარ ემიშინახით?“—დო ირის დუდი ნუკვათუ დო ჰინიში ჰინგლაღეთე ეჭოფუ დო ჰამ თექეს ქოდოლობუ დო ლიმჯერიშა ჰიმ თექე ეჭოფუ დო ალაში კონახიშა მენდიონუ. ჰინ-
 25 დოს აკილი ჯუმა-მუშიქ თექე ხვალა ქოძირუ.

—„ე ჯუმა, სი ართი კეჭეფე მუჲა ოლოდი?“—„ოშკური ვა მი-
 შინახეს დო დუდი მეგუკვათი!“—„ე დელი ჯუმა, სი მუჲაფერი დუ-
 ლაჲ ი, ალაქ ოგნას-ნა, დუდი მეგიკვათანენე! ჰადდე, მეკვათერი
 30 კეჭეფე ქომოვილათ დო ახირის დოვომფულათ!“ ჰუს იგზალეს დო, აკილიქ არ თანე ქომოიდუმს დო მოლამს, დელიქ ჟურ თანე ქომო-
 დუმს დო მოლამს. ირი დოთორეს. ჰიმ სერის ფარა ნიში ეჭო-
 ფანენე. ალა-მუშიქ ხორდა მუშის უწუ-ჩი, „ჩობანეფე შკუნი ოჭუმე
 იდანენე, ა ჩეშკელი ქონუბი!“ ჰინდოს ა ჩეშკელი ქონუბეს დო ალა
 ნიშიქ უფოხუ-ჩი „ფარა ტკვანი (თქვანი) ეჭოფით!“

35 ჰანი-თი იგზალეს, ფარა ნიში ეჭოფუმან. ჰინდოს დელიქ უწო-

¹ მთქმელმა—აჩქას—ინბარაო, წერს ი. ყ.

² ქოჯუცონის ნაცვლადო, შენიშნავს ი. ყ.

დემს-ჩი, „მა ფარა ოფშა მომჩარე. მა ჟურ თანე ფთორუმტი!“
 ჰინდოს ალა-მუჟიქ აკილის უწოლემს-ჩი „მუდა იტუს ჰამუქ?“—„ჰამ
 დელი ონუ, ნოსი ვარ ეკუზდამს დო იხაპას!“ ჰინდოს დელის ხუჩე
 ადენ-ჩი, „დელი ტკვა ორეთ! ჟურ თანე მა მოვილაბტი, არ თანე
 სი მოლამტი.“ ფარაში ოფშა მა ეფქოფარე!“ ჰინდოს აკილიქ— 5
 „ჰამ ალა-შკუნი ოგნასერე-დეი—ფარაში ოფშა ჰიმუს ქომეჩი“,—უწუ
 დო ოთხო ღირა (ალთუნი) დელის ქომეჩუ დო ჟურ ღირა აკი-
 ლექ ქეჭოფუ.

ჰუს ჩეშკელი ჯიბუმან დო იმხოზან დო ალა დო ხანუმი მუში
 დიჯინეს. ჰუს ჰამ დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი—„ე ჯუმა, ა შერები 10
 ჩეშკელი ალა-შკუნი დო ხანუმი-შკუნიში ოშკენას ჯეგოტაწარე“.
 უკაჩხე აკილიქ უწუ-ჩი, „ჰა, ჰიშო დიენ-ი? ოგნასერე დო ჯემჩანენე!“
 ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი „ნანა ვუხოდი, მა ჯეგოტაწარე!“ ექოფუ
 შერებიტე დო ჟურიტიში ოშკენას ქოჯოტაწუ.

ხანუმი გოკუცხუ. ქომოჯი მუშის უწოლემს: „ე კოჩი, მეგაზგუ-ი, 15.
 ჰამ მუდა ი?“ ჰინდოს ალაქ ა ხეფე მენდილუ-ს, ხეფე ჩეშკელის გვა-
 ნამტუ.—„ე ხორდა, ჰამ სი მეგაზგუ!“ ჰინი ოკიილერან; ალაქ იტუს:
 „სი მეგაზგუ.“ ხანუმი-თი-ქ იტუს: „სი მეგაზგუ!“ ჰინი ოკიილერან.
 ჰინდოს აკილიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ოგნეს, ჰადდე, ვიმტათ!“ ჰინ-
 დოს დელი-თი მოდელუ დო—„მა ჰამ დემირიში ეკნა ჯ/გებწარე“, 20
 —უწუ.—„ჰამ დემირი ეკნა მიქ ილასერე? უწუ აკილიქ. დელიქ—
 „ჰამ ნეკნა მა ვილარე!“ ჯეწუ დო ქომოჯბუ დო ულურან.

უკაჩხე ალა დო ხანუმი მოდელეს, არ დაჰა ცადეს-ჩი, დათალი
 ნიშის ჩეშკელი ქოჯოტაწუნ. ჰინდოს ალას უფოხუ ხანუმიქ: „სი მა
 მიწოლემდი-ჩი „მეგაზგუ“, ელა, ცადი-ჩი, მუდა ონუ?“ ალა-თი ქო- 25.
 მოხტუ. ცადუ-ს-ჩი, ჩეშკელი ონუ. „ჰუუ, ჰამ ჩოზანიქ მუდა მოლო-
 დეს?“ უკაპუ ეკნათერე. ცადუ-ჩი, დემირი ეკნა-თი ვარ ონუ. უკად
 ახირიშა იგზალუ. ცადუ-ჩი, კეჭეფე დუდი-მეკვათერ ორან. ჰინდოს
 ხანუმის უფოხუ: „ცადი-ჩი, ჰამ ჩოზანეფექ მუდა მოლოდეს?“

უკად დელი დო აკილი ჯუმალეფე იგზალეს ა მორდერი ციფრი- 30
 ში თუდენკალე. ჯუმალეფექ ა ჯარი ოშკომეს დო ართუქ დოლუმ-
 ჯუნ. ჰინდოს (ჰიმდოს)! ჯუმალეფე ჰიმ ციფრის ედულურან. ქეხტეს
 დო ქოჯხედეს. ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „ე ჯუმა, მა ეკნა შკიმი
 ევილარე!“ აკილიქ უწუ-ჩი, „მონკა ონუ, ევადენ-ი?“—„მა ევილარე!“
 მოჯბუ დო ქეილუ. 35

1 ი. ყიფშიძე შენიშნავს: ჰიმდოს ისმისო.

აქშამი დიდაჲ, კატირჯეფე ციფრი თუდენკალე ქომოხტეს დო ჯარი ნიში იმზორან. ჰინდოს ჰამ დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ე ჯუმა, ჯეგოფსარე!“ — „ამანი მოთო ქოჯოფესა, ჯემჩანენე!“ ჰინდოს — „მა ჯეგოფსარე“, — დო ჯოფესამს. კატირჯეფექ — „ჰამ წარი სოლენ-

5 დო მულუნ? ფშვათერე“, — დო ოშვეს.

უკახხე დელიქ უწუ-ჩი „ე ჯუმა, დომაზგვენ, ჯეგოზგვარე!“ ჰინდოს აკილიქ უწუ-ჩი, „ამანი, მოთო ქოჯოზგვა, ოგნანენე დო დუდი მემიკვათანენე!“ — „ჰინის მჷთი ვარ ახენერან, დობლური, მა ჯეგოზგვარე!“ — დო ჯოზგუმს. კატირჯეფე გოაშაშეს. — „ჰამ ცაშა

10 თოფრი ჯულუნ დო ა ქოფცადათ!“ იგზალეს დო ხეფეფეთე (?) ქეკოფეს, ცადეს-ჩი, თოფრის-თი ვა ნუმგუმს.

უკახხე დელიქ ჯუმა მუშის უწუ-ჩი, „ე ჯუმა, დემირი ეკნა ვოკაპინარე!“ ჰინდოს აკილიქ ოპალაკარამს-ჩი, „მო ოკაპინა, ჯკად ოგნანენე დო ოფშა ჯემჩანენე!“ — „ჰაქ ვა-თი ედალან. ედულუნტა-შა,

15 ჯეფჩა დო ვოკაპინარე!“ დო დემირი ეკნა ჟინდო ნაშქუ: ჰიქელენდო ეკნა დალეფეს ჯანთხას-ის, ტობუფეშა ოფშა ნენა იქუმს. ჰინდოს ჰამ კატირჯეფეს დო კატირეფეს „ცა ჯეკორდუ დო მულუნ“-დეი, იმტეს დო გური უტეაცეს. ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „ჰადდე, ქოჯეფთათ! ცადი-ჩი, მუდა ქომოლბუთი პი?! ირის შური ქევეუტოფი. ჰიქელენდო

20 ქოჯეხტეს დო ჰუს ჯარი დო ფენირი იჯიბალამან. დელიქ ოფშა ჯარი იჯიბალუ, აკილიქ ოფშა ფენირი იჯიბალუ დო ულურან, აზული ნიში იმზორან დო ულურან.

აკილის ჯარი დვაჩოდუ. ჰინდოს — „ე ჯუმა, ა-მციქა ჯარი ქომომჩი“, უწუ დელის. — „ფენირი მომჩი დო ჯარი მექჩარე!“ ფენირი

25 მეჩუ დო ჯარი ეკოფუ დო შკომეს. აკილის ჯარი დვაჩოდუ, ფენირი-თი დვაჩოდუ დელის უწუ-ჩი „ა-მციქა ჯარი ქომომჩი დო ოფშკომა“. დელიქ უწუ-ჩი, „მა ჯარი ვა მემაჩენ, მა-თი დომაჩოდასერე!“ — „მა აჯლულითე ბლურურ, ა-მციქა ქომომჩი!“ ხოლო ვა მეჩუ: „ა თოლი სკანი ქეშკილი დო ქომომჩი დო ჯარი მექჩარე!“

3) ჰინდოს აკილიქ უწუ-ჩი, „თოლი ეშკრღმალენ დო ნჩენ-ი?“ — „ჯარი ჯანდირედი ონუ დო ნჩენ-ი?“

ჰინდოს აკილიქ იდუშუნუ-ჩი, „აჯლულითენა ბლურარე-ში, ძღერი ბლურა“ დო არა თოლი ეშკილუ დო ქომეჩუ. ჰინუ-თი-ქ ჯარი ქომეჩუ დო ოშკომეს.

35 ხოლო ანდღერი გზაშა იგზალეს. ხოლო დელი ქოდოხედუ დო ჯარი იმფხოს, აკილის ვა მეჩამს. ხოლო აკილი ოპალაკარუ: „ა-მციქა ქომომჩი!“ ჰინდოს — „ართი თოლი-თი ეშკილი დო ქომომჩი დო მექჩარე!“ — „ა თოლითე ფეშინე სკანი მევეულურ, ჰინ თოლი-

თი ქომეჩჩა-შ-უკულე მა ვა-თი მემალას!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „ვა მეგალას-ნა, მა მუდა პა? მა ჯარი ვა მემარენ!“

აკილი აჯითე დერუნ. ოფშა ოკალაპარუ (?), ვა მეჩუ. ჰინდოს აკილიქ—„ჰაშო აჯლუდითე-ნა ბლურარე-ში, ბარე ა ჯართე ვიძლა დო პიშოთე დობლურა“,—დო ართი თოლი-თი ქეშკილუ დო ქომეჩუ; ა-ვორსი ჯართე იძლუ. უკახე დელი მოხსელუ დო ულუნ. აკილი ჯუმა მუშიქ ოკალაპარამს-ჩი (?)—„მო მემაშქუმ, მა-თი მენდემიონი!“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „სი მა დელი მიწოლემტი, ჰუდ დელი სი ორე-ჩი, ჯარიშ-კალა თოლეფე გომინთური; ჰუს ჰიმ სჯანის სი ხოსკი!“

უკახე ჰიმ დელი დივეფეში ოსორიშა იგზალუ. ჰიმ დივეფეშიქ ნანა-ნიშიქ დივეფეს ჯარი უწოფხამტუ. ჰამ დელი, აჯი-ნა ორტუ-შენი, ჰიმ ჯარეფეში ოშკომუს ქოჯოქუ. ჰინდოს ჰიმ დიდაქო ჰამუს უკიფუ: „სი ბერეფე შკიმიში ჯარი მოთ იმხორ? ბერეფე შკიმი ჰუდ აჯი მოხთანენე. ჯარი ვა ძირან-ის, სი ოქშკომანენე!“

ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „მა აჯლუდითე ბლურურ, მა ჰამ ჯარი ფშკომარე! ბერეფე სჯანის ნანა ვუხოდი!“ უკახე ჯარი ოშკომუ. ავლდაში ჩაილულის ქელიჯინუ. ჰიქ დვაჯინუ. უკად ჰამ დივეფე ქომოხთეს.

ჰამ დივეფე სუმ ჯუმა ორან. ქომოხთეს დო ნანა ნიშის უწვეს-ჩი, „ჩაფული (ორდო) ჯარი ქომომილით, აჯი ვით!“—„ჯარიში გვერ-დი ა კოჩი მოხტუ დო ოშკომუ“. ჰინდოს—„მუდაშენი მეჩი?“—უწვეს. ჰინდოს—„ზორილენ ოშკომუ“,—უწუ. ჰინდოს ბერეფე მუ-შიქ უწუ-ჩი, „ნაქ ილუ ჰიმ კოჩი?“—„ჰიქ ელანჯას ჰიმ კოჩი!“

ჰინდოს ჰამ დივეფე მოხსელეს დო იგზალეს ჰიმ დელიში დანინე. ცადეს, ა კოჩი ქონჯას.—„ოფქოფათ დო ოფშკომათ“, ტკვეს. ჰინდოს დივეფეში მორდერი (!) ჯუმაღეფე მუშის უწუ-ჩი, „ჰამ კოჩი ხავი კოჩი ონუ. შკუნი ჯარი ოშკომუ დო ჰაქო ქოდიჯინუ დო შკუნინდ ვარ აშკურინუ დო ქომოლი კოჩი ონუ. ელა, ჰამ ჯუმა დევიზენათ დო სერის დიჯინას-ის, ოფშკომათერე!“ ჰინდოს ჯუმა-ლეფე მუშიქ—„ჰიშო პათ“, უწვეს.

ჰუდ დელის—„ე ჯუმადი, ე ჯუმადი!“ უდოხეს. ჰინდოს დელე ჯეკუცხუ. ხუ ოკალული ა სოპა ქელუძურტუ. სოპა მუში იჯიბალუ დო ადა უსტინე მოხსელუ. მოხსელუ-ს, დივეფეს აშკურინეს. ჰინდოს დივეფე უწვეს-ჩი, „სი ჯუმა შკუნი ორე. შკუ მუდაშენი სოპათე მანთხოხეთ?“ ჰინდოს დელიქ უწუ-ჩი, „ოჩი ჯუმა დემით, მა-თი ვა-თი ჯეჩათ!“

უკად ოთხო-თი იდეს დო ოხორის ჯარი ოშკომეს. ჰუს სერის დოლუმჯუ. დივეფექ ნანა ნიშის უწუ-ჩი, „ჰამ ჯუმადი სკანიშ-კალა დიჯინასერე. კოდა-თერე სი დიჯინი, მოლენისემტი ჰიმ დიჯინას! სერის ბიზეფეთე ბუგურათერე დო ფშკომათერე!“ ჰინდოს ჰამ დე-

5 ლიქ ოგნუ. აქშამის ხორძაშკალა დიჯინეს. ჯირი დოლოხე დელიქ ხორძა-თი მოლეში მოლანტორუ დო კოდა-თერე ჩენდი ქოდიჯინუ. უკაჩხე დივეფე მოდსელეს. ბიზეფე ნიში დონჩხუნეს დო „ჰიმ დელი ონუ“-დეი, ნანა მუშის გონუმტეს, „დოლურუ“-დეი, ქეჰოფეს დო გალე ქოგამილეს დო შკომანენე. არ დაჰა ცადეს-ჩი—ნანა ნიში!

10 ჰინდოს—„ოო, მუჲა მაზენეს“ დო იბგარან. ჰიმდოს ჰამ დელი მოდსელუ. უწუ-ჩი „მუჲა ვალოდეს, მოთ იბგათ?“—„ნანა-შკუნი დოლურუ დო ჰიმუშენი ვიბგათ!“ უკაჩხე ნანა-ნიში დოხვეს. მოხთეს ოხორიშა, ჯარი ოშკომეს. დელი იდუ დო ჩაილუდის ქელიჯინუ.

15 ჰუს დივეფექ ოკიხაპარან-ჩი, „ამსერი(?) ხვალა დიჯინასერე; ჰინდოს შიშეფეთე ფცონათერე დო ფშკომათერე“, დო აქშამი დიჲუ. დიჲუ დო სერის ჯარი ოშკომეს დო დივეფექ მათალი ქოდურჩეს: „აჰა, ე ჯუმა, დიჯინი, შქუ-თი დევიჯინათერე!“—„ტკვა დიჯინით, მა-თი დევიჯინარე!“ ჰინდოს დივეფე დიჯინეს. ჰინდოს ჰამ დელიქ შედეფე მუში მოიწუ დო ა ჩუთუდის ქოდოლოქუნუ. ქოდოლოქუნუ

20 დო მათალის დოჯინუ. დოჯინუ დო ჩენდი ტახტივანიში თუდენ-კალე ქომეშკახტუ დო ჰიქო კუცხუ ქონუ დო დივეფე ჩუმს. ჰუჲ დივეფე სერი გვედის (მარი ჯეჯეს) მოდსელეს დო ბიზეფე ნიში დონჩხუნეს დო დელი უშკურან დო ჰიმ ჩუთუდის გონუმტამან. ჰუჲ დივეფექ არ თანექ უწუ-ჩი, „ჰუს დოლურუ, ართუქ ფშკო-მათ!“

25 ჰინდოს წულუ ჯუმა-ნიში (!) უწუ-ჩი „ა დუჲოხით, ბეჩი ვა ლურუ!“ ჰინდოს—„ე ჯუმადი, ე ჯუმადი“, უდოხეს. ჰინდოს ზორი ნენათე დელიქ ა ქოგამიკიჲუ: „ჩოხა დო შალვარი შკიმი ომიჭვით“ დო მოწუკაპუ-ს, ტახტივანი-თი გოკიხუ.

30 ჰინდოს დივეფეს აშკურინეს დო გალე იმტეს. დოთანუ. დივეფექ ტკვეს-ჩი „ა ქამაფათ-ჩი, მუჲა იქუმს“. ჰამ დელი-თი-ქ შედეფე მუში ქოდელიქუნუ დო ონცხონიშა ქეხტუ. დივეფე დოლოხე ქამახტეს-ის, ცადეს-ჩი, ვა ძირეს. ჰინდოს—„ე ჯუმადი“-დეი, უდოხეს. ჰინდოს ონცხონიშა დელიქ უწუ-ჩი „მა მო მიდოხამთ, ჩოხა დო

35 შალვარი შკიმი ომიჭვით!

ჰინდოს დივეფექ უწვეს-ჩი „სი ჰიქ მუჲა იქუმ?“—„მუჲა ვიქუმ—ბაბა შკიმიში ესკი კილიჯეფე ბგორუმ, ტკვა დუდი მეგაკვათათერე.“ ჰინდოს დივეფე აშკურინეს დო იმტეს, ოხორი-თი ნაშქვეს.

75. ვილარი ღო. ფორჩაში მუშათე მენ?

ქეფროი-თასი ემოთასამან დო ოქეფროეს ბერჯითე დოხაშქუმან. დიმორდას-ის, ულურან დო ქეფროი დოთიფუმან დო ოშათხაშეთე დოშათხუმან, ენკილი დოკორუმან დო ოხოროშა ქომოქალამან. ლობერეფეს ქონუფინამან, ბაზი-თი-ქ ჯასტერა იქუმს დო ქონუფინამს. მეფინერი ქეფრეფეს მჭიმა გეჩამს, მეორა გეჩამს, დიხინენ. დიხინას, ოხოროშა ქომოქალამან დო დოსულუმან.

კლინჩი მუში ეხდამან: ჭუმანიშე დაჩხური ოგზაფუს კოლა იენ (დენ), ჩიმი-თი წუფის ა სო-თი იტა-შა, ოგზამან. სულერი მუში კოპალიშე ილამან დო ხორძალეფექ დოგოლუმან. არ ოკა სულერის ეჩი თარა კოპალი-ჩირა მეჩამან დო ოხოროშე ქომულურან.

სულერი ონცხოჯითე ცხონუმან, ვურწი-თი დუსუმან, სკული დიქუმან (დიენ), როკას გედუმან დო ფხენითე კიშის ხორძალეფექ თხუმან. ჰიმ თხვერი უკახე დაზის ჭუკანითე წარითე ჯიბუმან, კრომი-ცებლა ეკუბლამან, მციქა-თი მჩვერითე პისტომა ქომეჩამან. დიჯიბას, ქეშკილამან დო კალის ქოგონდუმან დო მეორას დოხომბინამან. მთხვერი კალამის კალამის¹ წახართე ქოჯედუმან დო ჯასტერათე კოდას სუმენჩი პითამი ქოდოდგამან დო ქოგომბამან. აფხას დო ზემჯის ქოგონდუმან, დიხალი ქოდოდგამან დო ჯეხედუმან დო შუმან. დიშვას დო ჟუ მტუ დოსქუდას, არ მისკალიშე ჟურ მისკალიშა სირმა გეჩამან დო დიენ ვილარი.

ვილარი მუშა ოლოდამან? ნოლაშე მოქალამან დო რიხელეფეს ნოანდრამან. რიხელეფექ მუშა ოლოდამან? კასარის მეჩამან დო დოხინაფამან. ქე ჩალატი-სტერი დიენ. ჰინი-თი პოლითერე თუჯარეფეს ნოანდრამან. ჰიმღო მელე მუშა იენ, ვარ მიშქურან.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ., ს. ჯაჯიგათი
29.VII.1917.

76. ფორჩაში მუჭიფე იენ?

ნოლაშე თამბულიში მტუა ეკოფუმან. არ ოკა თამბულიში მტუათე ოში დო ეჩი პითამი დიდგენ. მაკოქითე სკულიში თხვერი ნოშუმან. დოდგამტა-შა, აკრას მეკტასი-ნა ულუნ,—იქ ელუდგამს, ვარ ულუნ-იქ, ვარ ელუდგამს. გიშვას-ის, ჰამუს ფორჩაში უწოლემან.

¹ სიტყვა გამეორებულია შეცთომით.

უკახე მუა იქუმან? დერვიში ხორძალეფეს მეჩამან დო ზუღას
ოხინამან დო ქჩე დიენ.

ოხინამა-ში, მუა მეჩამს? თხვერი-მეშვალერი¹ არ პითამის ოთხო
ფარა, ნოშუ დოდგუჟე ფამბული ორტას, ა პითამის ყურ ფარა
5 მეჩამან.

თხვერი-მეშვალერის ოთხო ფარა დო ფამბული-მეშვალერის ყურ
ფარა მო მეჩამან? ფამბული ქჩე-ნა ონუ-შენი, კოლა იხინენ. ჰეშენი
მციქა ფარას მეჩამან.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ხადე,
52 წლ., ს. ჯაჯივათი].
29.VII.1917.

10

77. * * *

„ხუსეან ეყენდი, ჯუმა-შქიმი ოხორიშე ეშკაფთიკოთ!“¹

„მემედ-ალი ეყენდი ჯუმა შქიმი ორდო ნო, ოხორისო გომან-
15 ჯუკანერე, მუა პათ?“

„ა სი ვა ვიშქუნო (?), ოხორიშე ვიგზალათერე, გმარი ოფშკომა-
თერე, პინდორაშ-კულე, ვიდათერე შქუნი ავღმას, მა-ნა დოვორგი,
ფურქეფე დოლოხე დოფხედათერე. ვიხაპარათერე, პტრალოდათერე.
სი ვორსი ოტრალოდუფე ჰამ დღალეფეს დიგური. ა დოტრალოდიკო
20 დო ვიშკინიკო!“

„პტრალოდა-ი?“ — „ტრალოდი, ტრალოდი!“

ავღმა სკანი ჩუკური, ვა ბძირა ბოჲ სკანი,
ქომოხთა-ნა, ქომოხთი, დე ვანა დურა სკანი!
ავღმა სკანიშე მეჭტი, მწუ დალიმე ჯევიზდი,
25 არ დაჰა დევიჩილა-ნა, აღანი სი ევიზდი.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ხადე,
52 წლ., ს. ჯაჯივათი].

78. * * *

ჯვეში წანათეს არ ბადი კოჩი ორტუ. პიშო ბადი ორტუ-ქი,
30 კამბური (მონდრიკინერი) ორტუ. იგზარ¹ ორტუკო-შა, ლეტას ჯოწერტუ.
პინდოს არ კოჩიქ უწუ-ჩი, „მუა გორუმ?“ ბადი-თი-ქ უწუ-ჩი
„ჯენჯლული შქიმი გომინდუნუ დო პიპ ბგორუმ!“

ათინა, 24.VII.1917.

¹ შენიშენა აქეს კიდებუ: „ფონოგრაფში“.

79. * *

ოფორეში მორდერის ბერეფექ ალის თოჭი ქოჯულუმან დო შკას ქოჯიდუმან. ორუბა-ნჯოლის დახოთ ზულას ინიჩრამან დო ვარ დვაშ-ქვერან, ჰიმექ ეინ ეკოზდამს. ბერეფექ ჰაშოკეთე ონიჩრუ დიგურამან.

5

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

80. * *

ლუ ოზაშეთე ლუზამან, შერეპითე სალანის გედუმან დო ჯარი 10
ლოკმა ელუსუმან დო იხორან.

ინი ჯარი დო ტუცა ლუ,
ჰაკუ მოთ ელუველუ?

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

15

81. * *

ელანჯი ქაფჩა (V ქაფჩა ფუთხუ)

ქაფჩა ვარ ორტას, ელანჯი ქაფჩა იქომან. მუქე იქომან? მერო-
ჯა დოშკორუმან, მჩვერი ქეკუბლამან, მციქა პატილა ქეკუდუმან, 20
დახოთ დადი ეკუდუმან, ქაფჩაში დერინე ჯუმუ ოფშა ეკუბლამან დო
ჯოხუმან, დიჭვენ დო იხორან.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ. ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

25

82. * *

ლიმფხონა შკორეს დო კადლითე მოფილამან. ფუჯის ნურჩანენე
დო მგვანა იასერე. მგვანა-თი კალათითე ლივადიშე ილანენე დო ჯობ-
ლანენე, ლაზუტი ვორსი იასერე. კასტანე, მისირი (უჩა კასტანე),
ლობდა-თი ვორსი იასერე. გეთასულეს ჯობლას-ნა, ირითული ია- 30
სერე.

[ხუსეინ ეფ. ბაცა-ზადე,
52 წლ., ს. ჯაჯივათი].
28.VII.1917.

83. * * *

სადრაქი დო მაწკობოლდა ფელი (ოფშა) შკორერ ორტა-შა, ფუ-
ჯი იმფხოს. კიშის ხომბულა მუში ვორსი იმფხოს.

[იგივე], 28.VII.1917.

5

84. * * *

ვარ იფიჩუმს კოჩი, ხორდა დო ნამაზი-თი-ნა ვარ იქუმს, მუსლი-
მინი ვარ ონუ. ლურას ჯენეთიშა ვათ იდას, ჯეჰენემიშა (გეჰენემიშა)
იდასერე.

[იგივე], 28.VII.1917.

10

85. * * *

წანალანი საბახთან (კუმანიშე) წარი მოვილამთ. ფუჯი ახირიშა/ე
ოხორის ამოვიფონამთ, კასტანე დოფუჭელამთ დო ფჩამთ. ფუჯი ოხო-
რის სალი კუჩხე ამილას, ვორსი ონუ. ოფშა ლაზუტი მეგობათ. ბე-
რეფე მოხთან-ის, ადეთი მილურან, მეფჩათენ. კართი-კართიშე ვარ
ულურან. წანალანი ნდლას მუ-თი ოხორიშე გალე ვა-თი მეფჩათ.

[ოსმან ეფ. გენჯალა-ზადე, (?).
ს. შილერითი] 27.VII.1917.

15

86. * * *

მარტიში ალანი დლას¹ ოცხონის ეფულურან, სუფურჯე მუნთხა-
20 მან, ქოსამან, მწირის უწოლემან: „ე მწირი, სი იზალი, მარტი მოხ-
თას!“

[იგივე] ?
27.VII.1917.

87. * * *

25 ეველის ვით წანერი ვორტი-შა, ტუმა გევაპირ ჩაუმრ, ნები ხა-
სანდაჟ ფუჯეფე მოფინუშენი ჯაილაშე ეშკეველუტით-შა, სერის მეზ-
მონის დაჩხური ვოგზით დო ქოდოფხედით. სერის ოფშა მკიმა მკი-
მუ, დევიღვართ. დოთანუ მიშქურტეს დო პიდოთანუს ხილო გზა
ქეფქოფით.

¹ ი. ყიფშიძეს ჩაწერილი აქვს: „სხვების მიხედვით—წანალანი დლას“.

ვულურტი-შა, ზილკალეში ეილენდო გოლოვიტი-შა, ჟინდო
კადალუღიშე ქვალეფე ირგინუ. კუჩხე შკიმიშ-კალა ქვალეფე კალდუ-
რუმის ჯატუ-ს, ჰიკუ დაჩხური გამანტუ-ჩი, ორთალული ჩონა დიდუ.
მა ჭირალეფე მიშქურტუ დო მაშკურინუ. გევაპის (?) ჩაუში დო ხასან-
დაიქ—„ბერეს ედამკუთინასერე“-დეი, კაპულათე მომიბეს დო 5
ვიმტით.

მეჯერე ქვალეფე-ნა ორგინუ, მთუთი ორტუ.

1.VIII.1917.

88. * *

A ჰამ ოხორძაქ ბერე ქოდორინუ. 10
ქალიმი ლეტას ლაზუტი ვორსი ვარ იენ.
ნანა-ნენა ვარ გონდინენო.
ფელი მოთ იხაპარ, კატუქ გილალასერე!
ჰიკუ გეფჩარე-ჩი, ლაქი ნჯას ეხტა-შა!

მაფხა ქორტას-ნა, ჭუმანი ვიდათერე, ძუქსელი სვა'ნუ. ირი კა- 15
ლე იძირენ ჰიქოლე...

ვიქითთ, ვიქითთ დო ხოლო სვა შკუნისე ქომოფითთ...
მყორა ორტა-შა, ჰიმას-ის, მჭაფუ დულუნი უწოლემან...
მჭიმა ნიშონენ. მჭიმა ქომოხტუ, ეწევიმკუდათ; მჭიმა გოლილუ,
ვიდათ... 20

ბიგა დევიკაჩა დო დევიმხანარე...
კოპალითე სულერი ივოლენ, მანგანათე ლაზუტი, პრინძი, მდი-
კა, არფა, ქურმი ინჩხვარენ...

საათ ცადი!
ჩხომიში ოღარაშე ბიგა ონ. მტვა-მებერი მილურან. მტვას 25
იფელი მებერი მილურან. ჩხომის ვულარაშთ, სარგანა ჩხომი ოფჰო-
ფუმთ...

აფნი თხვერიში მურგი ოკატაფაშეთე ოკიტენ, უკაჩხე დოშუმან
დო შალი დიენ...

ვორსი უჯი მეჩი, გიწვა!.. 30
ამანი ჯოლარე, ვორსი დობაზგი!¹

¹ ყველი ფრაზის წინ, დაწყებული პირველით (—„ჰამ ოხორძაქ ბერე ქოდო-
რინუ“—), დასმულია A, ე. ი. ეს ფრაზები ათინურ კილოკავს განეკუთვნება.

89. * * *

არ ბოზო-მოთაში სევდა მუში თუნას ორტუ. ჰინ (?) ბოზო-მო-
თა, სევდა-მუშიშენი მერალი-ნა უ-თე, ჰამ დესტანი გამილუ:

- ქართალი მინჰარი, მა-თი მეფთარე,
5 თუნად სკანი¹შ-კალა მა-თი გოფთარე,
ჯემიჯი (გემიჯი) გადა დო ჩამის გოფთარე,
მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
კადლითე ვულურ. თხირი-ტახერი,
მა ჰაქ ვიბგარ, სი თუნას ელახერი-ი?!
10 მა ჰაქ მო მემაშქეი დოხო-ტახერი?
ორდო მოხთი, ნა შური მიშინარე!
ნე სუმლური ვორე, ნე-თი აბური,
ნანა-ბაბა სკანი დიფუ ჯდაური (გდაური),
სი ვარ მომჩუ ნანა სკანი ობური,
15 მოხთი, მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
ფენჯერეშე მეფთი-ს, კაი დოგაწუნუ,
ციცი მელეგიდვი-ს, ჯარი დოგაწუნუ,
ა მუთხა გიწვისო, ხავ დოგაწუნუ,
ორდო მოხთი, ნა შური მიშინარე!
20 სუზგი დიფუ ავლდაში მცხელი სკანი,
ვა ფშკომი დო დობი ხატირი სკანი,
მო¹თ¹ წილუმტი, მეგოტროხას ხე სკანი!
ორდო მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
ზენის ვორტი თუნაშე იდი-შ-კულე,
25 დანო-დანო ჯელიტი (გელიტი) ონდღემ-კულე,
მაბგარინუ, ოხორიშა მოფთი-შ-კულე,
მოხთი-მოხთი, ნა შკად გოგაკორარე!
კონქში ნუსალეფექ გზა ჯემიკვათეს (გემიკვათეს),
პრინდი ბერჯეფეთე ღვა მემიკვათეს,
30 ლურუ-დეი, კურბანი მემიკვათეს,
მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
ჭურტუნა ღუხეფეს პრინდი მუ ნომსკუნ,
დერდი-მერალითე დომადუ მლომსკუ,
მჭიფე შკა-ჟინ-კალე ჩემერ (ქემერ) მემომსკუნ,
35 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!

(დესტანე დიჩოდუ).

[ხასან შერიფ ომსიზარ-ფლდი, 41 წლ.]?
ათინა, 24.VII.1917.

90. * * *

ხოლო-თი ქოგოლადუ რაკანეფეს ღუმანი,
 პია, ბადი დო დიდაქ ნუკუ ოკოდუმან-ი?
 სკანი დო შქიმიშენი დიჟუ ახირ'-ზამანი!
 ელა ფურქინა, ელა, დიჟუ ვაკიტი სკანი, 5
 ქომოხთა-ნა, ქომოხთი, ჟე ვანა ღურა სკანი!
 შკუნიშენი დოდურუ ნანა დო ბაბა სკანი!
 მთური მჟუმს მბელა-მბელა,
 მელე მო დგურ, მოლ' ელა!
 ოფშა კოჩეფე პილი, 10
 სი-თი მო მაფერ ბელა?!
 წარიშკალა ფოლარი,
 ე წულუ გოგალარი!
 მა სკანი მერალითე
 ვა მაშკომენუ ჯარი! 15
 ხეფე შქიმი ვარ ინჰენ,
 ჟელელი სკანი ნღარი!

[მემედ სიჭ.-ზადე,
 ათინიდან, 36 წლ.]
 25.VII.1917.

20

91. ლაჭური დესტანი/ე

არ დესტანი ჯეგოქარე (ჯეგოქარე) დერდიმარ-დერდიმარი,
 მუ ვოლოდა უსკანელი, მუქო პა, დობლურა-ი?
 სევდა შკიმის (შქიმის) მუ მეღუბლუნ ბრინძი-სთერი კიბირი. 25
 ოლინე ვორსი ითი (იტი) დო ჰუს მოთ ორე ქიბირი?
 სოთინ-სანის ვარ მიძირუნ ჰაშო ჩალიმლი უბა,
 სერიში დიწკიპოლი, მეჭთა დო მეშკაპტობა.
 მიშ ოხორის მიში სევდა, მიში ეკნას ნოგუთი?
 ეა ვერანე, ეა ვერანე, ჰაშო მუშენ გოდგითი?
 მიში სევდა მიშ ოხორის მიში ჯარი ჯედიმერ (გედიმერ)? 30
 ეა ვერანე, ეა ვერანე, ონჯლორე ვარ გავენ-ი?
 დიდი ორუბა გეხთა-შ-კულე, იდი, ხინჯის გეგუთი,
 დელიშკიდი, ეა ვერანე, მო გადეტას ონჯლორე!
 ჟური-კალე გონკსი შქიმის სანჯი ქომემაწონუ,
 ოა მუ პარე? დობლურიკო, მა-თი ვორს დომაწონუ! 35

(?)

ათინა, 24.VII.1917.

92. * * *

- ერზრუმიში არ ონუ კიში დო მაზი¹,
 კასავეტი-ნა ვარ ულუნ, ოქანდინამს საზი,
 ოფშა კოჩი ოლურილუ კოლერა მარაზი,
 5 იბგარან ნანა-ბაბა—„შკიმი სკირი“-დეი!
 ოფშა იმტენ დო ჭირალი იქუმს თი მუში,
 მითის ვარ უშქუნ, იმტერან-ფეში დერდი მუში!
 ზამეტი ნუტომალუ ბერე-ბეარა მუშის,
 იბგას ნანა-ბაბა „ე, სკირი“-დეი!
- 10 ლურუ, დოლურუ, მალი გორუმს ვერესე,
 დეთიმეფეში ოფშა ქოდოსქულუ თოროსე.
 მუქო თანგრიქ კისმეტი უფუ თერესე,
 იბგას ნანა-ბაბა—„ე, სკირი“-დეი!
 ოფშაქ სუმ დლაშე ქომოჯი გორასერე,
 15 „ნიჩალი მიი“-დეი ხოჯა გორასერე,
 ჭურსეთი ძირუკო, ოხორი ჯონიქთასერე,
 იბგას...
- დაზული იფუ ნანას დო ბაბას,
 სერის ზჯირი ვარ იქუმს, იბგას დოთანაშა,
 20 მწუფის იბგას, ჩონა ვარ ულუნ ლამპას!
 იბგას...
- დეთიმეფექ იბგარან—„ე, დიდი დო ე პაპუ“,
 მერალი ვა ნაშკუმს, დუდი ვა გეჩაშა ფერდეს,
 ლურაქ ბაბაფე ნიშის ქოჯუსუ რენდე,
 25 იბგას...
- ბაზი კურშუნითე შეპიდი იენ, ბაზი-თი მარაზითე ლურუნ,
 ინშალლა, სვა ნიში ჯენეთი დენ,
 იბგას...
- მუჰარებეს ლურუნ, ორდო გოლულუნ სირატი,
 30 ალლაშე ეჭოფუმს დინცხირიში ბერათი,
 მსქჷა ბოზოფეთე დანენე რაპ/ხათი,
 იბგას...

¹ ტექსტებში წარმოდგენილია ჩანაწერის შავი; ზევით კიდევ შენიშვნაა (რუსულად): „თარგმნილია თურქულიდან თვით ავტორის [ე. ი. მთქმელის მიერ] ხუსეინის წაშველებით [იფულისხმება—ხუსეინ ფა. ბაცა-ხადე, სოფ. ჯაჯივითიდან, —იოს. ყიფშიძის განცხადებით, „ერთ-ერთი მთავარი თანამშრომელი“ იყო ათინურზე მუშაობისას]—(იხ. „საანგარიშო მოხსენება“, ენიციკლ. მოამბე I, გვ. 150).

პიშოთე ნა ღურუნ-ის, ვარ ადენ ზამეთი,
 დაჰა ოფშა ღურასერე ჰიმ ჰალლი,
 ფელამბერიშე ულუნ არზუვალი,
 იბგას...
 მუხარებე დემისქუდეს რესულიშე ებუბეჩირი დო ომერი,
 არ სალის დო არ თერსიშე,
 ალი დო ოსმანი-თი ჰიმ გზას ღურეს.
 იბგას...

ჯაჯ(ივათი), 1.VIII.1917.

93. * * *

10

ალამანდა სებები იფუ ქოდოლოტოჩუ,
 შქი კირალი ოსმანლის ქოგუფინუ,
 ასკერეფე შქუნი ირი ინითე დოჯიბუ.
 ირი დოღურინუ ლაზისტანი.
 ნაკუ მუჰაჯირეფე მულურან,
 ოხორი დო სვა მუში ნაშქუმან დო მულურან,
 ჩქიმი ნაშლული ვარ ულუნ, აჯითე ღურურან,
 ჰინიშე მითის გური ვარ ნაჰვერან...

15

(?).

1.VIII.1917.

20.

ტექნოლოგიური შ. ტექნიკური ქიმიკა
გამომშვები ა. თოდუა

გადაეცა წარმოებას 1939 წ. 4/I
ხელმოწერ. დასაბეჭ. 1939 წ. 7/III
ბეჭდვ. ფორმათა რაოდენობა 8^{3/4}
საავტორო ფორმათა რაოდენობა 9

ანაწყოების ზომა 5×10
ქალაქდ. ზომა 62×94
მთავლიტის № 2101
შეკვეთის № 1

ტირაჟი 800 ცალი

1940 8 21C.
1940 2 11A.

494.63
y 565